

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ DERGİSİ
SAYI:44 BAHAR / 2005 - ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR -

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Kapak Tasarımı / Cover Designer :
Çiğdem DEMİR

Yönetim Yeri / Managing Office
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe/ANKARA

Telefonlar / Telephones

Santral : (0.312) 232 22 57-231 23 48
Yazı İşleri/Editoriat : (0.312) 232 43 21
Abone İşleri/ Subscription: Vedat DEMİRBAŞ
(0.312) 232 39 13
Belgegeçer (Faks) : (0.312) 232 43 21

Fiyatı / Price
4.000.000. TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı / Payment: 20 \$
(Gönderme Gideri Hariç)
Posta Çek Numarası : 212938

ISSN 1300 - 283X

BİLGE DERGİSİ

Akademik ve Hakemli Bir Dergidir.

Bilge

Dergisi

Yayın Tanıtım Tahliil Eleştirisi

Üç Ayda Bir Çıkar / Published Quarterly

KURUCUSU (Founder)
Prof. Dr. Sadık TURAL

Başbakanlık
(Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı)

Cilt : 12, 2005 / Bahar (Nevruz) 44
Volume:12, 2005 / Spring (Newruz) 44

BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI
Adına Sahibi

(Owner on behalf of Atatürk Culture Center)
Prof. Dr. Taciser ONUK

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

ve
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
(General Coordinator and Editor)
İmran BABA

YAYIN KURULU (Editorial Board)

Prof. Dr. Hakkı ACUN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe AYATA (O.D.T. Üniversitesi)
Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (A.Ü.D.T.C.Fakültesi)
Prof. Dr. Nilüfer TUNCER (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali UÇAN (Gazi Üniversitesi)
Nail TAN

EDİTÖRLER (Editors)

Dr. Müjgan CUNBUR
Uzm. Şebnem ERCEBECİ

YURTDIŞI TEMSİLCİLİĞİ (Representative Abroad)

A.B.D. : **Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN**
Azerbaycan : **Prof. Dr. Kâmil VELİYEV**
Danimarka : **Zeynel KOZANOĞLU**
Kazakistan : **Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV**
Kırgızistan : **Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALIYEV**
K.K.T.C. : **Harid FEDAI**
Macaristan : **Prof. Dr. G. HAZAI**
Tataristan : **Prof. Dr. Hatip MİNİGULİ**
Türkmenistan : **Prof. Dr. Annagurban AŞIROV**
Afganistan : **Dr. Hammad Muhammed ÂLEM**

Dizgi - Tasarım - Ofset Baskı/Design-Press

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi
Bişkek Cad (8.Cad) 81. Sokak No:2 Emek/ANKARA
Tel : 212 64 95 / 108 -109

İÇİNDEKİLER

MAKALELER

Haldun EROĞLU	: Bozkır Geleneği ve Nevruz.....	4
Ayfer YILMAZ	: Ahıska Türklerinin Edebiyatına Dair.....	10
Yakup SARIKAYA	: Türkmen Türkçesinin Eş Anlamlı Kelime Varlığı Üzerine	26
Ferruh TORUK	: Kasım Bey ve Çankırı' daki İmar Faaliyetleri	33

KİTAP TANITIMLARI

Mevlüt ÖZHAN	: UNIMA Türkiye Milli Merkezi Yayınları	48
Süleyman İNAN	: Atatürk'ün Yakın Arkadaşı Necip Ali (Küçükka) Bey'in Unutulan Bir Kitabı	50
Dilek ERGÖNENÇ	: "Modern Kırgızistan'ın Doğuşu".....	53
Mustafa ERDOĞAN	: "Gürcistan Türkçe Yazmalar Kataloğu"	56
Nail TAN	: Ninnilerle Büyümenin Doyumsuz Tatları	59
Kadriye TÜRKAN	: "Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü	62

DERGİ TANITIMLARI

Banu KARABABA TAŞKIN	: "Yemek ve Kültür"	64
Reşide GÜRSES	: "Türkeli Dergisi (Türk Dili Özel Sayısı)	67

HABERLER

Savaş YAŞA	: Başbakanlık Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 2005 Yılı Nevruz Etkinlikleri (16-21 Mart 2005).....	70
Metin ÖZASLAN	: Egemenlik Bağımsızlık Cumhuriyet Ekseninde Ankara Sempozyumu	73
Recep ÖZKAN	: "Öğretmen Yetiştirmede Kalite Sorunları Çalıştayı" Yapıldı.....	76
Songül BOYBEYİ	: II. Ulusal Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi'nden Notlar.....	85
	: Bilge (Yayın, Tanıtım, Tahlil Eleştiri Dergisi) Yayın İlkeleri.....	92

CONTENTS

ARTICLES

Haldun EROĞLU	: Tradition Steppe and Newruz	4
Ayfer YILMAZ	: About the Literature of Ahıska Turks.....	10
Yakup SARIKAYA	: About the Synonymous Vocabulary of Turkmen Turkish.....	26
Ferruh TORUK	: Kasım Beg and Development Activities in Cankırı.....	33

BOOK REVIEWS

Mevlüt ÖZHAN	: Publications of Turkey National Center of UNIMA.....	48
Süleyman İNAN	: A Forgotten Book of Mr. Necip Ali (Küçüka), a Close Friend of Atatürk ...	50
Dilek ERGÖNENÇ	: “Rise of Modern Krgyzstan”	53
Mustafa ERDOĞAN	: “Turkish Handwritings Catalogue of Georgia”	56
Nail TAN	: Excellent Tates of Growing up with Lulabies	59
Kadriye TÜRKAN	: “Common Proverbs Dictionary of Turkish World”	62

JOURNAL REVIEWS

Banu KARABABA TAŞKIN	: “Meal and Culture”.....	64
Reşide GÜRSES	: “Türkeli Journal” (Turkish Language Special Publication).....	67

NEWS

Savaş YAŞA	: Prime Ministry of Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History, Atatürk Culture Center Prisedeny Newruz Activities of the Year 2005, March 16-21, 2005.....	70
Metin ÖZASLAN	: Ankara Symposium within the Framework of Sovereignty, Independence, Republic.....	73
Recep ÖZKAN	: “Study Group of Quality Problems in Educating Teacher” has been Formed.....	76
Songül BOYBEYİ	: Notes from 2nd National Social Sciences Education Congress.....	85
	: Publication Principles of the Bilge Journal.....	92

Bozkır Geleneği ve Nevruz

Doc. Dr. Haldun EROĞLU

Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,

Özet:

Nevruz, Türk kültür tarihi içerisinde yerini alan millî bir bayramdır. Bu bayram farklı sebeplerle açıklanmaya çalışılsa da aslında Türklerin yaşadıkları bozkır coğrafyasının yarattığı coğrafi ve ekonomik gerekçelere dayalı bir doğa bayramıdır. Bozkırın sosyo-ekonomik yapısı ile yakından ilgili olan Nevruz daha sonraları Türk destanları ile yeniden şekillenerek tarihten bugüne kutlanmaya devam edegelen bir bayram olma özelliği kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Nevruz, Bozkır, Destan.

Abstract:

Nevruz is a national holiday in the Turkish cultural history. Although sometimes the origin of the Nevruz is tried to be explained differently, it is based on the geographical and economic conditions of the step region. This holiday has been also re-shaped by the Turkish epics in the course of history and has been celebrated until now.

Key Words: Turk, Nevruz, Nomadic, Epic.

Milletler ve devletlerin tarihlerinde bazı günlerin bağlı buldukları dinlerinin kutsal saydıkları dini bayram olarak yaşanan günler olduğu bilinmektedir. Dinî bayramlar yanında bazı günlerin de millî bayram olarak kabul edilerek kutlandığına şahit olunmaktadır. Bu millî bayramların kutlanmasının sosyal, siyasî, ekonomik, coğrafi,

kültürel ve askerî sebepleri vardır. Milletlerin hayatlarında önemli yer eden bu tür bayramların sebepleri de farklı coğrafyalardaki farklı milletler için farklı anlamlar ifade eder. Bir millet için millî bir bayram özelliği taşıyan herhangi bir askerî zafer diğer millet için bir şey ifade etmediği gibi eğer o savaşın mağlup olan tarafı ise yaslı günü olarak da anlamlandırılabilir.

Diğer taraftan bazı durumlarda ise yine yukarıda sıralanan sebeplerden kaynaklanan durumlarda aynı gün, farklı coğrafyada yaşayan farklı milletler tarafından farklı gerekçelerle millî bayram olarak kutlandığı da olabilmektedir. İşte farklı milletler tarafından coğrafi ve ekonomik sebeplerden veya farklı gerekçelerden dolayı kutlanan bu gibi millî bayramlardan birisi de **Nevruz Bayramı**'dır. Sözlük karşılığı İran dili Farsça'da nev=yeni/ ruz=gün/ yani yeni gün olan kelimenin anlamı ise kışın sona ermesi ve baharın gelmesi ile tabiatın canlanmasını, yeşermesini ve bundan dolayı bu günün bayram olarak kutlanmasını ifade eder. Nevruz Bayramı, Türkistan ve İran coğrafi sınırları içerisinde yaşayan hemen bütün milletler tarafından kutlanan millî bir gündür. Fakat bu milletler açısından bu bayramların millî bir gün olarak kutlanmasının gerekçeleri farklıdır. Nitekim Nevruz'un ilk kez ne zaman ve hangi gerekçelerle kutlanmaya başlandığı konusunda kaynaklardaki destanlarda yer alan görüşler farklıdır. Türk ve İran efsanelerinde farklı anlatılarla ifade edilen Nevruz'un ortaya çıkış serüveninin ayrıca İslâmî motiflerle süslenerek şekillenen versiyonu da bulunmaktadır.

İslâmî anlatılara göre ortaya çıkışı ve bayram olarak kutlanması ile ilgili görüşlere göre Nevruz; dünyanın gece ile gündüzün eşit olduğu nevrüz da yaratılmış olması, Hz.Adem'in hamurunun Nevruz'da yoğrulmuş olması, Adem ile Havva'nın cezalandırıldıktan sonra affedilerek buluşması Nevruz gününde gerçekleşmiş olması, kardeşleri

tarafından bir kuyuya atılan Hz. Yusuf'un bu günde kurtarılmış olması. Peygamber Musa'nın asasıyla Kızıldeniz'i bu günde ikiye ayırarak geçmesi ve bir yunus balığı tarafından yutulan Yunus peygamberin Nevruz'da karaya bırakılmış olmasına dayandırılır.¹ Ayrıca Nevruz'u Süleyman Peygamber'e atfeden dinî anlatılar da bulunmaktadır.²

Nevruz bayramı ile ilgili İranlı kaynaklara ait bilgilere göre ise bu gün İran geleneğinin ürünüdür. İran hükümdarı Cemşid'e mal edilen ananeye göre Nevruz'un kutlanma sebepleri efsanevi anlatılarla kaynaklarda yer bulmaktadır. Bunlar içerisinde en çok bilineni İran hükümdarı Cemşid'in Azerbaycan bölgesini ele geçirdiğinde burayı çok beğenmesi ve bir taht kurdurması, hükümdarın oturduğu tahta güneşin vurması ve etrafa yaymış olduğu ışık bu bayramın kutsallaşmasının sembolü kabul edilmiştir. Diğer bir rivayette Cemşid'in bir av sırasında yılanı attığı okunun kayaya çarparak kıvılcım çıkartması ve ateşin bulunması dolayısıyla bu günü bayram olarak kutlanmasını istemesidir.³

Ancak bu konuda Birunî'nin görüşleri, İran kaynaklarındaki bilgileri eleştirel yöndedir. Selçuklu veziri Nizâmü'l-Mülk, eseri Siyâsetnâme'de Nevruz Bayramının kutlanması ile ilgili bilgileri verirken bugünün Acem meliklerinin kabul günü olduğunu, herkesin derdini anlatabileceğini, hükümdarın, gelen her şikayetin ya da isteğin kendisine iletilmesini istediğini yazarak Nevruz'u İran geleneğine dayandırmaya çalışırken⁴ Birunî, Nizamül-Mülk'ün görüşleri ile aynı paralelde olan İran kaynaklarındaki bilgilerin yanlışlığını belirtir. O ; *"İran alimlerinden bazıları o güne Nevruz deyip ateş yakmıştır. Sebebi de şudur: Cemşid padişah Mecusi dininden olanları topladı ve bugün "Nevruz ", "Yeni gün " diye kutlanmaya başlandı. Lakin bu bayramın Cemşid padişah döneminden daha önce de kutlandığı bilinmekteydi "*⁵ kaydıyla bu günün bayram olarak İran öncesi bir gelenek olduğunu vurgular.

Türk kaynaklarına bakıldığında ise Nevruz kutlamalarının sebeplerinin İran ve dinî motiflerden farklı anlatılarla biçimlendiği görülür. Türk kaynaklarındaki Nevruz bayramının kutlanma sebepleri Türk kurtuluş efsaneleriyle ilişkilendirilerek *Ergenekon* veya *Bozkurt Bayramı* ile ilgili olduğu kabul edilmektedir. Ebulgazi Bahadır Han, Ergenekon Destanını anlatırken Kök-Türkler'in Ergenekon'dan çıkış gününün Nevruz bayramı olarak kutlandığını ifade etmektedir.⁶ Türkler tarafından bu gün *Nevruz-ı Sultani*, *Sultan Nevruz* veya bazı Türk topluluklarında olduğu gibi *Sultan Navruz* olarak adlandırılmıştır.⁷

Bütün bu görüşlerden farklı olarak Nevruz bayramının geçmişini Sümerlerin kutladıkları *Yeni Yıl Bayramı*'na kadar götürenler olduğu gibi⁸ Nevruz Bayramının ortaya çıkmasını baharın gelişinin sevinç ve hareketliliğinin asıl temelinde zamanlamanın yani yeni yılın başlangıcı dolayısıyla takvimin başlangıcı açısından ele alanlar da bulunmaktadır.⁹

Nevruz Bayramının Türk tarihinin ilk dönemlerinden itibaren hemen her Türk devletinde baharın gelmesi ile birlikte, doğanın canlanması, sevinç, mutluluk ve bereket gerekçeleri ile eskiden olduğu gibi bugünde kutlanmaya devam edile geldiği görülmektedir. Kök-Türk-Uygur dönemi sonrasında başlayan Türk-İslam devletlerinde de bu geleneğin devam ettiğine şahit olunmaktadır. Nitekim Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'e Nevruz dolayısıyla hediyeler verildiği bilinmektedir.¹⁰

Nevruz geleneğinin Osmanlılar döneminde de yaşatıldığını, hatta askerî seferlerin bahar ayları ile birlikte gerçekleştirilmeye başlandığı ve dolayısıyla Osmanlı kroniklerinde Osmanlı askerî seferlerinin Nevruz ile birlikte yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır.¹¹ Bununla birlikte Osmanlı'da Nevruz'un Mart ayında başlaması dolayısıyla

Osmanlı mali yılı da bu ayda başlar. Hemen bütün kanunnamelerde “resmin *nısfı nevrüz-ı sultanî*’de ve *nısf-ı ahırî son güz ayının evvelinde alına*” ifadeleriyle yer aldığı gibi Osmanlı vergilerinin ilk taksiti Mart ayında toplanmaya başlanırdı. Bunun yanı sıra Nevruz bayramı Osmanlılar tarafından coşkuyla kutlanır değişik eğlence ve oyunların yanı sıra *Nevruziyye* adı verilen macun yapılırdı Bu bayram gününde herkes dağlarda gezintiye çıkarak 41 çeşit ot toplarlar, bunları kendilerine göre kaynatarak içerler ve yüzlerini yıkarlardı. Nevruz sebebi ile devlet adamları tarafından *Nevruziye Pişkeşi* adı altında hükümdara değerli hediyeler sunulurdu.¹²

Bugün Türkiye Cumhuriyeti başta olmak üzere Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan, ve diğer Türk topluluklarında Nevruz bayramı büyük coşku ve sevinçle kutlanmaya devam edile gelmekte ve eğlenceler, yarışlar, oyunlar ve geleneksel törenlerle kutlanmakta Nevruz Bayramı çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır.

Azerbaycan’da, kışın son iki ayı 60 gün *büyük çile*, son bir ayı 30 gün *küçük çile* olarak kutlanmaktadır. Büyük çilenin başlangıcındaki ilk gece nişanlı kızlara nişanlıları *çilelik* adı verilen hediyeler götürürler. Nevruz’da Azerbaycan köy ve şehirlerinde *Teke Oyunu* bazı yerlerde de *Kosa* oyunu oynanır. Kosa oyununda bilgili bir çocuğun başına uzun bir külah, sırtına kürk, yüzüne örtü örtülür ve beline bir kuşak sarılarak büyüklerin evlerinin önünde şiirler okunarak hediye alınır. Diğer taraftan çocuklar en güzel kıyafetlerini giyerek büyüklerin ziyaretine giderler.

Kırgızlarda da bir hafta önceden büyük coşku ile kutlanan Nevruz’da yedi çeşit yemek pişirilir ve yemekler yendikten sonra genç kızlar öküz arabalarının arkasına erik ağacının dallarını yeşil otlar sararlar ve sembolik olarak tarlayı sürmeye başlarlar. Bu baharın gelmesi ve tarlada ilk çalışma zamanı demektir. İçlerinden yaşlı olan birisi

eteğindeki buğdayı tarlaya atarak ilk tohumu topağa vermektedir.

Özbekistan’da da coşkuyla kutlanan Nevruz bir haftaya yakın sürer. Bu günde Özbekistan’da küskünlük ortadan kalkar herkes huzur, mutluluk ve barış sağlamaya çalışır. Özbek halkı bu günde dağlara tepelere gezmeye çıkar. Özbek kadınlarının kazanlarla yemekler hazırladıkları Özbek Nevruz’unda millî bir kahraman vardır ki *Baba Nevruz* adını almıştır. Bu kişi yeşiller giyer ve bu renk baharın sembolüdür. Hafta sonları mezarlar ziyaret edilir ve Kuran okunur. Mahalli Özbek komiteleri sosyal dayanışma adına oyunlar ve eğlenceler düzenlerler.

Nevruz’un kutlandığı diğer bir Türk devleti de Kazakistan’dır. Bayram günü herkes yeni elbiselerini giyer ve akrabalarını ziyarete giderler. Kazaklarda Nevruz günü en az yedi çeşit yiyeceğin bulunduğu yemekler yapılır, ayrıca kesilen koyunların başı misafirlere ikram edilir.

Ayrıca diğer Türk gruplarında ve Anadolu Türkleri arasında Nevruz bayramı farklı etkinlikler ve coşkuyla kutlanır ve Millî Nevruz geleneği yaşatılmaya çalışılır.¹³

Buraya kadar verilen bilgilerden anlaşıldığına göre Nevruz geleneğinin Türk ve İran coğrafyasında yaşayan toplulukların kutladığı millî bir gün olduğu anlaşılmaktadır. Farklı milletler tarafından farklı gerekçelerle kutlanan bu bayramın Türk kültür tarihi açısından ortaya çıkışı ve kutlanışının asıl sebeplerinin neler olduğuna bakmak gerekliliği kendini göstermektedir. Nevruz’un bayram olarak kutlanmasındaki gerekçeleri açıklarken aslında bu günün bir bozkır geleneğinin yarattığı hayat şartının sonucu olduğunun altını önemle çizmek gerekmektedir. Coğrafi bir tanımlama olarak kullanılan Bozkır, sebep olduğu hayat şartı bakımından da kendisine ait bir kültür ve gelenek yaramıştır. Bozkırın yarattığı bu kültürün ne olduğu

hemen akla gelebilir. Bu bakımdan Bozkır ve Bozkır kültürünün ne anlama geldiği açıklanmalıdır.

Bozkır'ın hayat şartı ile ilgili olarak Radloff'un verdiği bilgiler şöyledir: "Göçebelğin geniş bozkırlarda maksatsız bir serserilik olduğunu sanmayın. Plansız olarak belki Kuzey Sibiry'a'nın ormanlarında Tunguzlar dolaşmaktadırlar. Onlar tesadüfen bol av ganimetine rastladıkları yerde ancak kalırlar. Göçebeler yalnız geyik besleseler dahi hayvanlarının yemlerini düşünmek ve sürülerine zarar vermeyecek alanlara göçmek zorundadırlar. Kırgızlar'da olduğu gibi büyük ölçüde hayvan besleyen kavimlerin plansız dolaşmaları tasavvur edilemez. Her hayvan besleyicinin hayvanları için en uygun yeri seçmesi gerekir. O zamana tabiiyle komşuların menfaatleri ile çatışır... Bu, sonucunda toprağın kesin bölümünü icap ettirir; bir oymak veya oba belli bir araziye kendi mülkü olarak bakar ve buraya komşuların tecavüzüne tahammül edemez. Seçilen topraklar, oymağın cüzü olan obalar arasında paylaşılır...bozkır'daki hayvan besleyici için uygun kış ve yaz konağı da önemlidir. Zira gelişi güzel herhangi bir yer, zikri geçen mevsimleri geçirmeğe elverişli olmayabilir. İlkbahar ve sonbahar nerede olsa geçirilebilir. Mallar ilkbaharda beslenecek otu ve suyu her yerde buldukları gibi sonbaharda da yağın yağmurlar dolayısıyla yeteri kadar taze ot biter. Kış ve yazın bulunması gerekli yerin kesin şartları vardır, bunlara uyulmazsa mal telef olur. Kışın mevsimin şiddetine karşı barınabilmek için, ormanlık yahut rüzgarlardan masun derin bir vadi seçmek gerekir. Aynı zamanda burasının ağaç ve meralarının bol, karı az yatan bir yer olması şarttır. Yazın ise bunun aksine sulak ve aynı zamanda açık bir yer olması tercih edilir. Bunun için göllerin ırmakların kenarlarında ve haşerattan masun olan yerler elverişlidir."¹⁴

Radloff'un bu fikirleri biraz genişletmek gerekmektedir. Uçsuz bucaksız düz ve çıplak bir

arazi olan bozkırın kendi hayat şartları ve bozkır halklarının sosyal, ekonomik ve coğrafi gelenekleri bulunmaktadır. Bu gelenekler insanların hayat şartlarını düzenlerken buna göre sosyal, ekonomik, siyasî ve milli unsurların oluşumunun da belirlenmesini sağlamıştır. Bu oluşumun dinamiklerinin neler olduğu ortaya konursa aslında Nevruz bayramının bir gelenek olarak ortaya çıkış şartlarının belirlenmesi daha da kolaylaşır. Bu bakımdan Nevruz, Bozkır geleneğinin ve şartlarının ortaya çıkarılmasıyla, bir **Doğa Bayramı** olarak ortaya çıktığı ve Bozkır halklarının milli günü olduğu netlik kazanır. Bu kültürün yeşerdiği bozkır coğrafyası insan ile doğa arasındaki savaşın mücadele alanı olarak görülmelidir. Daha doğru bir tanımlama ile Nevruz, Bozkır halklarının doğa ile olan savaşlarında elde ettikleri zaferin bir yansımasıdır. Bu savaş, olumsuz iklim koşulları ile ekonomik ve sosyal hayatın devamı açısından gerekli olan mücadelenin adıdır. Bu mücadelenin sonunda Bozkır insanı kazandığı savaşın sonucunda bu günü bayram olarak adlandırarak millî bir gün ilan etmiş ve resmileştirmiş olmakla aynı zamanda zafer çılgılığı atmaktadır.

Bu noktada akla diğer bir soruda gelmektedir. Bu da Bozkır halkının doğa ile olan iklim ve ekonomik açıdan savaşının ne olduğudur. Eğer bu şartlar ele alınarak bozkır şartlarının neler olduğu açıklanır ve insan faktörünün bu noktada yeri tespit edilirse Nevruzun neden bir bayram günü olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Bozkır halklarının sosyo-ekonomik yapısına bakıldığında hayvancılığın bu yapı içerisinde kapladığı yerin önemi daha iyi anlaşılır. Bozkır insanının hayatında hayvancılık sadece ekonomik açıdan değil aynı zamanda hayatını sürdürebilmesi için ve karnını doyurmak için de birinci derecede kaynaktır. Diğer taraftan bu yapı bozkır insanının günlük hayatının da ayrılmaz bir parçası olmuştur. Günlük ihtiyaçları olarak hayvanın etinden

faýdalanırken içecek olarak yine onun sütünden istifade edilmektedir. Özellikle at sütünden elde edilen *Kımız* bu bakımdan önemle belirtilmelidir. Diğer yandan bozkır insanının giyim kuşanı ve günlük ihtiyaçlarının karşılanması da hayvancılık geleneğinden gelmekteydi. Bunun yanı sıra ulaşım ihtiyaçlarının karşılandığı kaynak da yine bu hayvancılık kültürünün eseri idi. Uçsuz bucaksız bozkır coğrafyasında ulaşım ve savaş unsuru olarak atın önemi göz ardı edilemez.

Bozkır geleneğinin sosyo-ekonomik yapısının kaynaklarından bir diğeri de komşu kabileler yada devletlere karşı düzenlenen saldırılar ve buralarda gerçekleştirilen yağmalarla elde edilen ganimetlerdi. Bu ganimetler başta yiyecek olmak üzere bozkır halkının giyim, ev ve ziynet eşyasının yanı sıra, altın, para ve Çinli cariyelerdi. Bu ganimet geleneğinin bozkır insanının uzun kış şartlarında yegane geçim kaynakları olduğunun altını çizmek gereklidir. Bu açıdan bozkır geleneğinde ganimet anlayışı sadece savaş unsuru olarak değil sosyal ve ekonomik açıdan da bir zorunluluk olarak kendini göstermektedir.¹⁵

Bozkır hayatının sosyo-ekonomik yapısının temelleri kısaca bahsedilen bu unsurlardan ibaretti. Bir taraftan her türlü ihtiyaçlarının karşılandığı hayvancılık geleneğinin devamı ve diğer taraftan bu ihtiyaçların karşılanmasında etkin olan, bozkır geleneğinin ayrılmaz bir parçası yağma kültürüne dayalı ganimet anlayışı coğrafyanın sunduğu iklim şartları ile çok yakından ilgilidir. İşte yukarı da bahsedilen insanın doğa ile olan mücadelesinin dinamikleri aslında bunlardan oluşmaktadır. Bozkır insanı bu savaşta galip gelebilme mücadelesine başlangıç günü olarak doğanın kendisine bahşettiği hareket kabiliyetine yeni gün, bahar, yeni hayat anlamına gelen ve daha sonra İran etkisi ile Nevruz adını alan bayram olarak kutlanan bu gün ile kavuşmaktadır. Uzun geçen kış günleri bozkır insanı için sadece sosyal ve ekonomik yaşantısı için değil

aynı zamanda basit günlük ihtiyaçlarını karşılamada çok zorluklar çekmesine sebep olmaktadır. Bu zorluklar, bozkır insanında doğa ile olan mücadelesinin en önemli evresidir. Doğanın, bozkır halkına karşı bu acımasız tavrı toprak üzerinden karın kalkması ve iklim şartlarının hayvancılık ve yağma kültürüne dayalı ganimet üzerine kurulu sosyo-ekonomik yapıya elverişli hale gelmesi ile aslında bozkır insanının yaşaması, hayatta kalması, bu uğurda doğaya karşı verdiği savaşın kazanılması anlamına gelmekteydi. İşte bu sebeple bu gün bozkır geleneğinde hayata yeniden başlama günü yeni bir gün yeni bir hayat anlamlarına da gelen bozkırın milli bayram günü olarak algılanmaktaydı. Bu coğrafi ve sosyo-ekonomik yapının gereği olarak bu coğrafyada yaşayan Türkler için de bugün kültürel hayatlarında ayrı bir önem taşımış ve millî bir gün olarak kutlanmaya devam etmiştir. Bu kutsiyet bir anane olarak halen devam etmektedir. İşte bu gelenek daha sonraları Türk Ergenekon Destanı ve Türklerin kurtuluş günü ile bütünleşerek yeni bir şekil almış ve Ergenekon-Bozkurt Bayramı olarak tanımlanarak kutlanmaya başlanmıştır.

Son söz olarak milletlerin tarihinde efsaneler önemli yer teşkil ederler. Bu efsaneler aynı zamanda milletlerin hayat şartlarından ve yaşantılardan yoğun biçimde etkilenirler. Bu efsanelerle millî bir ruh yaratmaya ve yakalamaya çalışıldığından bu bayram destansı anlatılarla yeni bir şekil almıştır. Nevruz bayramı da Türk kültür tarihi içerisinde, Türk topluluklarının hayat ve coğrafi şartlarından kaynaklanan millî bir gün iken daha sonraları Türk kurtuluş efsanesi ile yeni bir biçim alarak bugünkü haline gelerek destan halini almıştır. Bugün, dünyanın hemen her tarafında bulunan bütün Türk devletleri ve toplulukları Türk kültür tarihinin önemli bir safhasını oluşturan Bozkır geleneğinin yarattığı şartlar sonucu kutlanan Nevruz bayramını, bir gelenek ve millî bir bayram olarak kutlamaya devam etmektedir. Milletleri birlik ve beraberlik içerisinde ayakta tutan da tarihî gelenekleri

yaşatmak değil midir? Ancak bu yaşanmışlıklar, tarihi olaylardan uzaklaştıkça ya da daha doğru bir tanımlama ile günümüze gelindikçe önemini yitirmeye başladığı görülmektedir. İşte bu noktada tarihçi, tarihi olayların önemini ve gerekliliğini ortaya koymak görevini üstlenerek sahneye çıkmakta ve tarihi olayların gerçeklerini mensubu bulunduğu millete hatırlatarak destanlarla şekillenmiş bu durumun ne olduğunu ya da ne olmadığını ortaya koymaktadır. İşte bu noktadan hareketle Nevruz bayramının Türk kültür tarihi içerisinde aldığı yeri ve bunun tarihi gerçeklerinin ne olduğu yeniden değerlendirilmelidir. Bu tarihi gerçeklere bakıldığında Türk kültür tarihi açısından Nevruz Bayramı Bozkır kültürünün ana unsuru olan Türk Konar-göçer guruplarının sosyo-ekonomik yapısından kaynaklanan ve doğa/insan arasındaki ilişki ve dolayısıyla bozkır insanı ile doğa arasındaki hayatta kalmak adına yürüttüğü mücadelenin sonucunda attığı bir çığlık; coğrafi ve ekonomik temelli Bozkır geleneğinin ortaya çıkarttığı bir “Doğa Bayramı”dır.

NOTLAR

- ¹ Abdülhâluk Çay, **Türk Ergenekon Bayramı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay. Ankara 1993, s. 11-12.
- ² Ayrıntılı bilgi için bkz. Annagurban Aşırov, “Türkmen Edebiyatında Nevruz”. (çev. Güçmurat Sultanmurat) **Nevruz ve Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi yay. Ankara 1996. s.108vd.
- ³ A. Çay, a.g.e., s. 6-7. Annagurban Aşırov, **aynı yer**
- ⁴ Nizamü'l-Mülk, **Siyâsetnâme**, (çev. Mehmet Altay Köymen). TTK yay. Ankara 1999, s. 29-31.
- ⁵ Kabil Maksetof, “Ebû Reyhan El- Beyrûnî ve Nevruz Hakkında”, (çev. Kудayberger Elubaev), **Nevruz ve Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi yay. Ankara 1996, s. 271vd., Anara Abdiyeva. “Bahar Müjdesi”, (çev. Fatma Zehra Esmeray), **Nevruz ve Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi yay. Ankara 1996. s. 322.
- ⁶ A. Çay, a.g.e., s. 12.

- ⁷ Abdurrahman Güzel, “Türk Kültüründe Nevruz ve Millî Birlik-Berberlik”, **Nevruz ve Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi yay. Ankara 1996. s.171
- ⁸ Elmettin Elibeyzade, “Nevruz ve Kurban Bayramının Geçmişi 1200 Yıl” (çev. Mustafa Kalkan), **Nevruz ve Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi yay. Ankara 1996. s. 147-154.
- ⁹ Nevzat Gözaydın, “Bahar Bayramına Tarihî Yönden Bir Bakış ”, **Nevruz ve Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi yay. Ankara 1996. s. 155-160.
- ¹⁰ M. Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, c. V, TTK yay. Ankara 1991, s. 154n
- ¹¹ Osmanlılardaki Nevruzlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Müjgan Cunbur, “Bir Osmanlı Müneccimbaşısının Nevruz Tebrikleri ”, **Nevruz ve Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi yay. Ankara 1996. s.121-130.
- ¹² Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları”, **Nevruz ve Renkler**, Atatürk Kültür Merkezi yay. Ankara 1996. s. 183.
- ¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Güzel, a.g.m., 171-178
- ¹⁴ Laszlö Rasonyi, **Tarihte Türklük**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay. Ankara 1988, s. 48-49
- ¹⁵ İslam öncesi dönemde ortaya çıkan bu ganimet kültürü Türk tarihinin ve özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kendini Akıncı-Uç geleneği olarak göstermektedir. İslamî dönem ile birlikte ise buna İslamî cihat anlayışı da eklenerek Osmanlı'nın gelişimindeki en önemli unsur olan **Gaza** anlayışının ortaya çıkmasına imkan verdi. Nitekim Osmanlı'yı gayrimüslim Bizans'a karşı besleyen ana unsurlar ganimet anlayışından kaynaklanan akıncılık ruhu ile İslâmî cihat anlayışıdır.

Ahıska Türklerinin Edebiyatına Dair

Yrd. Doç Dr. Ayfer YILMAZ

Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Özet

Ahıska, Türkiye'ye 15 kilometre mesafede, Kars, Batum, Tiflis arasındaki bölgenin adıdır. Yüzyıllardır Türk insanına vatan olmuş bu topraklar, Rus, Ermeni ve Gürcü güçlerinin baskısıyla önce küçük gruplar halinde, daha sonra topluca sürgünlerle Türklerin elinden alınmıştır. Bugün Asya'nın çeşitli ülkelerinde ve Türkiye'de yaşayan Ahıskalı Türklerin en büyük özlemleri vatanlarına dönebilmektir.

Bu çalışmamızda, Ahıska Türklerinin bilhassa sürgünden önceki edebî faaliyetlerini tanıtmaya çalıştık. Atasözleri, maniler, bilmeceler, ninniler gibi anonim örnekler yanında, yörenin tanınmış "aşık"larından da söz ettik.

Halk edebiyatı ve folklor ürünleri ile kültürel bağa verdikleri önem, Ahıska Türklerinin sürgünde devam ettirdikleri kimlik mücadelesinin de yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Ahıska bölgesi, Ahıska Türkleri, Edebî örnekler.

Abstract

Ahıska is the name of the region between Kars, Batum and Tiflis, 15 km. far from Turkey. These territories, which had been homeland for Turkish people for hundreds year, were seized from Turks Russian, Armenian and Georgian opressions that caused exiles first as in little groups, then as in masses. Today, the overwhelming longing of Ahıskian Turks live in Turkey and in some Asian countries, is to return to their own lands.

In this study, I tried to introduce the literary works of Ahıskian Turks before the exile. I have examined anenimous examples such as preverbs, manis, riddles, lullabies and also mentioned about "aşık"s.

The importance that they considered toward folklore and national literary products are the reflections of the identity struggle of Ahıskian Turks who maintained even in the exile.

Key Words: Region of Ahıska, Ahıskian Turks, examples of literary.

Türkçe "Akışa", "Ahıska", "Ahışa", Rusça "Ahalsıb", Gürcüce "Ahalske" olarak bilinen¹, Ahıska, Türkiye'nin kuzeydoğusunda sınırimıza 15 kilometre uzaklıkta, Kars, Batum, Tiflis üçgeni arasında yer alan bölgenin adıdır.² Dede Korkut kitabında "AK-SIKA", "AK-KALE" olarak geçen ve 481 yılında "Akesga" adıyla anılan Eski Oğuzlar beldesidir. Bugün Gürcistan sınırları içinde kalan Ahıska'ya Gürcüler, "Mesketya" adını verirler. Bir dönem orada yaşamakta olan ve Türk kimliğini gururla taşıyan insanlarımıza da ne yazık ki Mesket Türkleri denilmiş ancak soydaşlarımızın ısrarlı dikkatleri neticesinde bu tarihî hatadan çabuk dönülmüştür. Bölge, 5. yüzyılda Oğuzlar, 8.yüzyılda Hazarlar ve 11. yüzyılda Büyük Selçuklular döneminde Türklerin vatanı oldu.³ 8 Ağustos 1578'de Sultan III. Murat tarafından fethedilen Ahıska, 1829'daki Osmanlı-Rus savaşı sonunda yapılan Edirne Anlaşması ile Ruslara terk edildi. 16 Mart 1921 Moskova Anlaşmasıyla da Gürcülerin eline geçen bölgedeki Türkler, 1944'de Stalin'in emri ile Asya'nın içlerine, Kazakistan çöllerine sürüldüler. 120 bin Ahıska Türkü vatanlarını terk etmek zorunda bırakıldı.⁴ Bugün ise Ahıska Türkleri, Türk kimliğini redde zorlanmakta ancak bu şartla Azerbaycan'da ya da başka yerlerde yaşabilme hakkını elde etmektedirler.

Ahıska, 1578-1828 yılları arasında Çıldır Eyaletinin merkezi olarak varlığını muhafaza etmiş ve bu dönemdeki eserler yazılı kaynaklarda yerini almıştır. Ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin bildirdiğine

göre, “17.yüzyılda taş bir kale, kale içinde binyüz kadar toprak ev, pek çok cami, hamam, medrese ve han bulunmaktaydı. Bunlardan Ahmediye Camii, Medrese ve çeşmesi, bir külliye oluşturmaktaydı.”⁵

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki; Ahıskalıların dili vaktiyle gürcüler arasında çok kullanılmıştır. Bu dilde folklor örnekleri yazıya alınmış, koşuklar düzenlenmiş, türküler okunmuştur.⁶ Zengin bir kültürel yapıya sahip olan bölgede ne yazık ki 1828'deki Rus istilasından sonra yazılı eserler talan edilmiş, cönklerden ve mecmualardan hemen hiç bir şey kalmamıştır. Derlenebilen eserler, merkeze uzak yerlerdeki halk arasında ağızdan ağıza söylenen örneklerle sınırlı kalmıştır.⁷ Yaşanılardan dolayıdır ki Ahıskalı Türkler acılarını ve kahramanlıklarını şiirler, hikâyeler, destanlar ve bayatılarla dile getirmişlerdir.⁸ Ahıskalılar da sürgün edilen diğer soydaşlarımız (Kırım Türkleri, Karaçaylılar, Balkarlar, Gökçeliler) gibi bir “sürgün folkloru” yaratmışlardır. Bu folklorun çıkış noktası, vatan sevgisi, ana yurt hasretidir.⁹ Manilerde, efsane ve rivayetlerde, vatan hasreti yanında, tarihî şahsiyetler, evliyalar, erenler, şehitler, tarihî abideler, muharebeler ve sürgünde yaşananlar anlatılır.¹⁰

Anadolu halk edebiyatı ve folklor ürünleri arasında yer alan hemen bütün ürünlerin benzerleri Ahıska halk edebiyatında da mevcuttur.¹¹

I. ANONİM ÖRNEKLER

Bunlardan yazıya aktarılanlar; mani, ağıt, atalar sözü, ninni, deyişme gibi çeşitlilik arz eder.

1. Atasözlerinden Örnekler:

Hayatın acı tatlı günleri olduğunu hatırlatan: “*Ağlamayinen gülmah baci-qardaşdur.*”

Kendisinin olmayan malı aşırı sahiplenen kişiye nasihat: “*Ağanın vari geder, hizmetçinin canı.*”

Doğa sevgisinin önemini anlatan: “*Ağac ekene rehmet ohunur.*”

Tanınmış kişi ile sıradan olanın arasındaki farkı anlatan: “*Adli kişi adından qorhar, adsız kişi Tanrı'dan qorhar.*”

Dedikodunun kötülüğünü anlatan: “*Ayıb söyleyenin ayıbını söylerler.*”, “*Ara sözü ev yıhar.*”, “*El sözüne uyan evini tez yıhar.*”

Ana baba kıymetini vurgulayan: “*Ana-babanın qedrini bilmeyen başqasının ne bilir?*”

Komşuluğun önemini anlatan: “*Anam-bacım kimdür? Eyi komşim.*”, “*Airette komşi heki sorulur.*”

İnsanda soyun sopun önemini anlatan: “*Asıl azmaz, bal kokmaz, koksa koksa yağ kokar çünkü aslı ayrandır.*”

Düşmüş insana toplumun yaklaşımını anlatan: “*Ağac yihilanda baltalı da, segirdir baltasız da.*”

Fakir insanın cemiyetteki konumunu anlatan: “*Bay gaftan geyse, “heyirli olsun” diyerler, yohsulu geyse, “nerden buldun?” diyerler.*”

Eve gelen misafire gösterilmesi gereken saygıyı vurgulayan: “*Biz geldük gelin görmeye, gelin getdi çimen dermeğe. (tezek yığmaya.)*”

Tembelliği vurgulayan: “*Bir bilmem bin qezayı kurtarır.*”, “*Eringenin qazancını it yiyar, yahasını bit.*”

Emeksiz elde edilen şeyin kıymeti olmadığını vurgulayan: “*Tarlada izi olmayanın sofrada yüzi olmaz.*”

İnsan ilişkilerinde dengenin nasıl kurulacağını anlatan: “*Biri od olanda biri su olsun gerek.*”

Vatan sevgisine değinen: “*Veteni sevmek imandandır, vay ona ki, içinde olmaya.*”

Samimi olmayan ortamlarda takınılması gereken tavrı vurgulayan: “*Qarnin toymıyan yerde acılığın bildürme.*”

Yapılan iyiliği başa kakmanın kötülüğünü anlatan: “*Qaşuğinen aş verib, sapinen göz çiharma*”

Bilgi sahibi olunmayan işlerde ahkam kesmemek konusunda: “*Deniz olup taşma, elinden gelmiyen işe tolaşma.*”

İş yaparken temkinli hareket edilmesi hususunda: “*Düşüne düşüne görer işi, sonra peşman*

olmaz kişi.” Bir işi yaparken iyi düşünülmesi gerektiğini hatırlatan: “*Düşünmeyib oturan, galharken ayıplanır.*”

Dost seçiminde dikkat edilmesi gerektiğini hatırlatan: “*Derdini derd bilene söyle.*”

Toplum hayatının önemini vurgulayan: “*Hırman yelinen, düğün elinen olur.*”

Boş konuşmaktansa icraatta bulunmanın önemini vurgulayan: “*Dilen güc verme, işen güc ver.*” “*Edacağından söyleme, etdiğinden heber ver.*” “*Söze gelende usta, işe gelende hasta.*”

Paylaşmanın önemini anlatan: “*Etmegi tek yiyenin boğazunda qalur.*”, “*Eli açığa Allah yetürür.*”, “*Etmegin çohunu yetimin öğüne qoy.*”

Çocuk terbiyesinin önemini ifade eden: “*Ezizim eziz olsun, terbiyesi daha eziz olsun.*”

İşi ehline yaptırmanın önemini anlatan: “*Etmeki etmekçiye büşürtür, birini de artuq ver.*”

Çok eşliliğin zararlarını vurgulayan: “*İki qarili evde dirluh olmaz.*”

Kalp kırmanın fenalığını belirten: “*Yapmaduğun gövüli qırma.*”, “*Yürek şüşe kimidür, qırdın, yapamazsın.*”

Yaşananlardan ders alınması gerektiğini söyleyen: “*Kor odur kişi düştüğü quyuya bir dehe düşe.*”

Ustanın, öğreticinin kıymetini vurgulayan: “*Ustadını hor gören boğazına torba tahar.*”

Söylenen her söze düşünmeden itibar etmenin zararlarını anlatan: “*Her esen yele uyma.*”

Bugünün yarını olduğunu ve tasarrufu hatırlatan: “*Ceyulluhda daş daşi, qocalanda ye aşi.*”¹²

2. Mani Örnekleri:

Akranın işine bak
Gözlerimin yaşına bak
Vatana hasret kaldık
Yaradanın işine bak.

Bahçemizde bal kabak
Doğranır tabak tabak
Oğlan beni almadın
Aldığın yılanı bak.¹³

Üstümnen al yorğanni¹⁴

Etfefi halhal yorğanni

Ezreil gelmiş can bazarıdı

Üstümnen al yorğanni

Hidayet Özer (Ahılkelek: Sağamon köyünden)¹⁵

3. Bilmece Örneği:

Düğünlerde olur çok

Kabuğu var içi yok

Ehli mahşeri şenlendirir

Sopayı yer suçu yok (Davul)¹⁶

4. Ninni Örnekleri:

Nenni dedim yuhlasın,

Gül getürem kohlasın

Dostlara arha olsun,

Düşmanları ohlasın.

Nenni deyim yatasın,

Gızıl güle batasın,

Gızıl gülün içinde,

Şirin yuhu tapasın.¹⁷

5. Değişme Örneği:

Gız: Men bir ala ceyran¹⁸ olsam, dağlara düşsen neynersen, çöllere düşsem neynersen?

Oğlan: Gız yavaş, sen bir ala ceyran olsan, çöllere düşecek olsan, men bir nüsübet¹⁹ oycu²⁰ ollam²¹, ceyranı vursam neynersen?

Gız: Sen bir nüsübet oycu olsan oğlan, ceyranı vurajah olsan, men bir guş olsam, havada uşsam neynersen?

Oğlan: Sen bir guş olsan ay gız, havada uçajah olsan, men bir doğan olsam, guşunu tutsam neynersen?

Gız: Sen bir doğan olsan oğlan, guşu tutajah olsan, men bir nar ağacı ollam, bağlarda pitsem neynersen?

Oğlan: Sen bir nar ağacı olsan ay gız, bağlarda pitejek olsan, men o bağa bağmançı²² ollam, narını yisem neynersen?

Gız: Sen o bağa bağmançı olsan, narımı yiyejek olsan, men bir ağılı şahmar ollam, elini çalsam neynersen?

Oğlan: Sen bir ağılı şahmar olsan, elimi çalajah olsan, men bir haji leyley ollam, şahmarı vursam neynersen?

Gız: Sen bir haji leyley olsan, şahmarı vurajah olsan, men bir oyuç²³ darı ollam, yere sepilsem neynersen?

Oğlan: Sen bir oyuç darı olsan ay gız, yere sepilejek olsan, men bir gurh²⁴ cüceli²⁵ touđ²⁶ ollam darını yesem neynersen?

Gız: Sen bir cüceli touğ olsan, darıyı yeyejek olsan, men bir gonur gözdü tülkü ollam, cücenı gırsam neynersen?

Oğlan: Sen bir gonur gözdü tülkü olsan ay gız, men alaca tazı ollam, tülküyı boğsam neynersen?

Gız: Sen bir alaca tazı olsan, tülküyı boğacah olsan, men bir gızıl alma ollam, sandığa girsem neynersen?

Oğlan: Sen bir gızıl alma olsan ay gız, sandığa girejek olsan, men o sandığa kilid ollam, almayı yisem neynersen?

Gız: Sen o sandığa kilid olsan, almeyi yiyejek olsan, men o öyde²⁷ bir gelin ollam, sallanıf gezsem neynersen?

Oğlan: Sen o öyde gelin olsan ay gız, sallanıf gezejek olsan, men bir gosgodur²⁸ oğlan ollam, belini sarsam neynersen?

Kiraz Maçavel (Ahıska: Koyun-Dere Köyünden)²⁹

6. Ağıt Örneği:

Ahıska'nın Ahmediye Camii Ağıtı

Ahıska Atabeklerinden Hacı Ahmed Paşa, Ocaklı Çıldır/Ahıska beylerbeyi iken, Ahıskalı ustalara, İstanbul Selatin Camileri örneğinde çok güzel medrese, çeşme/sebil ile Ahmediye adlı ulu bir cami yaptırdı. 1750 yılında biten Ahmediye Külliyesinin küçük bir örneğini de, yine Ahıskalı ustalar, Atabekli Küçük-İshak Paşa'nın Doğu Bayazıt Kalesini de 1785'de yapmışlardır. Her ikisi de Türk mimarlık şaheseridir. 1828 Ahıska felâketinden sonra Ahmediye'nin ak minaresi sökülerek, cami kiliseye çevrilir. Aşğıdaki ağıt, bu felâkete söylenmiştir:

Hicretten kalmış cismin,
Belirsiz olmuştur ismin,
Tiflis'ten gelmiştir hasmin,
Ağlasana güzel cami.

Kerpiçlerin pek beyazı,
Duvadan unutma bizi,
Senden çevirdiler yüzü,
Ağlasana güzel cami.

Dahi okunmaz ezanı
Cemaat ister izini,
Nida etmiyor mezini (müezzin),
Ağlasana güzel cami.

Camimiz kalıyor burda,
Gittikçe düşeriz derde,
Aramıza geçdi perde,
Ağlasana güzel cami.

Cumamız kılınmaz, durdu,
Terkederiz yeri yurdu,
Anınçün çekeriz derdi,
Ağlasana güzel cami.

Cemaat çekeriz ahı,
Urus'a kalmışsın sahi,
Okunmadı hutben dahi,
Ağlasana güzel cami.

Hazreti Mehdi dirilse,
Buraları gelip alsa,
Seni ederler kilise,
Ağlasana güzel cami.

Hicret etti nice kullar,
Ötmez oldu öten diller,
Hanı seni yapan eller?
Ağlasana güzel cami.

Mağfiretevi'sin zati,
Sevabın çok katı katı,
Padişah vermez berati,
Ağlasana güzel cami.

Müminler kılar namazı,
Ederler Hakk'a niyazı,
Tarih doldu kaldı yazı,
Ağlasana güzel cami.

Biz gideriz döne döne,
Sen kalırsın yana yana.
Haç perestler dolar sana,
Ağlasana güzel cami.

Mehdi Resul eder zuhur,
Cümle kafir olur mahkur,
Sevinirsin bir gün olur,
Umut kesme güzel cami..
Bizden küsme güzel cami..³⁰

Ahıska folklorunun renkli örneklerinden biri de halk takvimidir. Ahıskalılar ayları şöyle adlandırır: 1.Zemheri, 2.Güçük, 3.Mart, 4. Aprel,

5.Mayıs, 6. Kirez, 7. Orağ-biçin, 8. Harman, 9.Bögrüm, 10. Şarab, 11. Koç, 12. Karakiş.

Haftanın günleri: Bazar ertesi, Salı, Çerşenbe, Pencşenbe, Cuma, Cuma ertesi, Bazar.³¹

Cuma ve Pazar haftanın en iyi günleridir. Yeni bir işe başlamak için bu günler uğurlu sayılır. Salı ve Çarşamba günleri ise hayırlı işler için uygun kabul edilmez. Ayrıca Cuma günü, Hidrellez ile bayramlarda ağır iş yapılması uygun değildir. Anadolu Türklerinde olduğu gibi Ahıska Türklerinde de iki dinî bayram arasında düğün yapılması sakıncalı kabul edilir. Görülüyor ki aslında Ahıska Türklerinin kültür ve gelenekleri bize hiç de yabancı değildir.

II. AHISKALI ÂŞIKLAR

Ahıskalı Emrah

Emrah mahlası Türk saz şairleri arasında sıkça rastlanılan bir mahlas isimdir. Erzurumlu Emrah, Ercişli Emrah, Ardanoçlu Emrah ve Ahıskalı Emrah aynı ismi kullanan şairlerimizdir.³² Ahıskalı Emrah'ın doğum ve ölüm tarihleri hakkında bilgi yoktur. Ahıska'nın Varnet köyündendir. XIX. asrın başlarında yaşadığı rivayet edilir. Erzurumlu Emrah'tan evvel mahallî bir şöhret kazanmıştır.³³ Saz çalmayan ve irticalen şiirler meydana getiren bu şair, dudak değmeden telaffuz edilen harflerle manzumeler söyleyebilmek için bazen Işığî mahlasını da kullanmıştır.³⁴ Sanatçının şiirlerinde Sefil Emrah, Emrahî gibi diğer bazı mahlasları da kullandığı bilinmektedir.³⁵ 1824-1829 yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşını yaşadığı, Ahıska'nın Ruslar tarafından işgalini gördüğü ve bundan kısa bir süre sonra köyünde öldüğü bilinmektedir.³⁶

Koşma

Bugün aziz gündür derneğimiz var,
Yoluz düşsün ziyarete güzeller,
Hasretliğiz çoktan beri çekeriz,
Verin baçı geçin öte güzeller.

Kimi göç eylemiş gücü var bize,
Kimi siyah zülf döküştür yüze,
Eğer bir haberiniz olmasa bize,
Düşersiz siz de firkate güzeller.

Emrahî der gerçek oldu sözüümüz,
Arşa direk oldu âh-ı süzümüz,
Size geçer ise bu niyâzımız,
Dolun sualsiz cennete güzeller.

Semaî

Bir yiğidin yaman derdi,
Olmasa kan yaş döker mi?
Menevşe sümbül olmadan,
Dağlara duman çöker mi?

Ezelden bu dünya böyle,
Garîbin bir derdi sıla,
Hâr olmasa bülbül güle,
Âh eder boyun büker mi?

Sefil Emrah odda netsin,
Gönül diler kâma yetsin,
Bir elçimiz daha gitsin,
Görek onu da eker mi?

Dudak Değmez³⁷

Ateşe yakar cihanı aşk ile narın senin,
Ah ettin, Arş'a dayandı âh ile zarın senin,
Nâs içinde destan oldun, düştün dilen dillere,
Yâr elinden serserisin, ya hanı ârin senin?

Aşıksın, âşnan ararsın; âh edersin derinden
Âşnan sâdık yarın ise der; sana ne nârından
Sad-hezar nâz ile senin aklın ala serinden,
Şây-eder gizli sırların hercayı yârin senin.

Işığı der, sıdk ile gel sen çalış hak râhına,
Git uzak şeytan şerrinden, sığın Şahlarşahi'na,
Seni halk eden Hallâk'ın secde kıl dergâhına,
Her ne dilek dilesen ihsan eder Taarı'n
(Tanrı'n) senin.

Kobliyanlı Sefilî

Asıl adı Mehmed olan Sefilî, (d.1882), 1578 yılına kadar Ahıska'nın son Kıpçak-Atabekleri merkezi ³⁸ olan Adigön (eski adı Altunkale) ilçesine bağlı Pulada köyündendir.³⁹ Adigön'ün içinde bulunduğu bölgeye Kobliyan denildiğinden Sefilî de Kobliyanlı olarak anılır. Kuşoğulları sülalesinden olan Mehmed Efendi'nin iyi saz çaldığı ve deyişler söylediği bilinir. Şairin eserleri 1925 yılında Posof'a kaçan ve Badele (Türkögzü) köyüne yerleşen kardeşi Maksud Hoca'dan 1937'de alınmıştır.

Sefilî'nin köy hocasından dersler aldığı, kendi kendini yetiştirdiği ve bade içme geleneğinin dışında olduğu bilinmektedir.⁴⁰ Sanatçı, Çıldırlı Şenlik, Rosoflu Zülâlî, Narmanlı Sümmanî gibi yörenin güçlü şairleriyle aynı dönemde eserler vermiştir.⁴¹ Eserleri arasında en çok tanınanları 41 kıtalık "Ahıska Türkleri Destanı" ve 32 bendli "1918 ve 1919 Gürcü Savaşı Kobliyan Destanı" dır. Köroğlu destanları⁴² üstadı olan Sefilî'nin hece vezniyle yazdığı divanları, koşmaları vardır.

Sefilî, 1937'de Stalin döneminde tutuklanmış ve bilinmeyen bir yerde öldürülmüştür.

Koşma

Bir yiğit ki cüdâ düşse yârından,
Leyl ü nehar âh u zârınan olur.
Âh edende dumaan çıkar serinden,
Ele girmez sim ü zarınan olur.

Hele bir düş nazar eyle özüne,
Hisse-mend ol bu kâmilin sözüne,
Kimse bakmaz kâsıbların yüzüne,
Muhabbet de devlet varınan olur.

Der *Sefili* usta kârsız iş olmaz,
Merak olmayınca hayâl düş olmaz,
Can canı sevmese gönül hoş olmaz,
Gönül hoşluğu da yârinan olur.

Ahılkeleklî Hasta Hasan

XVII. asrın sonu ile XVIII. asrın başlarında yaşadığı anlaşılan sanatçı, “Cavak-Terekemesi” (Karakalpak) boyundan ve Ahılkelek sancağının Lebis köyündendir. Deyişleri Diyarbakır’daki cönklerde de yer almıştır. Saz şairliğinin yanı sıra hikâyeciliği de meşhurdur.⁴⁵

Kimde Var?

Ey felek senin elinden bu sitare kimde var?
Meni(m) kimi sine-dağlı, bahtı-kara kimde var?
İki cihan-Serveri bir Mustafa’nın aşkına
Bulam, dolanam başına, derde çare kimde var?

Her kişinin bir derdi var, benimkinden beş-beter,
Bir canan su ısıdarken, birisi tas-tas töker
Birisi ağlar, sızlar; birisi yanar, tüter,
Tabib gelmez, melhem almaz; böyle yara kimde var?

Hasta Hasan der, bu sözümler: konuşma nâmerdinen

Çok çalış ki dost olasın, bir eli comardınan
Neçe âşık yandı nâra, illah Kerem, derdinen
Böyle ataş, böyle yangun, böyle çıra kimde var?

Çerkezoğlu

Sefili gibi Kobliyanlı olan Çerkezoğlu, XIX. asrın sonlarında yaşamıştır. Yörede hüküm süren bir gelenek gereği kendilerine misafir gelen saygın kişilere hürmeten o esnada doğan çocuklara bu kişiyi hatırlatacak bir isim verme adetinin sanatçının babasının adında da yaşatıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁴ Çerkezoğlu’nun aşağıda yer alan eseri 1801’de

Tiflis’in, 1806’da ise Şirvan’ın Ruslar tarafından işgali münasebetiyle yazılmıştır:

Allah’ı seversen, kandırma nâsı,
Hoca bu yaptığın hezryan değil mi?
Gayretle minnetsiz yaşamayı sen
“Hubb-i siva” dersin, yalan değil mi?

“Bâki gibi çalış”, buyurdu Resul,
“Helâl devlet kazan, etme tese’ül”
Dünyada rahatça yaşamak, hâsıl(ı)
Furkan’da, Hadis’te beyan değil mi?

Görürsün ne şevket buldu, düşmanı (Moskof)
Günbegün gayretle tuttu cihanı
İslâm zebun kaldı, Küffar’dan yanı
Gözümüz önünde, ıyan değil mi?

Koca Gence, Şirvan aklan boyandı,
Ulema yatağı Şeki de yandı,
Tifliz’den Azgur’a geldi dayandı,
Bunlar bize hitab: “uyan!” değil mi?

Cahil ü cühelâ meydanı aldı
Hünkâr, Vezir, Kadı gaflete daldı
Gayret bizden kalktı, küffarı buldu
İbret alan yoktur; ziyan değil mi?

Çerkezoğlu’nda dert çoktur, ey Hoca,
Bari sen de dinle, et kadrin yuca,
Bize çalışmaktır kâr gündüz, gece,
Bu yolu bırakan, yayan değil mi?⁴⁵

Ahıskalı Cevri

1805 senesinde doğan sanatçının asıl adı Hasan’dır. Asker olan sanatçı Diyarbakır’da bulunduğu sırada şehrin ileri gelenleri ile yakınlık

tesis eder. Emekli olduktan sonra da yakın dostu İsmail Hakkı Paşa'nın tavassutuyla Mardin sancağı mutasarrıf vekaletine tayin edilir. Ancak altı ay kadar asaleti tasdik olunmayınca (1870) bir müddet de Siverek ve Rıdvan kazası kaymakamlığında bulunur. (1871) Maddî mağduriyetin devamı üzerine vazifesinden istifa ederek kendi köşesine çekilir ve 1875 senesinde vefat eder. Oldukça iyi Farsça bilen Cevrî'nin Şehname'den beş altı bin beyiti manzum olarak Türkçe'ye çevirdiği bilinmektedir.

Gazel

Gönül şimdi hayâl-i çeşm-i âhûnun yatağıdır
Hiyâm-ı şâhbâz-ı evc-i istiğnâ otağıdır

Meded oynatma dursun tîğ-i ebrûlar niyâmında
Dil-i mecrûhı dilhûn eyleyen gamzen biçâğıdır

Ne haddi var ki verdin bahs ide ruhsâr-i âlinle
Bu verd-i gülşen-i hüsn ü melâhattir o tağîdir

Tabibe açmak olmaz ukde-i zahm-ı dili zîrâ
Ciğer lâhtı hadeng-i nevg-i müjgânın durağıdır

Ne hâcet halka-i zencîr-i âhenle esîr itmek
Müselsel kâkülün dîvânegânın boynı bağıdır

Yanarsa gam değil bezm-i mahabbette fitil âsâ
Dil-i pervâne cânâ şem'-i ruhsârın çerâğıdır

Tutuşmuş nâr-ı âhımdan buhûr efrûzdu zülfi
Ruh-i pür tâb-ı dilber turra-i anber ocağıdır

Kemâl-i tal'at-ı hüsnî ayın on dördüdür gûyâ
Beni şeydâ kılan ol âfetin *Cevrî* bu çağıdır.⁴⁶

Çirkinî

Asıl adı Mahmud olan şair, XVIII. asrın sonları ile XIX. asrın başlarında yaşamıştır.⁴⁷ 1828'deki Ahıska felâketinde şehit edildiği söylenmektedir. Oldukça güzel olmasına rağmen şakacı ve mukallid kişiliği sebebiyle başka şairlerle karıştırılmamak için "Çirkinî" mahlasını almıştır.⁴⁸

Koşma

Ey gönül öyle bir mesnede er ki
Diyeler: "âlemin görkünü"⁴⁹ aldı"
Binbir gönül kazan, söylensin dilde:
"Dost tuttu el-günü, erkini aldı."

Bal dodaktan kendin ırağ eylegil
Gıybetsiz bir yerde durağ eylegil
Hercayî gözelden ferağ eylegil
Görürsen ki senin terkini aldı.

Bir bağa varsan ki, barı olmamış
El değme birine haddin bulmamış
Baktım ki, dünyâda hâm ad kalmamış
Ol sebebden Mahmud *Çirkinî* aldı.⁵⁰

Gülali Hoca

Ahıska'nın içinden olan Gül-Ali/Gülali Hoca da şairlerini saz kullanmadan icra eden şairlerdendir. Hayatı hakkında fazla malumat olmasa da 1828'deki felâketi yaşadığı bilinmektedir. Yöre insanı tarafından bilinen ve çok sevilen *Ahıska Ağtı Gülali Hoca*'nınadır.⁵¹

Ahıska'nın düşüşü münasebetiyle söylediği;
"Ahıska gül idi gitti
Bir ehl-i dil idi gitti
Söyleyin Sultan Mahmud'a
İstanbul kilidi"⁵²

en bilinen dörtlüğüdür. Sanatçının, Ahıska'nın Ruslar tarafından işgalinden önce lirik şairler

söyleyen, neşeli ve örnek alınan bir sanatkâr olduğunu aşağıdaki şiirinden anlamak mümkündür:

Kırmızı

Yığıluban seyrangâha çıksalar
Ya yeşil giyerler, ya da kırmızı.
Yeşili benzettim nazlı sonama
Ne hoş olur giyse, sade kırmızı.

Oğru olan gitmez yolu, düzbedüz
Nâmerd olan sözü demez düzbedüz
Oturdum cânan ile dizbediz
İçeydim aşkına bade kırmızı.

Sefil *Gülali*'nin yoktur mecali,
Başında tam değil aklı, kemali,
Bir güzel isterem esmer simalı,
Ne beyaz, ne sarı, ne de kırmızı.⁵³

Üzeyir Usta/ Fakirî

Asıl adı Üzeyir Usta olan sanatçı XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başlarında yaşamıştır. Yukarı Posof'un Hevet/Hevat köyündendir. Oğlu Ferhad-Feryadî ile torunu Süleyman da şair ve hikâyecidir. Ahıska'daki Ahmediye Camii yapılırken 15 yaşında olan Fakirî 1828 Rus işgalinden kısa bir müddet sonra ölmüştür.⁵⁴ Fakirî'nin şiirlerinde kullanılan; "Al'Osman'ın şanı", "Baş ölke", "Ölkenin sultanı", "Sinor kilidi", "Yiğidin kalkanı" gibi sıfatlar hem sanatkârın memleketine duyduğu sevginin hem de Ahıska'nın Osmanlı Devleti için taşıdığı önemin işareti olsa gerek.⁵⁵

1830 Ahıska Ağıtı

Hey kardaşlar yanak yanak ağlıyak
Ölkemiz sultanı elden gidiyor.
Al, yeşili töküp; kara bağlıyak
Al-Osman'ın şânı elden gidiyor.

Ahıska'ydı burada ellerin hâsı
Yakıldı ateşe şenliği, nâsı
Kurtuluncaya dek çekecek yası
Yesir olmuş, canı elden gidiyor.

Kâfir Moskof'a baş-ölke verilir
Kesilir sınırlar, korgan⁵⁶ kurulus
Yedi yerden *Fakir* beli kırılır
Ehl-i İslâm vatani elden gidiyor.⁵⁷

Ahıskalı Korhan

Korhan mahlaslı sanatçının asıl adı Pertev'dir ve Oral köyü beylerindedir. Ataları Kobliyan sancağının merkezi Adigönlü'dür. 1905 Rus-Japon savaşında kısa bir süre önce ölmüştür. Çar II. Nikola zamanında Osmanlı basınıni takip etmek yasak olduğu halde Pertev Bey, Batum yoluyla İstanbul'dan gazete getirttiği için oldukça yaşlı olmasına rağmen tutuklanır. Haksızlığa uğrayan diğer Ahıskalı yurttaşlarımız gibi o da uygulanan zulümlerden nasibini almıştır. Aşağıdaki koşma onun bu duygularını anlatır:

Bu benim bahtımdan kem talehimden,
Felek vurdu bu sineme, çalgundur,
Ne vakt men'edildim kendi râhımdan,
Dizde fer yok, gönül katı kalğundur.

Gönlümüzde mamur gamın kal'ası,
Hiç olur mu böyle derdin çaresi,
Bir yiğidin yada düşse sılası,
Açılmaz neşatı, gama dalğundur.

Korhan'ım işime hile kattılar,
Gam ü mihnet ile tutsak ettiler,
Şahan idim, bir zağ deyin tuttular,
Uçabilmem kanatlarım yorgundur.⁵⁸

Ahıskalı Pir-Mehdi

Asıl adı Ali olan sanatçı, 1820'de Ahıska'nın Kisetip köyünde doğmuştur. Kırım savaşı sırasında Osmanlı ordusunun Ahıska'ya girişi ile Ruslara karşı savaşan gönüllüler arasında yer alır. Osmanlı ordusunun geri çekilmesi üzerine 1854'te ailesiyle

birlikte Ardahan'ın Ölçek köyüne göçer. 1878'de Ardahanlı Türklerin Erzurum'a göçmeleri için pasaport işlemlerine öncülük ettiği Ruslar tarafından anlaşılıp da Rus ajanlar tarafından arandığını öğrenince Erzurum'a kaçar. II. Nikola'nın ölümünden sonra 1885'te çıkan afla Ölçek köyüne geri döner ve 1895'te burada hayata veda eder. Torunu Mehmet Doğru ve onun oğlu Dr. Mecit Doğru da şairdir. Çoğu kaybolan şiirlerinde dini öğütler, içli duygular söz konusudur.

Tükendi ömrümün varı kalmadı,
Almışbeşe yetti sinim, kardaşlar.
İsterim ömrümün beratın alam,
Gam ile tükendi günüm, kardaşlar.

Kara toprak yorgun yorgun çağırır,
Kemiklerim her yerimde ağırır,
Zâlim felek topuz ile yoğurur,
Ulaşamaz bir yana ünüm, kardaşlar.

Pir-Mehdi'yim her işleri sezmişim,
Osanmışım, tatlı candan bezmişim,
Vazgeçip dünyadan, elim üzmüşüm,
Görün neye varır sonum, kardaşlar.⁵⁹

Hırtıslı Nihanî

1867'de Hırtıs'ın Orpala köyünde doğan sanatçının asıl adı İskender'dir. 1877 (93) felâketinden sonra Posof ve Artvin'de geçimini saz çalıp hikâye söyleyerek temin eder. 1897'de Yozgat'a göç eder, oradan da Örhen köyüne yerleşir. Burada muhtar iken 1919'da asker kaçaklarını Millî Mücadele teşkilatına bildirmeğe çalışırken bir kaçak tarafından öldürülür.

Ademoğlu bilir misin meskenin:
Zulumat yerlerde yatması çetin.
Al abdest, kıl namaz, sığın Yezdana,
Hakkın Divanı'na gitmesi çetin.

Herkim “çor” diyerse, sen söyle “beeli”,
Kimseye mülk olmaz dünyanın malı,
Eylik et, hoş geçin, doğru tut yolu,
Amelin yoğusa, etmesi çetin.

Nihanî, gurbette yamandır işin,
Ölüm yastığına gelende başın,
Melekü'l-Mevt gelir, eder teftişin,
Ecel şerbetini tatması çetin.⁶⁰

Şükrî

Asıl adı Süleyman olan sanatçı Azgurlu'dur. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. XIX. asrın sonu ile XX. asrın başlarında yaşadığı tahmin edilir. Posof'ta yazılmış defterlerde Şükrî'nin birkaç şiiri bulunur:

Bir acep gördüm bugün ben hükm-i sultan andadır,
Bir bakışta aklım aldı sırr-i hakan andadır,
Fevka baktım, tâc göründü, hurrem etti gönlümü,
Taht ettim, haşyet ettim, sabah-ı şahan andadır.

Ruhu yok, âlemlere ferman eder canlı gibi,
Ya itaat, ya sadakat, ya firar kanlı gibi,
Talibi çok, herkese yok, baht gerek Vanlı gibi,
Tuhfe-i icaddır kim dilemez şöhret ü şân andadır.

Çok baktım, hayret ettim pîr-i mukaddes resmi var,
Kolları hem elleri var, bir kıyas hem hasmı var,
Aynı zerdır kıpkırmızı bir acaib cismi var,
Tâlibine nef'i yoktur Mal-i Mervan andadır.

Bir muamma söylemişim, kim değildir ezeli,
Takdim ettim, şâirân lâf-ı güzaf sözeli,
Şükrî, maksadın kimse bilmez, ben bu beyti düzeli,
Sâmiin eyler taaccüp bin kıyasân andadır.⁶¹
Sarf:3, Ebcet:222, Cevap: Kibr.

Ahıskalı Şehri

Ahıska'nın Mukhe köyünden olan sanatçının gerçek adı Şerif'tir. Köyünde medrese tahsili almıştır. Sanatçının yaptığı en önemli hizmet, 1914'teki seferberlik sırasında yazdığı koçaklama ve destanlarla halkın moralini yüksek tutmaya çalışmasıdır.

1914'te Ordumuzun İlerlemesine Umud Destanı

Efendiler müjde müjde sizlere
Karşılız Âl-Osman'ı beraber.
Huda, emeğimiz vermesin zâya
Yardımcımız Keremkânı beraber.

Uyandı şahanlar, kurarlar cengi
Kızılkana döndü karataş rengi
Bozarlar kâfiri, kırarlar zengi
Kaadir-Allah birdir, şânı beraber.

Bizim yardımcımız şahlarınşahı
Kırın Kâfirler'i, yoktur günahı
Yaşasın Padişah, İslâm penahı
Sultan Reşad, Hamid-Han'ı beraber.

Bozuldu, şaşırıldı Moskof-Kıralı
Günde onbeş furgun gider yaralı
Haykırıp, titredir Hazreti Ali
Emisi Hamze-Pehlivanı beraber.

Moskof-Kıralı'nın halın sordular
Üç Padişah müşevreyi kurdular
Düzüldü koşunlar, niçe ordular
Avusturya, hem Alman'ı beraber.

Huda, sen nusret ver Ehli-İman'a
Emirine bizler kıldık edâ, ne?
Hâfızlar okurlar: "İnnâ Fetehnâ"
Âvaz ile koş Kur'anı beraber.

Geldi Anadol'dan koşun serteser
Paşaları badi-seba tek eser
Sarıkamış'ı ilk çıkışta basar
Kopardılar dad, figanı beraber.

Enver Paşa düşmüş önüne nâsın
Bozar, alır Ardahan'ın Kalasın
Siz de silâhlanın, kökünün kesin
Koyman Urum, bir Ermani beraber.

Kars ile Batum'a kılın savaşı
Verin topu, yıksın dağ ile taşı
Ahıska için hiç çekmen talaşı
Bir top yıkar burç, bedanı beraber.

Alam Ahıska'yı, kıram Ermani
Kılıçtan özge yok anın dermanı
Tiflizi'de okuyam büyük fermanı
Dalgalsın bahr-ummanı beraber.

Şehri der, çekmeyin sakın kederi
Bizim yardımcımız Cenabi-Bâri
Moskoflar bozulur, gider zemheri
Açar İslam'ın gülşanı beraber.⁶²

Azgurlu İsmail

Süleyman oğlu İsmail kendi adını mahlas olarak kullanmıştır. Azgur kasabasından Bolubegioğlu ailesinden Süleyman'ın oğludur. Ahıska'nın Gürcüler tarafından işgali üzerine, daha önceden Çıldır- Aşık Şenlik'in 93 (1877) Çıldır-Ardahan işgali münasebetiyle yazdığı ağıt nazire şeklinde 1919'da aşağıdaki ağıtı yazar:

1919 Gürcü İşgali Ağıtı

Kulak verin Ehl-i İslâm olanlar
Dinleyin sözümü nasıl iş oldu.
Münafıklar murad aldı, sevindi
Müminler ağlaştı, gözü yaş oldu.

Gürcüler, İslâm'a etti hareket
Yeryüzünde kalktı hayır, bereket
Martın sonlarında eyyami şiddet
Zehir döktü, nevbaharı kış oldu.

Gürcü, Acara'ya hem dedi: "urra!"
Gerçi mekânından bizim sinora
Azgur ahalisi çekildi dara
Kimin aba, kimi hırka-püş oldu.

İbtida ki vurdu, geldi Acara,
Kâfir olan daldı altun, macar'a (macar altını)
Bundan milletimiz kaldı biçare
Yesir düşenimiz ellibeş oldu.

Codlis'in-Başı'ndan eyledi hücum
Gelmedi imdada, yetmedi gücüm
Kimsenin evinde kalmadı cecim
İmdat gözekledi, gözü yaş oldu.

Kâfirler topladı geldi tahılı
İçimizde bulunmadı âkılı
Halı, kilim, kersen ile pakırı
Görmiyen gözleri hayal, düş oldu.

Zeret Deresi'nden atılar topu
Azgur'da yıkıldı niçe bir yapı
Sivrildi kullaplar, kırıldı kapı
Gafil Müslüman'a Gürcü baş oldu.

Poskov uydu Ahmed-Beg'in sözüne
Gürcü'nün o vakt gün çaldı yüzüne
Çol-çocuk düştü Agara Düzüne
Niçe bin yiğidin canı leş oldu.

Kabliyan(ı) kurtardı bir İnce-Bahşı
Gördüz milletimiz, oldu mu yahşı
Talan kaçıyor Solohan-Çoşu
Üste de mal gitti, evi boş oldu.

Kamzaotalılar gitti talana
Bilmeyen, sözümü sanar yalana
Fakir hakkı yiyen, hayır görene
Yedüğü, içtiği şifa-nuş oldu!

Asmuzalı biri getirdi para
O da oldu Gürcüler'e bir yara
Hep(in)iz duva edin Kara-Haydar'a
Eli(ni)zden o yana çok teftiş oldu.

İğne-Korcu gitti aldı saati
Komser oldum diye aldı beratı
Hanı Katha-Çahal, sen nettin atı
İçince şarabı pek serhoş oldu.

Oğulları tutar dört yıldır yası
Milletimiz oldu Allah'a âsi
Tanır mısız Koyhologlu Abbas'ı
Alacakargayken, kartal kuş oldu.

İsmail *der Otuzbeş'te bu sözü*
Nice milletimiz yanar öz-özü
Ya Resul şefaata eyle sen bizi
Zengin olanların bağı taş oldu.⁶³

Hırtızlı Sevdâyî

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Hırtız/Hırtız ilçesinde yetişmiştir. 1890 yıllarında ölmüştür. Aşağıdaki kesik türkü onun gençliğinde söylediği, düğünlerde güzel bir makam ile icra edilen bir örnektir.

Hırtızın Güzelleri

Sabahtan bade sundurur
Dostu, düşmanı kondurur
Giden âşıkı yandırır
Şu Hırtız'ın güzelleri.

Benim canım, gözüm kızlar

Görende memeler sızlar.

Zülüflerin muyundandır
Her güzelin huyundandır
O mübarek suyundandır
Şu Hırtız'ın güzelleri

(Nakarat)

Üste düzmek gümüşleri
Tut döşürmek işleri
Dünyada yoktur eşleri
Şu Hırtız'ın güzelleri.

(Nakarat)

Ernik⁶⁴, kirşan⁶⁵ sürünmezler

Çar, ehrama bürünmezler
Her ne desem, erinmezler
Şu Hırtız'ın güzelleri.

(Nakarat)

Sevdâyî, söyler halleri

Ne pek şirindir dilleri
Bir pula değmez (dokunmaz) elleri
Şu Hırtız'ın güzelleri.

(Nakarat)⁶⁶

Ahılkelekli Taşdemir

Asıl adı da mahlası gibi Taşdemir, olan sanatçı Ahılkelek köylerindeki Cavak-Terekeme boyundandır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Ancak, Edirne muahedesi sonrasında sınırlarımız dışında kalan Ahıska için söylediği şiirinden 1830'larda hayatta olduğu ve memleketin ahvalinden bir hayli etkilendiği anlaşılır:

Ahılkelek

Kanlı-yaş tökerek söyliyim hâlin:
Nicoldu ulusun, hanıya elin?

Bozulmuş gülşanın, nettin bülbülün?

Bundan bele oda yan Ahılkelek

Geçiptir çırağın, sön Ahılkelek.

Yardan ayırmışlar, kalıp şivana

Gülü solmuş, bilbil düşüp figana

Veranında baykuş (Rus) kuruyor bina

İndi oldun tam veran Ahılkelek

Ne zaman olacan, şen, Ahılkelek?

Çektiğin zulumlar Arş'a dayandı

Yaradan'a müşkül hâlin ayandı(r)

Taşdemir, eriyip odlara yandı

Sen idin ellere-han, Ahılkelek

Çıktın elden, gittin şân, Ahılkelek⁶⁷

Ahıskalı Ali Paşa

Bugün Ahıska dışında yaşayan Ahıskalılar arasında da halk şairliğini sürdüren, geleneksel Türk kültürüne hizmet eden sanatkârlarımız vardır. Bunlardan biri de hayatını mecburiyetlerden dolayı Kazakistan'da sürdüren Ahıskalı Ali Paşa'dır. Şair, 1922'de Ahıska'nın Aspinza kazasında doğar. Babası Aspinza'nın önde gelenlerinden Veysel Bey'dir. Rusların işkencelerinden nasibini alan ailenin tek erkek evladı Ali Paşa, tahsilini tamamladıktan sonra öğretmen olarak çalışma hayatına atılır. Saz çalma ve şiir okuma merakı çocukluğundan itibaren kendini gösterir. Ne var ki saz çalmanın günah olduğu telkinleri sanatçıyı bu ilgiden uzaklaştırır. 1941'de askere alınır. 8 ay boyunca Rostov'da savaşıır. Yaralanınca memleketine gönderilir ve 1944 felâketinde ailesiyle birlikte Kazakistan'a sürülür. Buradaki hayatı memleket hasretiyle geçen sanatçının kendi ifadesine göre 100'den fazla divanisi, 120 koşması, (11 heceli), 15 gözellemesi (8 heceli), 22 semaisi (16 heceli ve aruzlu), 10 herbe-zorba'sı (Köroğlu Makamı) ve 1 Mesnevi'si vardır. Hem "nâkil" hem

“şair” olan Ali Paşa’nın bildiği makamlar arasında; Zerinci, Herbe-Zorba, Guba Kerem, Yanık Kerem, Alçak Garip, Yüksek Garip, Debeder, Mansurî, Kars Divanisi, Ahıska Divanisi, Güzelleme, Semaî, Cenkleme, Mevlid Makamı sayılabilir. Aşağıdaki örnek Ali Paşa’nın memleket hasretiyle söylediği şiirlerinden biridir:

Turnalar

Güz bahar feslinde göç göç olursuz

Nerdedir mekanız eliz durnalar

Ya Bağdat ya Basra ya da ki Mısır

Ne güzel mekandır eliz durnalar

Ses sese veripsiz ol asımanda

Vatan hasreti vardur bu canda

İlimiz Aspinza o gülistanda

Görseniz bir selam verin durnalar

Saf tutup çıkıpsız hoş avaz ile

Söyleşin bir kelime şu Kafkaz ile

Aspinza Ahıska ya Tifliz ile

Sevinsin kalbimiz bizim durnalar

Halkımız gurbette hasrette kaldı

Kalpler vatan için kavrulup yandı

Çok insan derdinden ecelsiz öldü

Bizim halimizden bilin durnalar

Gül gülşan bağ bahçe bizim ilimiz

Barcon’dan yukarı bizim verimiz

Şu Kafgaz bizim hoş vatanımız

Kalmışdır gurbette canım durnalar

Uçanda huduttan Türk’ün eline

Bizden selam edin ağa beyine.

Onlar da acurlar kardeş halına

Bize de bir sahip çıkar durnalar

Gurbet ilde müşkil kaldık imdat tok

Günden güne arttı zulum ilaç yok

Düşman çokdur bize burda sırdaş yok

Bakanlara bu hali diyin durnalar

Cüda düştü Paşa öz mekanından

Gönül arzumanı şahlar şahından

Bilsezdi sizler de Türkler halından

Çekerdiz ah ile zarı durnalar.⁶⁸

Ahıskalı Türklerinin edebiyatına dair örneklere ilave olarak Prof. Dr. Ensar Aslan’ın tespit ettiği “Aslı” mahlaslı bir takım destanların varlığını da burada zikretmeliyiz.⁶⁹ Destanlardan, Aslı’nın Ahıska’nın düşman tarafından işgal edildiği sıralarda yaşadığı ve “Halilbeyoğlu” adlı bir paşanın kızı olduğu ve olaylara bizzat tanıklık ettiği anlaşılmaktadır.

Yapılan incelemelerde yukarıda saydıklarımızın dışında Ahıska bölgesinde yetişen Şavkı, Kobliyan/Zozola köylü Tayyâr Bek/Tayyârî (1858-1933), Kobliyanlı İzzet, Ahılkelek/Toğ köylü Hâşim Bek/Hâşimî (XIX.Yüzyıl), Ahıskalı Nuri (XIX.-XX. Yüzyıl) ile sürgün döneminde yetişmiş Mürtez Dede, Sakine Nene, Fehlül, Zeynul Yektay, Cabir Halidov, Şimşek Sürgün, İlim Şahzadayev, Mehیار Ahmedoğlu, İlyas İdrisov, Gülahmet Şahin, Müseddin gibi güçlü şairleri ve anadili Türkçe olan Musevilerden; Aşık Ahtarî, Ahıskalı Abran ve Ermeni asıllı Kenziya’yı da sayabiliriz.⁷⁰

SONUÇ

Ahıska Türklerinin edebî eserleri, sürgünlerden dolayı modern edebiyat seviyesinde değil de çoğunlukla halk edebiyatı örnekleri şeklindedir. Bugün Doğu Anadolu bölgemizde yaşayan aşıklık geleneği, Ahıska Türkleri arasında da halen sürdürülmektedir. Bu durumun sevindirici yönü, dile ait özelliklerin muhafazası ile halk kültürünün yaşatılmasıdır. Ahıskalıların dilinde Oğuz ve Kıpçak özellikleri bir aradadır. Seslerini yeni yeni

duyurmaya başlayan Ahıskalıların halk edebiyatı ürünleri arasında; destan, türkü, ninni, mani, ağıt, deyişme, fıkra, tekerleme, bilmece, atasözü, deyim, dua ve beddua olarak adlandırabileceğimiz türler yer almaktadır. Konu olarak umumiyetle Ahıska'da yaşanan felâketler anlatılırken, tema olarak vatan ya da evlat sevgisi, aşk, toplumsal ve kişisel terbiyeyi amaç edinen nasihat örneklerine de rastlamak mümkündür. Bu eserler, halkın kültürel yapısına ne denli bağlı olduğunu gösterirken, bölge insanının profilini de ortaya koyar. Devamlı olarak vatan hasretiyle içi dağlanan Ahıska Türkü, yaşanan onca eziyete rağmen tevekkülünü, umudunu kaybetmemiştir. Bize düşen ise, bizden olan Ahıskalı kardeşlerimize kültürel ve maddî anlamda her türlü desteği sağlamaktır.

KAYNAKÇA

- ABBASOĞLU Asif; "Ahıska Türklerinin Sürgün Folkloru", **Millî Folklor**, 1991, S.9.
- ABBASOĞLU Asif; "Ahıska Türklerinin Halk Takvimi", **Türk Kültürü**, Mart, 1992, S.347.
- "Ahıska Türkleri", <http://membres.lycos.fr/atsiz19411944/links30.html> (06.11.2004).
- "Ahıska Türklerinin Bitmeyen Çilesi", <http://www.turkiyegazetesi.com>. (06.11.2004)
- "Ahıska Türklerinin Dili", Prof. Mübariz Yusifov, <http://dil.ahiskali.com> (06.11.2004).
- Ahıskalı Kültür Sanat Sitesi, <http://www.ahiskali.com> (06.11.2004).
- Ahıskalıların Dünyası, <http://movarodina.sitemynet.com>, Ali Gürlek, Konya, 2001 (09.11.2004).
- ASLAN Ensar; "Ahıska Savunmasının Tarihteki Yeri ve Halk Destanlarına Yansımaları", **Türkler Ans. C.20**.
- DEDE Behçet; "Ahıskalı Emrah" www.ahiskali.com (06.11.2004)
- ERGUN Sadettin Nüzhet, **Türk Şairleri**, C.III. 1943,
- CAFEROĞLU, Ahmet. **Doğu İllerimiz Ağularından Toplamalar**. Ank.1995.

- KIRZIOĞLU Fahrettin, **Edebiyatımızda Kars II**, İst. 1958.
- KIRZIOĞLU Fahrettin, "Ahıskalı 14 Halk Şairimizden Birer Parça" **Türk Kültürü Dergisi**, 1966, s.47.
- OĞUZ Öcal, "Ahıskalı Ali Paşa'nın Almatı'daki Şiir Dünyası", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, Ank.1999.
- POLADOĞLU Aydın, **Ahıska Türk Folkloru**, Bakü, 1998.
- YANIK, M.Cahit; "Savaşla Gelen Yıkım", www.netpano.com.(06.11.2004).
- ZEYREK Yunus, "Ahıska Aşkıkları IV", **Bizim Ahıska**, Yıl.1, S.1, Ekim-Aralık 2004.
- ZEYREK Yunus, "Ahıska ve Ahıska Türkleri", **Türkler Ans. C.20**.
- ZEYREK Yunus, "Ahıska Aşkıkları II: Sefilî", **Ahıska**, Yıl: 2003, S.3

NOTLAR

- ¹ "Ahıska Türkleri", <http://membres.lycos.fr/atsiz19411944/links30.html> (06.11.2004).
- ² M. Cahit Yanık, "Savaşla Gelen Yıkım", www.netpano.com. s.1-12 (06.11.2004).
- ³ M. Cahit Yanık, "Savaşla Gelen Yıkım", www.netpano.com. s.1-12 (06.11.2004).
- ⁴ "Ahıska Türklerinin Bitmeyen Çilesi", <http://www.turkiyegazetesi.com>. s.1(06.11.2004)
- ⁵ "Ahıska Türkleri", <http://membres.lycos.fr/atsiz19411944/links30.html> (06.11.2004).
- ⁶ "Ahıska Türklerinin Dili", Mübariz Yusifov, <http://dil.ahiskali.com> (06.11.2004).
- ⁷ Fahrettin Kırzioğlu, "Ahıskalı 14 Halk Şairimizden Birer Parça" **Türk Kültürü Dergisi**, 1966, S.47, s.1012.
- ⁸ Ensar Aslan, **Ahıska Savunmasının Tarihteki Yeri ve Halk Destanlarına Yansımaları**, **Türkler Ans. C.20**, s.533.
- ⁹ Asif Abbasoğlu, "Ahıska Türklerinin Sürgün Folkloru", **Millî Folklor**, 1991, S.9, s.19-20.
- ¹⁰ Asif Abbasoğlu, "Ahıska Türklerinin Sürgün Folkloru", **Millî Folklor**, 1991, S.9, s.19-20.
- ¹¹ Bu konudaki önemli bir çalışma da Aydın Poladoğlu'nun; **Ahıska Türk Folkloru** adlı çalışmasıdır. (Bakü, 1998).
- ¹² Ahıskalı Kültür Sanat Sitesi. www.ahiskali.com (06.11.2004).

¹³ Ahiskalıların Dünyası, <http://movarodina.sitemynet.com>
Ali Gürlek, Konya 2001 (09.11.2004).
¹⁴ Yorganını
¹⁵ Ahmet Caferoğlu, **Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar**, Ank.1995, s.77.
¹⁶ Ahiskalıların Dünyası, <http://movarodina.sitemynet.com>
Ali Gürlek, Konya 2001(09.11.2004).
¹⁷ Ahiskalı Kültür Sanat Sitesi <http://www.ahiskali.com>
(06.11.2004).
¹⁸ Ceylan
¹⁹ Müsibet
²⁰ Avcı
²¹ Olurum
²² Bahçıvan
²³ Avuç
²⁴ Yumurtasına oturan tavuk
²⁵ Piliçli
²⁶ Tavuk
²⁷ Evde
²⁸ Koskoca
²⁹ Ahmet Caferoğlu, **Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar**, Ank.1995, s.55-56 (Bir diğer değişme örneği de yine aynı eserde “Çovannan Ağasının Deyişi” dir. s.78-79).
³⁰ Ahiskalı Kültür Sanat Sitesi, www.ahiskali.com
(06.11.2004).
³¹ Asif Abbasoğlu, “Ahıska Türklerinin Halk Takvimi”, **Türk Kültürü**, Mart, 1992, S.347, s.174-175.
³² Behçet Dede, www.ahiskali.com (06.11.2004).
³³ Sadettin Nüzhet Ergun, **Türk Şairleri**, C.III. 1943, s.1264.
³⁴ Sadettin Nüzhet Ergun, **A.g.e.**, s.1264.
³⁵ Behçet Dede, “Ahiskalı Emrah”,www.ahiskali.com
(06.11.2004).
³⁶ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.**, s.1016.
³⁷ “Halk şairleri, dudak sesleri geçmeyen sözler kullanmak zorunda oldukları bu türlü değişleri söylerken, iki dudakları arasına dikmiş iğnesi koyarak söylerler, ki dudakları dokununca batıp kanasın ve yarışmada yenilmeği kabul etsin.” Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.e.**, s.1016
³⁸ Fahrettin Kırzioğlu, **Edebiyatımızda Kars II**, İst. 1958, s. 99.
³⁹ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.e.** s.1024.
⁴⁰ Yunus Zeyrek, “Ahıska Aşıkları II: Sefilî”, **Ahıska**, Yıl 2003, s.3. s.24.
⁴¹ Yunus Zeyrek. **a.g.m.** , s.24.
⁴² Sanatçının Köroğlu Destanıyla ilgili bildiği boyların 1929’da Bakü’de derlendiği bilinmektedir. (Bkz. Yunus Zeyrek, Ahıska ve Ahıska Türkleri”, **Türkler Ans.** C.20, s.530.
⁴³ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.**, s.1012.
⁴⁴ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.** s.1023.
⁴⁵ “Ahıska’da. bahçesinde durmadan çalışan bir kişiye, oradan geçen kuru sofulardan bir Hoca’nın: “Dünya-

malına çok emek vermenin boş bir iş olduğunu; ölmeyecek kadar geçimin yeteceğini” söylemesi üzerine, uyanık ve okumuş bir kişi olarak Çerkezoğlu’nun bu deyişle cevap verdiği söyleniyor.” Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.** s.1013-1014.
⁴⁶ Sadettin Nüzhet Ergun, **a.g.e.**, s.1049-1051.
⁴⁷ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.** s.1014.
⁴⁸ Sadettin Nüzhet Ergun, **a.g.e.**, s. 1174.
⁴⁹ görk: ihtişam.
⁵⁰ Fahrettin Kırzioğlu; **a.g.m.**, s. 1014.
⁵¹ Eserin 11 bendi M. Zeki tarafından Orta Anadolu cönklerinden bulunarak **Halk Bilgisi Haberleri Dergisinde** (1938, S. 86) , 25 bendi ise Fahrettin Kırzioğlu tarafından yine aynı dergide yayımlanmıştır. (Şubat1941, S.112).
⁵² Bir başka kaynaktan dörtlüğün Posoflu Fakiri’ye ait olduğu iddia edilir. (<http://dil.ahiskali.com>)
(06.11.2004).
⁵³ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.** s.1015.
⁵⁴ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.**, s.1017.
⁵⁵ Ensar Aslan, “Ahıska Savunmasının Tarihteki Yeri ve Halk Destanlarına Yansıması”, **Türk Ans.**, C.20, s.535.
⁵⁶ Korgan: Çukura odun, kömürü gömerek yapılan sınırı belirtmeye yarayan tümsek.
⁵⁷ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.**, s.1017.
⁵⁸ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.**, s.1018.
⁵⁹ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.** s.1019.
⁶⁰ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.**, s.1020.
⁶¹ Yunus Zeyrek, “Ahıska Aşıkları IV”, **Bizim Ahıska**, Yıl.1, s.1, Ekim-Aralık 2004, s.37.
⁶² Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.**, s.1021-1022.
⁶³ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.**, s. 1023-1024.
⁶⁴ Ernik:Allık
⁶⁵ Kirşan: Pudra yerine geçen aklık verici tuvalet boyası.
⁶⁶ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.**, s.1019-1020.
⁶⁷ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.**, s. 1015-1016.
⁶⁸ Öcal Oğuz, “Ahiskalı Ali Paşa’nın Almatı’daki Şiir Dünyası”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, Ank.1999, s.262-289.
⁶⁹ Araştırmacı, hususî kitaplığında mevcut olan Emrullahı’l-Vehbî tarafından 1829’da yazılmış bir cönkte Aslı adına kayıtlı iki destanın daha varlığını haber verir. (Aslan Ensar **a.g.m.** s.533).
⁷⁰ Fahrettin Kırzioğlu, **a.g.m.**, s.1026.

Türkmen Türkçesinin Eş Anlamlı Kelime Varlığı Üzerine

Dr. Yakup SARIKAYA

Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi.

Özet

Eş anlamlılık konusu, Peşkovskiy'in çalışmaları öncülüğünde Rus dil bilimciler tarafından 1920'li yılların sonlarından itibaren incelenmeye başlanmıştır. Türk lehçelerindeki eş anlamlılık meselesi ise ancak, 1960'lı yıllardan itibaren ele alınmaya başlanmıştır. Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçeleri içinde yer alan Türkmen Türkçesi eş anlamlı kelimeler bakımından çok zengin bir lehçedir. Bu lehçedeki eş anlamlılar, Türkmen dilcileri tarafından tıpkı Rus dil bilimcilerin çalışmalarında olduğu gibi leksik ve gramatik olarak iki grupta incelenmiştir. Gramatik eş anlamlılar da morfolojik ve sentaktik olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu çalışmada Türkmen Türkçesindeki eş anlamlı kelimeler kaynaklarına ve sözcük türlerine göre sınıflandırılmıştır. Ayrıca bu çalışmada, klâsik ve çağdaş Türkmen yazarlarının eserlerinde eş anlamlı çok zengin bir şekilde kullandıklarını gösteren örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk lehçeleri, Türkmen Türkçesi, dil bilim, kelime, eş anlamlı.

Abstract

Synonymous subject, on pionering Peşkovskiy's works had been started examined by Russian linguists the esteem of the 1920's. Synonymous matter on the Turkish dialects had been started to deal with the esteem of 1960's. Turkmen Turkish which takes part in south-west (Oghuz) branch of

Turkish dialects is a very rich dialect from point of synonym words. Synonyms in this dialect was examined on two groups as lexical and grammatical by Turkmen linguists as same as works of Russian linguists. Grammatical synonyms had been left to two departments as morphologic and syntactic too. In this work, synonym words in Turkmen Turkish had been classified according to its origins and the word of species. Besides on this work was given the examples about that classical and contemporary Turkmen writers was used synonyms very rich shape on their works.

Keywords: Turkish dialects, Turkmen Turkish, linguistics, word, synonym.

Dilde anlamları aynı veya birbirine yakın kelimelere eş anlamlı veya anlamdaş (İng. synonym, Yun. synonymos) denmektedir (Korkmaz 1992: 55).

Eş anlamlı kelimeler ayrı köklerden geldikleri, ses yapısı olarak farklı oldukları hâlde değişik gelişmeler sonucu anlamca birbirine yaklaşmışlardır. Bunlar genellikle bazı kelimelerdeki kavram inceliklerinin çeşitli sosyal ve dil kesimlerinde zamanla gölgelenmeye uğrayarak anlamca birbirine yaklaşmalarıyla ortaya çıkmıştır. Örnekler: *bık-*, *bez-*, *usan-*, *bunal-*, *sıkıl-*; *darıl-*, *kırıl-*, *gücen-*, *alm-*, *küs-*; *kız-*, *öfkelen-*, *sinirlen-*; *dile-*, *iste-*, *arzula-*; *gönder-*, *yolla-* vs.

Eş anlamlı (ya da anlamdaş) dediğimiz ögeler, adları her ne kadar eş anlamlı ise de birbirinin tam eşi anlama gelmezler. Çünkü "Her dilde görülen eş anlamlılar arasında kimi zaman oldukça büyük, kimi zaman pek küçük anlam farkları vardır. Bu bakımdan bu gibi ögeleri *yakın anlamlı kelimeler* olarak tanımlamak daha doğru olur" (Aksan 1975: 531).

Eş anlamlılık konusu, Peşkovskiy'in çalışmaları öncülüğünde Rus dil bilimciler tarafından 1920'li yılların sonlarından itibaren incelenmeye başlanmıştır. Türk lehçelerindeki eş anlamlılık meselesi ise ancak, 1960'lı yıllardan itibaren ele alınmaya başlanmıştır. Ana Türk lehçe gruplarından Oğuz grubunda eş anlamlılar üzerine yapılmış çalışmalar şunlardır:

“İ.Ş. Mamedov’un 1970’te ve 1986’da, A. M. Nagdaliyev’in 1980’de Bakü’de yayımladıkları çalışmalar Azerbaycan Türkçesindeki eş anlamlılarla ilgilidir. Pigam Azimov’un *Türkmen Dilinin Meseleleri* (1969) adlı kitabında Türkmen Türkçesindeki eş anlamlılar ayrı bir bölümde incelenmiştir. V. Mesgudov (1962) ve A. Borcakov’un (1989) konuyla ilgili yazılarının yanı sıra, Y. Çöñnâyev de *Hâzirki Zaman Türkmen Dilinin Leksikologiyası* (Aşğabat 1972) adlı çalışmasında Türkmen Türkçesindeki eş anlamlılara yer vermiştir” (Erdem 2004a: 148).

Azimov diğer bazı Türkmen dilcileriyle birlikte hazırladığı *Türkmen Dili* adlı çalışmasında da sinonimler konusuna değinmiştir (Azimov vd. 1974: 23-30).

Rus dil bilimcilerin çalışmalarında eş anlamlıların geleneksel olarak *leksik* ve *gramatik* olarak iki grupta ele alındığı görülmektedir. Gramatik eş anlamlılar da kendi içinde *morfolojik* ve *sentaktik* olmak üzere iki ayrı grupta incelenmektedir (Kuliyev 1997: 69-70).

Türkmen dilcisi Kuliyev de Rus dil bilim ekolüne göre eş anlamlıları incelediği makalesinde leksik eş anlamlılara *govı-yağşı-oñat*; *möcek-böri-gurt* örneklerini, gramatik eş anlamlılara ise aşağıdaki örnekleri vermektedir (Kuliyev 1997: 72):

Bu adam Tecenli – Bu adam Tecenden;

Atını münüp yola düşdi – Atına münüp yola düşdi;

Stoluñ üstündäki meniñ kitabım – Stoluñ üstündäki kitap meniñki.

Yukarıdaki cümleler sentaktik (söz dizimi) yolla oluşturulmuşlardır ve aynı anlamı ifade etmektedirler.

Kuliyev’e göre (1997: 73) Türkmen Türkçesinde *alcak-alar-almalı* fiillerinin sonundaki zaman ve kip ekleri de aynı anlamı verdiği için morfolojik yöntemle eş anlamlılar oluşturmaktadır.

Kelimelerin anlam olarak birbirleriyle tamamen örtüşmesi sözcüklerden birinin yabancı kaynaklı olması durumunda gerçekleşmektedir. Türkiye

Türkçesi Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizceden aldığı çok sayıdaki kelime yüzünden, anlamca birbiriyle tamamen örtüşen eş anlamlılar bakımından zengin bir görünüm sergilemektedir. Örnekler: *baş-kafa*, *değer-kıymet*, *buyruk-emir*, *çok-fazla*, *yetenek-kabiliyet*, *üzüntü-keder-gam*, *dudak-leb*, *göz-çeşm*, *doğruca-direkt*, *boyun bağı-kravat*, *iş-hareket-aksiyon* vs.

Bir kavramı ifade etmek için kullanılan aynı veya yakın anlamlı iki veya daha çok kelimenin belirli bir diziliş kuralına göre yan yana getirilmesinden oluşan *eş anlamlı ikilemeler* de (İng. hendiadyoin) dildeki eş anlamlı kelimelerin kullanım alanını zenginleştirmiştir.

Elde edilen bulgulardan ilk ortaya çıkış tarihi çok eskilere götürülebilen Türkçe, eş anlamlılar bakımından hayli zengindir. Türkçe köklü bir dil olarak daha 8. yüzyılda bile kendi kaynaklarından gelen kelimelerden eş anlamlılar meydana getirmiştir. Aksan’a göre (1975: 542) Türk yazı dilinin eskiliğinin dolayısıyla yaşının saptanmasında eş anlamlılardan yararlanılabilir. Özellikle *tam eş anlamlı* (anlamı birbiriyle tamamen örtüşen eş anlamlılar) görünümünde olan öğelerin başka başka köklerden, belirli birtakım anlam değişimleri sonucunda meydana gelebilmeleri için çok uzun bir süre gerekmektedir. Dolayısıyla 8. yüzyıldan kalma ilk yazılı metinlerimizin içinde çok sayıda eş anlamlı kelimenin bulunması, Türk yazı dilinin yaşının bir o kadar daha geriye (M.Ö. 8. yüzyıla) götürülebileceğinin kanıtıdır.

Türklerin tarih boyunca yayılmış olduğu sahalarda siyasî ve kültürel nedenlerle ilişkide bulunduğu milletlerin dillerinden aldıkları çok sayıdaki kelime de tam eş anlamlı kelimeleri zenginleştirmiştir.

Türkçe, konuşanlarının çok eski zamanlarda bile geniş bir coğrafyaya dağılmış olması ve bu yüzden aralarındaki irtibatın zayıflaması sonucu daha milâdın başlarında lehçelere ayrılmaya başlamıştır. Ercilasun’a göre (2004: 471) Çuvaş Türkçesi milâdın başında (milâdi O), Saha-Yakut Türkçesi de ondan birkaç asır sonra Ana Türkçeden ayrılmıştır.

Çuvaş ve Saha-Yakut Türkçeleri Ana Türkçeden ayrıldıktan sonra Eski Türkçe ile tabii seyrine devam eden Türkçe, 11. yüzyılda ve 13. yüzyıl başlarında yeni kollara (lehçelere) ayrılmıştır. İlk önce 11. yüzyılda çeşitli sahalarda 15. yüzyıla kadar kullanılacak olan Uygur Türkçesi daha sonra da Batı (veya Oğuz) Türkçesi ana gruptan (Eski Türkçeden) ayrılmıştır. Eski Türkçe ise yoluna bütün Orta Asya Türklerinin 20. yüzyılın başlarına kadar yazı dili olarak kullanacakları Çağatay (Kuzeydoğu) Türkçesi ile devam edecektir. Bu orta dönemde ayrılan lehçeleri konuşan bütün Türk boylarının konuştukları lehçeler dil bilimciler tarafından, -Altay, Hakas ve Tuva Türkleri hariç- zamanla Oğuz (Güneybatı), Kıpçak (Kuzeybatı) ve -Yeni Uygur dahil- Karluk (Güneydoğu) adı verilen üç ana lehçe grubu etrafında toplanmıştır. Bu üç lehçe grubundan her biri Eski Türkçenin gramer özelliklerini, kelime mirasını paylaşmış ve bunların büyük bir bölümünü çeşitli ses değişiklikleriyle bugüne kadar getirmişlerdir.

Türkmen Türkçesi, Doğu Türkçesinin etkisiyle Kıpçak ve Çağatay Türkçesinin özelliklerini barındırır (Bozkurt 1992: 239). Çünkü Oğuz, Kıpçak ve Karluk ana lehçe gruplarının birbirleriyle iç içe girdiği bugünkü Türkmenistan ve Özbekistan gibi geçiş alanlarında dil özellikleri yanında kelime hazineleri de belirli miktarda ortaklaşmıştır. Yani bu bölgelerdeki Türk boylarının kullandıkları lehçeler için gramer özellikleri ve kelime hazinesi bakımından tamamen bir ayrışma ve paylaşmadan söz edilememektedir. Örneğin, Türkmen Türkçesinde ait olduğu ana grup özelliklerine göre “v”li olması beklenen *var*, *var-*, *ver-* kelimeleri *bar*, *bar-*, *ber-*; “b”li olması beklenen 1. teklik şahıs zamiri *ben men*; “b”siz olması beklenen *ol-* fiili de *bol-* şeklindedir. Yine Oğuz Türkçesinde görülmemesi gereken ve istek, niyet ifade etmede kullanılan -makçı/-mekçi niyet kipi Türkmen Türkçesinde görülebilmektedir (Arnazarov 2003).

Aynı ortaklığı edebî mirasta da görebiliriz. Örneğin bugün daha çok Özbek Türklerinin sahiplendiği Ali Şir Nevâî diğer Türk boyları gibi Türkmenler tarafından da çok sevilmektedir. Ali Şir Nevâî ile

Hüseyin Baykara'nın başlarından geçen olayların anlatıldığı halk hikâyeleri Türkmenler arasında dilden dile dolaşmakta, Türkmen bahşılarının dilinden düşmemektedir. Bu hikâyeler Berdi Kerbabayev tarafından bir kitapta toplanmış ve basılmıştır (Kerbabayev 1948). Yine Nogay, Kıpçak ve Özbek Türklerinin arasında varyantları ile bilinen *Edige* destanı Türkmenlerde de *Tulum Hoca* adıyla destanlaştırılmıştır. Aksak Timur dışında kahramanları *Edige* destanı ile hemen hemen aynı olduğu ancak Türkmenlerin tarihine paralel vak'aların anlatıldığı *Tulum Hoca* destanının varyantları Çovdur Türkmenlerinin arasından derlenmiştir. *Edige* destanının Türkmen varyantı sayabileceğimiz bu destanın tespit edilen varyantlarında da *Edige*'nin ismi *Aydiğa-Aydeke-Aytgeldi* şekillerinde geçmektedir (Veliyev 1993: 2).

Biz bu çalışmamızda ana Türk lehçe gruplarının iç içe girdiği bir bölge olan Hazar ötesindeki Türkmenlerin konuştuğu Türkmen lehçesinin eş anlamlı kelime zenginliğine değinmek istiyoruz. Doğu ve batı Türk lehçeleri arasında kalmış ancak batı grubuna giren bu lehçe, Kıpçak ve Karluk grubundan birçok kelime almış, bunun sonucunda da ayrı köklerden gelen ve anlamı birbiriyle tamamen örtüşen eş anlamlılar bakımından hayli zenginleşmiştir. Örnekler: *bak-*, *gara-*, *gözle-*, *idet-*; *gutar-*, *bit-*; *ağla-*, *yiğla-*; *göz-garak*; *böri-gurt-möcek*; *gursak-dös-kükrek*; *tal-sövüt*; *yañak-çekge-duluk*; *gızıl-altın-tulla*; *ägirt-ül-böyük-mähnet-iri*; *oñat-govi-yağşı*; *güçli-zor-dayav*; *iki-cübüt-goşa-taylı*; *tiz-basım-çalt-derrev*; *bilen-bile* vb. Bu kelimelerin bazılarının anlamı birbiriyle tamamen örtüşmeyebilir. Örneğin *gözle-* fiilinin anlamı *bak-* ve *gara-* fiilleriyle her zaman örtüşmez.

Çok sayıdaki Türkmen ağzının kelime kadrosunun edebî dilde yaşatılması da bu lehçenin anlamdaş kelime zenginliğini artırmıştır.

Türkmen Türkçesinin başta Teke, Yomut, Esrarı, Sarık, Salır, Gökleñ ve Çovdur gibi büyük Türkmen uruglarının ağızları olmak üzere Alili, Nohur, Garadaşlı, Änev, Yermeli, Hasar, Ata, Nerezim, Çandır, Mukrı, Sakar, Bucak, Olam, İğdir, Surhı, Düyeci, Hatap, Eski, Bayat, Hıdırili, Mehin,

Çärcev, Mürçe, Kırac, Burkaz, Mücevür ve Arabacı gibi çok sayıda ağız bulunmaktadır. Sovyet döneminde, edebî dil için Yomut ve Teke ağızları esas alınmış, ancak Türkmen aydınları bütün ağızlardan faydalanmayı prensip edinmişlerdir (Kara 2005: 5).

Türkmen ağızlarından edebî dile geçen çok sayıda kelime Türkmen Türkçesinin sözlüğünü eş anlamlılar yönünden zenginleştirmiştir. Bu şekilde ortaya çıkan eş anlamlılara *tahya-börük*; *möcekgurt-böri*; *ata-kaka-aba-dade*; *yeñne-dayza*; *ilik-sadap*; *soğan-piyaz*; *pamık-pağta*; *bedre-çeker-setil-çelek*; *kâşir-sebzi*; *et-göş*; *göle-höcek-tana*; *öküzçecuvana*; *bıççı-erre*; *esgi-letde-tüpeñ-miltık*; *tiz-çakgan* gibi kelimeleri örnek verebiliriz.

Anlamdaş kelimeler özellikle de konuşma dilinde çok yaygındır. Örneğin, *ur-* fiilinin konuşma dilinde *çal-*, *şaplat-*, *güplet-*, *doñdur-*, *yelme-*, *düklet-*, *tayakla-*, *çibıkla-*, *yumrukla-*, *şapbatla-*, *gulağına ber-*, *kak-*, *yenç-*, *suğşur-*, *yassa-* vb. gibi eş anlamlıları bulunmaktadır. (Azimov vd. 1974: 25). Ancak bu örneklerin yerine ve bağlama (contexte) göre anlamdaş olabileceği de unutulmalıdır.

Anlamdaş kelimelerin zenginleşmesine katkıda bulunan diğer bir durum da dilin doğal gelişim süreci içinde yabancı dillerden kelime almasıdır. Aynı ortak kültürü paylaştığımız Türkmenler, tıpkı Türkiye Türkleri gibi başta Arapça ve Farsça'dan olmak üzere Rusça ve Moğolca gibi birçok dilden kelime almışlardır. Türkiye Türkleri 19. yüzyıldan itibaren yönünü batıya çevirip Fransızca ve sonra da İngilizceden çok sayıda kelimeyi ithal ederken Hazar ötesi Türkmenleri malûm nedenlerle, eski Sovyetler Birliği içindeki diğer Türkler gibi çok sayıda Rusça kelimeyi sözlüklerine eklemek zorunda kalmışlardır. Türkmen Türkçesinin sözlüğünde büyük bir yekûn tutan Rusça kelime ile Türkiye Türkçesinin sözlüğünde yer alan çok sayıda Fransızca ve İngilizce kelime, bu iki lehçenin anlaşılabilirlik derecesini düşürmektedir. Türkmen Türkçesinde kelime alımı yoluyla meydana gelmiş eş anlamlılara çok sayıda örnek gösterebiliriz. Bunlar kaynak dillerine göre şöyle sıralanmıştır:

a) *Rusça kökenliler*: hek-mel; zarpçı-udarnik; müdür-zavuç; helâkçilik- avariya; tercimehal-avtobiografiya; ağza-çlen; ussa-master; ahlak-moral; arakesme-antrakt; gutı-futlyar; gurluş-struktura; görnüş-forma; adalga-termin; asalga-vetalka; pırka-partiya; şura-sovet; cemhuriyet-respublika; sarf-morfologiya; inkılap-revolyutsiya; haklara-internatsional; şeker-kemput; çeker-bedre; bakgal-bakaleya; tussağhana-odinoçka.

b) *Arapça-Farsça kökenliler*: tay-yan-gapdaltarap; okara-çanak-tabak; gursak-döş; nan-çörek; öy-cay; söz-keleme; sözlem-cümle; tussağhanazından; bergi-borç; toy-bayram; üyn-ses-ovaz; köz-od; yaman-yaramaz-erbet-gende; utanç-haya; arnamıs; çın-hakikat; atlı-pıyada; börük-tahya; deñduş; göz-dide; gara-sıya; güyz-hazan; ulı-mähnet; beyik-belent; hemme-barı; ähli-küllü; bir-täk-yeke; gezelenç-seyran; ir-oval.

Rus dil bilim ekolüne göre yukarıdaki yönlemlerin dışında bazı yollarla da eş anlamlılar oluşturulabilmektedir. Çalışmalarını bu ekole göre yapan Azimov ve diğer Türkmen dilcilerin hazırlamış olduğu kitaba (Azimov vd. 1974: 24-25) *güzel adlandırma* ve *dolaylama* gibi anlam aktarmaları yanında, söylenmek istenen bir kavramı bir tamlama (söz dizimi yoluyla) ile karşılama ve tek kelime ile anlatılabilecek durumların deyim ve atasözleriyle anlatılabilmesi şeklinde ortaya çıkan eş anlamlılar da dahil edilmiştir.

Bir anlam aktarması türü olan *güzel adlandırma* (bir varlık ya da kavramın daha güzel çağrışımlar uyandıracak sözcüklerle adlandırılması) eş anlamlıların oluşumunun bir kaynağıdır. Türkmen Türkçesinde *öl-* fiilinin *can ber-*, *vepat bol-*, *amanadını tabşır-*, *gara yer astında dүйne-*, *aradan çık-*, *dünyäden öt-*, *bu dünya bilen hoşlaş-*; *göm-fiilinin cayla-*, *yer astına dula-* vs. birleşik fiil ve deyim yapısındaki *güzel adlandırma* diyebileceğimiz eş anlamlıları bulunmaktadır.

Azimov ve diğerlerinin çalışmasına göre (1974: 26) söylenmek istenilen şeyin şiirsel bir ifadeyle anlatımı yolu da kavram düzeyinde eş anlamlılar oluşturabilmektedir. Örnekler: Berdi

Kerbabayev - Aygıtlı Ädim romanının avtorı; Puşkin - Evgeniy Oneğiniñ avtorı.

Deyim ve atasözlerinde anlatılan bir durum veya kavram çoğu zaman tek bir kelimenin karşılığı olabilmektedir. Aslında bu durum da dolaylama denilen anlam aktarması türüyle ilgilidir. Türkmen Türkçesinde *cübinde it uvla-* deyimini *pulsuzluk* ile; *iki ayaklı iki günde* atasözü *ös-* ile; *içini it yurt-* deyimini *hovluk-* ile; *yazını ber-* ve *ökcäni göter-* deyimleri *gaç-* ile; *süyt kölüne batır-* deyimini *bolçuluk* ile; *toy-nak sal-* deyimini de *dep-* ile eş anlamlıdır.

Bazen bir varlığın adlandırılmasında, varlığın adı tek sözcükle ifade edilebilecekken onun bir özelliği dikkate alınarak toplumda kabul görmüş birkaç sözcükle karşılanabilmesine *dolaylama* denmektedir. *Kömür* yerine *kara elmas* tamlamasının kullanılması gibi. Türkmen Türkçesi metinleri tarandığında bu anlam aktarması türüne uygun pağta-ak altın; nebit-gara altın vb. örnekler tespit edilebilir.

Yukarıdakilerden hareketle Türkmen Türkçesinin sözlüğündeki eş anlamlıların kaynaklarını maddeler hâlinde şöyle sıralayabiliriz (Azimov vd. 1974: 23-24):

1- Dilin (lehçenin) doğal seyri içinde çok anlamlı kelimelerin anlamlarından bazılarının eş anlamlı türetmesi.

2- Dilin (lehçenin) ağızları.

3- Yabancı kelime alımı.

4- Güzel adlandırma (anlam aktarması).

5- Bir varlık veya kavramın şiirsel ifadeyle anlatılabilmesi.

6- Deyim ve atasözlerinin bir kavramın yerini tutabilmesi.

7- Dolaylama (anlam aktarması).

Türkmen Türkçesindeki eş anlamlılar kelime türlerine göre de sınıflandırılmıştır (Azimov vd. 1974: 26-28):

1- **İsim:** böri-gurt-möcek; işik-gabsa-gapı; yan-gapdal-tarap-tay; okara-çanak-tabak; gursak-döş-kükrek; nan-çörek; öy-cay; cübi-kise; tal-sövüt; samolyot-aeroplan; bürünç-tüvi; kelle-baş; yañak-

çekge-duluk, arakesme-antrakt-pauza, görünüş-panorama-peyzaj-landşaft.

2- **Sıfat:** oñat-govı-yağsı; yaman-yaramaz-erbet-gende; güyçli-zor-dayav; arık-hor-iğli; kelte-gısğa; beyik-belent; yapğıt-eññit; gorkulı-hovplı; akmak-samsık-tentek; akıllı-edepli-payhaslı-dana.

3- **Zamir:** bu-şu-inha-ine; hemme-barı-ähli; ol-şol-hol; pılanı-näme-biri.

4- **Sayı:** bir-yeke-täk-yalnız-tenha; iki-cübüt-goşa-taylı.

5- **Fiil:** seret-, änet-, gara-, bak-, gözle-; yada-, ar-; ılga-,çap-, yüvür-; ağla-,yığla-,möññür-, zörlet-; şatlan-, beğen-; geple-, sözle-, gürlle-; iber-, yolla-, gönder-.

6- **Zarf:** tiz-basım-çalt-derrev; öñ-ir-oval-ozal-ilki; soñ-giç-ız.

7- **Edat:** yoğsa-yöne; bilen-bile; ve-hem-da/de.

Eş anlamlı sözcüklerin konuşmada ve edebî eserlerde kullanılması ifadeyi güçlendirmekte, anlatılmak istenenin karşı tarafa daha çabuk ve etkili bir şekilde ulaşmasını sağlamaktadır.

Türkmen klâsik şairlerinden Kemine ve Mahtumkulu şiirlerinde bu lehçenin eş anlamlı varlığından zengin bir şekilde yararlanmışlardır (Azimov vd. 1974: 25-26):

Sorağı men boldum **gaygı-gam** bilen

Vadasız şum ölüm **bergi-borç** bilen.

Kimsäğe **toy-bayram**, kimsäğe zulüm.

Gıyılma, incama sabr eyle köñlüm. (Kemine)

Her bir sözün bermän yüz mün dessana,

Yanarmen, köyermen günde Akmeñli. (Kemine)

Bürgüt dek hovadan uçup gelende,

Periniñ **ovazı-sesi** bir tüysli. (Kemine)

Özüm urar boldum **oda-közlere**. (Mahtumkulu)

İmdi **gör-bak** ulı bolup galıp men. (Mahtumkulu)

Älemde bir sen **dek** yokmı dahanlı?

Seniñ **kimin** yokmı diyip dünyäde? (Mahtumkulu)

Goç yiğide toydur-bayram,
Her iş gelse il bilâni. (Mahtumkulu)
Köp çekip cebri-cepañ,
Royuñ görmemişem sapañ. (Mahtumkulu)

Sovyet devri Türkmen yazarlarından Berdi Kerbabayev'in *Ayğutlı Adım* (Kararlı Adım) adlı romanında da eş anlamlılardan zengin bir şekilde yararlanılmıştır (Sarıkaya 2003: 166):

-Yok! Ayna diri bolsa, Artık diyip ağlar, ölse, Artık diyip, **can berer!** (-Hayır! Ayna sağ olduğu müddetçe hep 'Artık' diye ağlar, ölürlen bile 'Artık' diye ruhunu teslim eder!)

-Onuñ hem **akalı** bar, **añı** bar, **düşünçesi** bar, **arı** bar, **namısı** bar. (-Onun da aklı var, şuuru var, düşünçesi var, arı var, namusu var.)

Ol, nahara näçe ıkcama yapıssa da, **üzük-yoluk** gürrüñini kesmedi. (O, yemeğe ne kadar iştahlı girişse de, kesik kesik konuşmasını kesmedi.)

Yalbarıp-yakarıp iberer yalı, Aynanın yanında hâzir öz ciğisi Sona da yokdı. (Ayna'nın yanında şimdi, yalvara yakara göndereceği, kız kardeşi Sona da yoktu.)

-Adamlarda **utanç-haya** galmandır! (-Adamlarda edep haya kalmamış!)

Söğünç-garınç bolsa Halnazarın bütün yedi puştına çenli yetipdi. (Küfür ve hakaretler ise, Halnazar'ın yedi ceddine kadar ulaşmıştı.)

Hayta da **para-peşgeş** için özinden çıkan harçları yadına salıp, öñki pikirinden dändi. (Özellikle de rüşvet için cebinden çıkan paraları hatırlayıp, önceki fikrinden döndü.)

Soldat **doğan-garındaşınıñ** geday galanını, kimiñ hayrına **uruşyanını**, nâme için **gan dökyänini** indi bilyä diyä... (Asker kardeşlerinin sefil düştüğünü, kimin için savaştığını, niçin kan döktüğünü artık biliyor diyor...)

Türkmen edebiyatının şaheseri kabul edilen bu ünlü romanda anlamca birbirine yakın veya tam eş anlamlı kelimeler yerli yerinde kullanılarak etkili bir ifade tarzı yakalanmıştır. Romandan üstünkörü bir şekilde yaptığımız tarama sonucu tespit ettiğimiz

tam veya yakın anlamlı kelimeleri vermeden önce bir açıklama da bulunmak yerinde olacaktır. Türkmen ağızlarına ve değişik halk tabakalarına bağlı olarak kelimeler arasında bazı küçük anlam farklılıkları (nüans) bulunabileceğinden bu gruptaki sözcükler, kavram veya kelime ailesi şeklinde de adlandırılabilir. Yine bu örneklerden bazıları (örneğin bina-cay-mesğen-öy-tam "**çadır, ev, bina**"; aylan-, dön-, ızına gayt- "**dönmek**" vb.) alt anlamlılık (hyponymy) konusu içinde düşünülebilir. Alt anlamlılık konusu göz önüne alındığında eş anlamlılık konusu daha farklı boyutlar kazanacaktır (bu konuyla ilgili bk. Erdem 2004b: 72).

Örnekler: yağıt-yalkım-övşün-övüşün-şöhle-ışık-nur "**ışık, parlaklık**"; gahar-gazap-öyke-gınaç-gıcıt-ığeñç-gızgınlık-ganıgızgınlık "**öfke; kızgınlık**"; mahal-pursat-salım-vağt-zaman-uçur-çağ-dövür "**vakit, zaman; devir**"; garrı-gartañ-kempir-goca-yaşulı-çal-ak sakgal "**yaşlı, ihtiyar**"; ayt-, sözle-, diy-, gürrüñ et-, gürlü-, geple- (keple)- "**söylemek, demek; konuşmak**"; gınaç-öyme-yağlık-ildirgiç-pürencek-yapınca-baş boğı-başatgıç "**şal, baş örtüsü**"; bina-cay-mesğen-öy-tam "**çadır, ev, bina**"; etmiş-garamat-günä-yazık "**günah, suç**"; halat-serpuy-eğın-eğınbaş-eğın-eşik-serpay "**giyecek, elbise**"; içigara-betpäl-betniyet-zandıyaman "**kötü niyetli**"; yarı-yarım-yarpı-yartı "**yarım, yarı**"; emel-iş-kär-kesp "**iş, meslek**"; ses-üyn-ovaz-gürrüñ "**ses**"; bütün-bar/barca-ähli-hemme "**bütün**"; bak-, gara-, seret-, gözle-, gör- "**bakmak**"; düşün-, küyle-, oyla-, oya çüm-, pikire çüm-, hıyallan- "**düşünmek**"; ciğit-atlı-eskadron-poşçı-piyada "**atlı, süvari**"; temmi-nesihat-övüt-ündev-maslahaat "**öğüt, nasihat; uyarı**"; Huday-Alla-Tañrı-Rahman "**Allah**"; mätäç-garıp-geday-dileğçi "**dilenci**"; söyünç-neşe-şatlık-keypi köklük "**sevinc, neşe**"; agent-içalıcansız-şpion "**casus, ajan**"; ayal-heley-hanım-hatın "**kadın**"; alada-gorkı-hovp-hovadır "**korku, endişe, telaş; tehlike**"; anla-, düşün-, pikir et- "**anlamak**"; çağa-perzent-bala-oğlan "**çocuk**"; tussağhana-odinoçka-türme-zından "**hapishane, zindan**"; il-halk-cemağat-cemğiyet-cemende-märeke-mähelle "**halk; kalabalık**"; ekabır-yaşulı-kethuda "**bilge; güngörmüş, tecrübeli**"; gayğı-gam-ıncı "**üzüntü**";

iber-, gönder-, yolla- “göndermek”; çalım et-, meñze-, oğşa- “benzemek”; hazır-indi-häli-şindi “şimdi”; eşger-soldat-nöker “asker”; asman-gök-gökyüzi “gökyüzi”; aylan-, dön-, ızına gayt- “dönmek”; raport-mağlumat-habar “haber, bilgi”; gerekli-dervayıs-zerur “lâzım”; yalı-kimin-tetelli “gibi”; okuv-mektep-şkol “okul”; ece-ene “anne”; işçi-päle “işçi”; baş-kelle “kafa”, köne-gadım “eski”; garak-göz “göz”; örän-köp “çok”; emma-veli “fakat”; söyünç-şatlık “sevinç”; aylık-paluçka “maaş”; buyur-, tabşır- “emretmek” (Sarıkaya 2003: 61-62).

Sonuç olarak Türkmen Türkçesi eş anlamlılar bakımından son derece zengin bir lehçedir. Bu zenginlik Türkmen Türkçesinin kendi kaynaklarından gelen kelimelerin zamanla eş anlamlılar oluşturması durumu yanında tarihî süreç içinde siyasî ve kültürel nedenlerle ilişkide bulunduğu yabancı dillerden aldığı çok sayıdaki kelime ile açıklanabilir. Eş anlamlıların zenginliği bu lehçenin dil zenginliğini ve edebiliğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan (1975), “Eş Anlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinin Saptanmasında Eş anlamlılardan Yararlanma”, **I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler, 1972**, Ankara: TDK Yayınları, s. 531-542.

ARNAZAROV, Seyitnazar (2003), “Türkmen Türkçesinde Niyet Kipi ve Türkiye Türkçesinde Anlatımı”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 13 (Bahar), Konya Selçuk Üniversitesi, s. 333-344.

AZIMOV, P vd. (1974), **Türkmen Dili, Pedagogik Uçilişçeler Üçin Okuv Kitabı**, Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.

BOZKURT, Fuat (1992), **Türklerin Dili**, İstanbul: Cem Yayınları.

BURAN, Ahmet-Ercan ALKAYA (2001), **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Ankara: Akçağ Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet B. (2004), **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

ERDEM, Melek (2004a), “Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Eş Anlamlılık (Synonymy)” **Zeynep Korkmaz Armağanı**, Ankara: TDK Yayınları, s. 147-162.

_____ (2004b), “Türkmen Türkçesinde Alt Anlamlılık (Hyponymy)”, **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002 Bildiriler, 8-10 Mayıs 2002**, Yayına Hazırlayanlar: F. Sema Barutçu Özönder-Melek Erdem, Gülüm Killi-G.Selcan Sağlık, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 395, s. 63-73.

HAMZAYEV, M. Ya vd. (1962), **Türkmen Dilinin Sözlüğü**, Aşgabat: TSSR İlimler Akademiyası.

KARA, Mehmet (2005), **Türkmen Türkçesi Grameri**, Ankara: Gazi Kitabevi.

KERBABAYEV, Berdi (1948), **Mıralı (Novayı)**, Aşgabat: Türkmen Dövlət Neşiryatı.

KULİYEV, Sähet (1997), “Türkmen Dilinin Leksika-Grammatiki Sinonimiya Meselesine”, **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, Ankara Üniversitesi TÖMER Yayınları, S. 12, s. 69-75.

KORKMAZ, Zeynep (1992), **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK Yayınları.

MEREDOV, A ve S. AHALLI (1988), **Türkmen Klasığı Edebiyatının Sözlüğü**, Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.

SARIKAYA, Yakup (2003), **Berdi Kerbabayev'in Aygıtlı Ädim Romanı (İnceleme-Metin-Sözlük)**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

TEKİN, Talat vd. (1995), **Türkmence-Türkçe Sözlük**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 18, Ankara: Simurg Yayınları.

VELİYEV, Baba (1993), **Tulum Hoca**, Türkmenistan İlimler Akademiyası, Mağtımğulı Adındaki Edebiyat İnstitutı, Aşgabat: Kuyaş Neşiryatı.

Kasım Bey ve Çankırı' daki İmar Faaliyetleri

Ferruh TORUK

Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Mimarlık
Fakültesi Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi
Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi

Candaroğulları ailesinden İsfendiyar Bey' in' oğlu Kasım Bey' in nerede ve ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Çankırı' da kendi adıyla anılan mahallede (İmaret Mahallesi)² yaptırmış olduğu caminin giriş kapısı üzerindeki H.800/M.1397 tarihli kitabesinden de anlaşılacağı üzere 1397 den önce doğduğu bilinmektedir

Kasım Bey, H.867/M.1463 tarihli zaviye vakfiyesinde: “ *Emir-i azam Melik Kasım ibn el emiri-ül lebir el' azam ve' l Hakan-ı muazzam el merhum el mağfur Melik İsfendiyar*” olarak

ifade edilmektedir³. Kasım Bey' in hanımı II. Murat' ın kız kardeşi (Çelebi Mehmet' in kızı) Sultan Hatundur⁴. Sultan Hatun ile evlendiği tarih 1423-24 yılları olmalıdır. Kasım Bey' in Sultan Hatun' dan başka ikinci bir eşi olup olmadığı bilinmemektedir.

1464' den sonra öldüğü bilinen Sultan Hatun' un⁵ Kasım Bey' e Kaya, İskender (Miran Bey) ve Selçuk⁶ adında ikisi erkek biri kız olmak üzere üç evlat doğurduğu bilinmektedir. Kasım Bey' in oğlu Kaya Bey' in, kuvvetlerinden⁷ İsmail Bey komutasında İstanbul' u kuşatma altına almak istediği esnada (1452 ?) bahsedilmesi dikkat çekicidir. Osmanlı kaynaklarında Kaya Bey' in, Osmanlı hizme-

tini bu tarihte çoktan kabul etmiş olan Çankırı Sancak beyi, Kasım Bey' in oğlu olduğu belirtilmektedir. Ayrıca H.876/M. 1471 tarihli vakfiyesinde de Kaya Bey, Kasım Bey' in oğlu olarak ifade edilmektedir⁸.

Kasım Bey' in siyasi faaliyetleri hakkında bilgi edinmek için Candaroğulları beyliğinin 1392-1464 yılları arasında hüküm sürdüğü döneme bakmak gerekmektedir.

Osmanlı'nın Rumeli' deki fetihlerine devam ettikleri esnada bir taraftan da Batı Anadolu' nun kontrolünü ellerinde tutmak istemeleri neticesinde Candaroğullarının elinde bulunan Çankırı' nın Osmanlıların himayesine girdiği tarih kesin bilinmemekle birlikte bu konuda; I. Murat zamanında 1383' de diğeri de 1391 yılında Süleyman Paşa' ya saldırarak Kastamonu' da dahil bölgenin Yıldırım Bayezid döneminde, Esterabadi' nin *Bezm-u Remz* adlı eserinde, Kastamonu ve Çankırı' nın I. Murat döneminde Osmanlı himayesine girdiği görüşü de dahil iki farklı görüş dile getirilmektedir⁹.

Ankara Savaşı' n dan sonra İsfendiyar Bey' in Çelebi Mehmet' e yaklaşması Osmanlı' nın Karaman iline H.815/ M.1415' de yapılan seferde kendini göstermiştir¹⁰. Bu seferde Çelebi Mehmed' in isteğini kabul eden İsfendiyar Bey, oğlu Kasım Bey komutasında bir ordu göndermiştir. Kasım Bey' in Osmanlı ordusuyla katıldığı ilk sefer Karaman seferidir. Ayrıca İsfendiyar Bey' in yine oğlu Kasım Bey idaresinde Çelebi Mehmet' in Eflak' a yapacağı sefere bir kuvvet göndermesi de Kasım Bey' in Osmanlı ordusunda ikinci seferi olarak bilinmektedir¹¹.

Bu seferi ve sonuçlarını Aşıkpaşa: “ .. ..
İsfendiyar dahi Kasım' ı tekrar gönderdi. Devletle Eflak iline yürüdü. Tuna kenarına vardı. Akıncılar

gönderdi. ... Ancak çok doyumluk aldılar. Eflak beyi de elçi ile haracını gönderdi. Sultan Mehmet dahi devletle yine Bursa' ya geldi. .... İsfendiyaroğlu Kasım Bey: ' Ben gitmem hünkarım. Kapında hizmet ederi'. Dedi, hünkar dahi İsfendiyar' a elçi gönderdi. Dedi ki: ' kardeşim Kasım Bey' e ülkenden timar başıyla Ben de vereyim. Kastamonu dan beri Tosya, Çankırı ve Kalecik i vereyim. İsfendiyar dahi Sulta nın veziri Bayezid Paşa ya vaz Mehmet derler bir azizi vardı onu gönderdi'. Dedi ki: 'Lütfen hünkar hazretinden dilek et ki benim dirliğim bu Kastamonu ve Bakırküresi' nededir. Ben hünkarın veziriyim. Şimdi Çankırı, Kalecik ve Tosya'yı çevresiyle birlikte verdim. Lütfedip kabul etsinler. Ben bunları hünkara veririm. Kasım' a vermem. ..." şeklinde ifade etmektedir.

Çelebi Mehmet' in Aşıkpaşa' da bahsi geçen yerleri Eflak seferi sonrası Kasım Bey' e verdiği ve Kasım Bey' in de Osmanlı hanedanına bağlı kaldığı anlaşılmaktadır. Böylece Ilgaz Dağı sınır teşkil etmiştir. Kasım Bey' e verilen bu yerler hakkında İsfendiyar Bey' in Çelebi Mehmet' e gönderdiği mektup da şu ifade yer almaktadır..." *Ben bu bel-deleri ancak ribat-ı hümayuna veriyorum. Yoksa bana çok ceza etmiş olan oğlum Kasım' a değil..*". Eflak seferinden sonra Kasım Bey' in memleketi Çankırı' ya dönmeyerek Osmanlı himayesinde kalmak istemesi Candarlı ve Osmanlı ilişkilerinin yeniden bozulmasına neden olmuştur.¹² Bir süre sonra (1417-21) Amasya hududunda Osmanlılar aleyhine vuku bulan gelişmelerden İsfendiyar Bey' in de faydalandığı ve Canik bölgesinde bazı toprakları ülkesine kattığı anlaşılmaktadır. Erzincan' a yerleşmiş olan Karakoyunlu oğlu Pir Ömer Bey' in Doğu Karahisar' i zaptetmesi sonucu (1417)¹³ bölgenin beyi Melik Ahmet oğlu Hasan Bey' in II. Murad' a

sığınmasıyla yardım istediği; diğer taraftan da Canik bölgesinin Alpaslan oğlu Hasan Bey tarafından alınmasının ardından İsfendiyar Bey' in de bu karışık durumdan faydalanarak Samsun' u işgal edip; oğlu Bafra emiri Hızır Bey' e verdiği bilinmektedir.¹⁴ Bunun üzerine iki yıl sonra Rum Beylerbeyi Hamza Bey' in Samsun' a yürüyerek Hızır Bey' in elinden bölgeyi aldığı ifade edilmektedir. Bu fetih esnasında I. Mehmet' in Hızır Bey' e de (kardeşi Kasım Bey' e yaptığı gibi) Osmanlı himayesini kabul etme teklifini buyurduğu fakat Hızır Bey' in bu teklifi kabul etmeyerek babasının yanına döndüğü anlaşılmaktadır¹⁵.

II. Murat'ın tahta çıktığı zaman (H. 825/M.1421) saltanat değişikliğinden faydalanmaya kalkan diğer Anadolu beyleri gibi İsfendiyar Bey' in de Çelebi Mehmet devrinde kaybetmiş olduğu yerleri kurtarmak için harekete geçtiği hatta Çankırı,Kalecik ve Tosya ya hakim olan oğlu Kasım Bey' i bu bölgelerden çıkarttığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine II. Murad' ın İsfendiyar Bey' e karşı kuvvet gönderdiği bilinmektedir¹⁶. 1402 Timur' un Ankara vakası üzerine diğer Anadolu beyleri ile birlikte İsfendiyar Bey' in de Düzmece Mustafa meselesinden istifade ederek II. Murad' a karşı Borlu-Taraklı (Safranbolu) bölgesinde karşı taaruzda bulunduğu ve Safranbolu yakınlarına kadar ilerlediği bilinmektedir.

II. Murat' ın , İsfendiyar Bey ile Borlu-Taraklı bölgesinde savaşa girişini Solakzade: " .... II. Murat Bursa' ya Taraklı-Borlu' nun muhasara ettiği haberi yüce padişah eşiğine vasıl olunca, düşmanını defetmek için zafer- penah askeri ile ol tarafa azimet buyurdular. Hatta İsafendiyar Bey' in oğlu Kasım Bey, padişah rikabında bulunmakla bu sefere onunla birlikte gitti. Borlu etrafı nusret ve zafer

kazanan Osmanlı askerlerine menzil oldu. Zaman ve zemin ile feleğin bahar çemberi onun seferi ile doldu. Göz açtımadan düşman üzerine gidilince, İsfendiyar Bey askerleriyle el çekerek, birbirlerine kılıç vurdular. İsfendiyar askerleri her biri bir tarafa kaçmaya başladılar. Hatta İsfendiyar Bey, kapıcı başı Yahya Bey elinden kellesine büyük bir yara aldı. Kaçarak Sinop Kalesi'ne sığındı. O darbenin tesiri ile kulağının biri duymaktan uzak kaldı.... İsfendiyar elinden Kastamonu ve Bakır küresi padişahın tasarrufuna girdi. İsfendiyar Bey yaptığı bu seferden dolayı utandı. Oğlu Murat Bey' i bir özür name ile Sultan Murad' a gönderdi. Suçlarının karşılı, ondan af diledi. Ona her seferde askeriyle birlikte yardım etmeyi şart koştu. Ayrıca kendi kızını da Sultan Murat' a kabulunu itimat eyledi.... Sultan Murat Bursa kendine hareket buyurdu. ....” diye ifade etmektedir.¹⁷

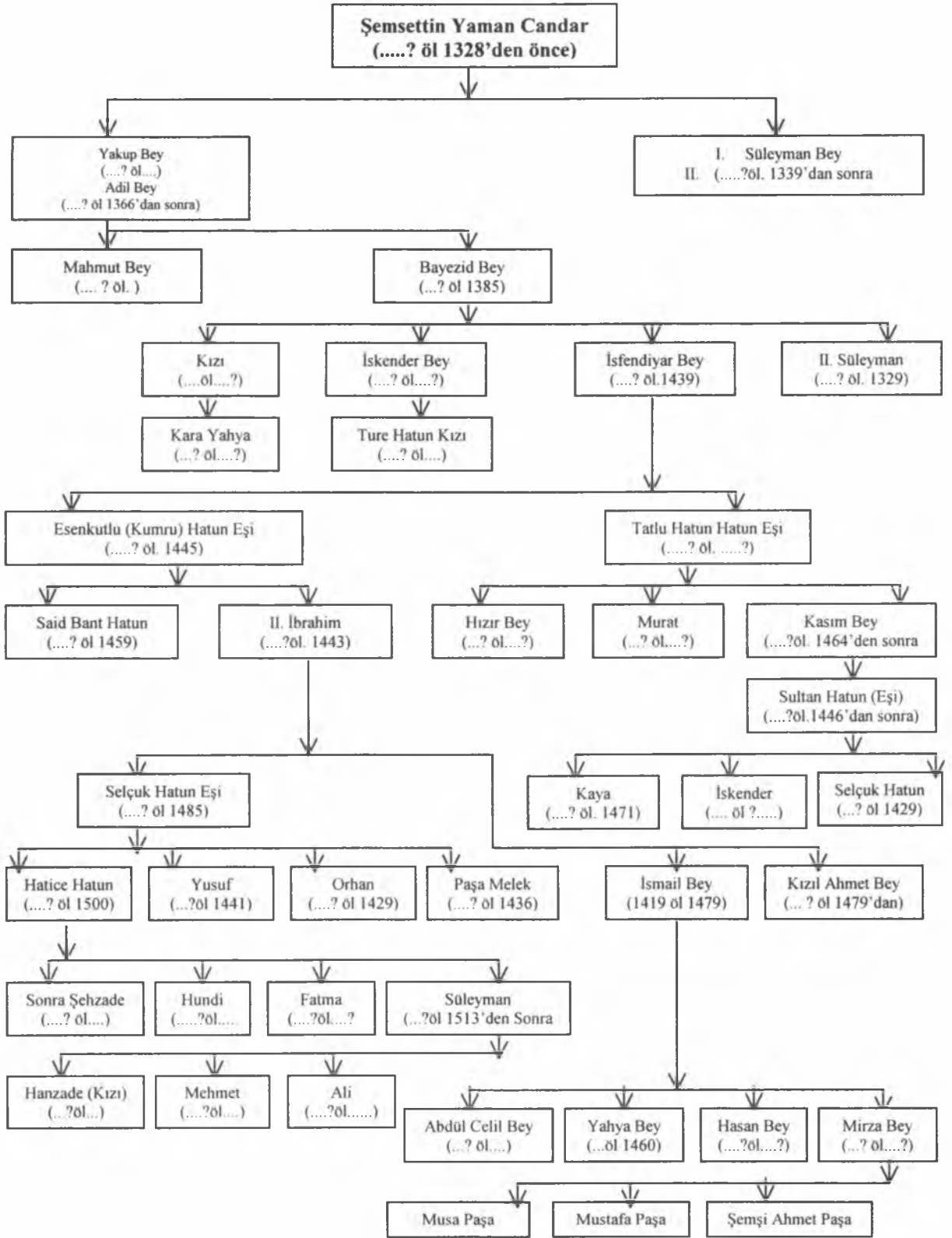
Neşri' de de benzer ifade: “ Rivayettir ki için Sultan Murat' a adasını defetti: ‘ Beş paşa çoktur. ’ Deyup, Kara Tımurtaş oğlanlarını azletti. Evvel Umur Bey' i Germiyan oğluna elçi gönderdi. .... Andan patışah ‘oturayın, masalı’hi müslümine meşgul olayın’ deyince feryatçı geldi ki İsfendiyar, Taraklı-Borlu’ nun askeri azimle üzerine düştü, deyu, pes Murat Han dahi hemen Yenişehir’ e çıktı. Ve hem İsfendiyar oğlu Kasım Bey dahi bile idi. Zira Sultan Murat İznik’ e gelecek idi. İsfendiyar anı işitti, çok kişi kaçıp Kasım Bey yanına derildiler. Ve bi-l cümle Sultan Murat Borlu üzerine İsfendiyar ile buluşup, hayli cenk olup, İsfendiyar’ dan çok adam tuttular. .... İsfendiyar Bey kaçıp Sinop’ a sığındı. Sonra Sultan Murat Kastamonu’ ya gelip, Bakır Küresi’ ni işletti. İsfendiyar Bey daha sonra gelip: ‘ Murat Han ben küstahlığımı mazur tutsun. ....” diye anlatılmaktadır.¹⁸

Savaşta yenik düşen İsfendiyar Bey’ in, Solakzade ve Neşri’ den alınan ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Osmanlıya bağlılık ifadesinde bulunduğu ve gelirleriyle birlikte Bakır Küresi’ ni Osmanlıya bıraktığı ; hatta gerekli hallerde Osmanlı seferlerinde askeri kuvvet yardımında bulunacağı da bilinmektedir. Bunlarla da kalmayarak oğlu II. İbrahim Bey.’in kızı Halime Hatun’ u II. Murat’ a nikahladığı Solakzade de : “ Sultan Murat hazretleri İsfendiyar Bey’ in torununu tevzi buyurdu. Gelinin hazırlanması için çaşnığir başı Elvan Bey’ i ve Tavaş’ den Şerafettin Paşa ile Germiyan oğlu Yakup Bey’ i karısı ki kendisine cihan padişahı Sultan Murat Şah ana derlerdi. Kapı kullarından kalabalık bir mahiyet ile Kastamonu’ ya irsal eylediler. İsfendiyar Bey’ de düğün halkını büyük ziyafetlerle tazim ve riayet eyledikten sonra, o güzel kızını adı geçen Yakup Bey’ in hatununa teslim etti. Ve doğru Sultan Murat hazretlerinin tarafına gönderdi. Sevinç dolu bu düğün dolayısıyla Sultan Murat üç kız kardeşinden birisini İsfendiyar oğlu Kasım Bey’ le evlendirmiştir. ....” diye ifade edilmektedir.¹⁹

Bu ifadelerden; gerekli görüldüğü durumlarda Osmanlının düzenlediği seferlerde asker yardımı gönderileceğinin yanı sıra; bir nevi Candarlı Beyliği’ nin Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiği anlaşılmaktadır.²⁰

Tablo 1 Kaynaklar Yardımıyla Kasım Bey'in Tespit Edilen Silsilenamesi

Kasım Bey yukarda bahsettiğimiz siyasi başarılarını devam ettirirken bir taraftan da imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Kasım Bey imaret ve zaviyeleri, Çankırı su yollarının tamirini Tosya ve Kalecik camilerinin imam, müezzin, hafız ve talebelerine, türbelere ve müderrislere Kalecik’ de bulunan çeşmelerin onarımlarına , eşi Sultan Hatun türbesine, Ali Dede²¹, Şeyh Salih²², Ahi Çelebi²³ ve Elvan Seydi zaviyelerine²⁴ vakıflarda bulunmuştur. Ayrıca Kızılırmak üzerindeki adı bilinmeyen ve günümüze gelmeyen bir köprünün tamiri için yakınında bulunan Koramaz halkını avariz vergisinden muaf etmiştir²⁵ Bu haliyle Çankırı’ nın gelişmesine en fazla katkıda bulunan banidir. Bunun da sebebi Osmanlılardan önce bu bölgelerde hüküm süren Candarlı ailesinin bir ferdi olmasının yanısıra bu bölgelerin Osmanlının eline geçmiş olmasından itibaren ölümüne kadar sancakbeyliği makamında bulunmasına bağlanabilir.²⁶

Bey Camii

Candaroğlu Kasım Bey tarafından kapı üzerindeki H. 800/M. 1397 yılında inşa ettirildiği bilinmektedir. (kitabe bugün mevcut değildir) Cami imaretle birlikte olduğu için vakıf kayıtlarında camiden bahsedilmemektedir²⁷. Hatta vakıf defterlerinde ve Evliya Çelebi de de²⁸ isminden bahsedilmemiştir²⁹.

Cami Kasım Bey’ in Çankırı merkezde yaptırmış olduğu imareten dolayı bugün de imaret mahallesi olarak bilinen mahallede imaretin karşısında yapılmış iken; 17. yy sonunda levent eşkiya tarafından şehrin yakılması esnasında caminin de yakıldığı bilinmektedir.³⁰ Özgün mimarisinin ne şekilde olduğu bilinmeyen caminin yerine sonradan (yapım tarihi kesin bilinmiyor) İmaret Camii diye bilinen bir cami yapılmıştır ³¹ Yerine yapılan bu yeni caminin 1916 da minaresi ile birlikte onarım gördüğü bilinmektedir.³² (Res 1)

Kasım Bey tarafından yaptırılan Bey caminin yerine, Bey caminin özgün herhangi bir bölümü kalmayacak şekilde yeniden yapılan bu camii yine

Kasım Bey tarafından yapılan imaretin karşısındadır. Cami bugünkü durumuyla mimari bakımdan fazla özellik göstermemektedir. Kiremit örtüye sahip bugünkü caminin duvar malzemesinde moloz taş kullanılmıştır. Yerinde daha önceden Kasım Bey tarafından yaptırılan Bey Camii ile birlikte kurulmaya başladığını düşündüğümüz ve bugünkü caminin batısında yer alan hazire de ki mezarlar arasında Fatih Sultan Mehmet’ in halası olduğunu düşündüğümüz bir mezar vardır.³³

Saray Köyü Zaviyesi

Kasım Bey’ in kendi adıyla anılan iki zaviyesinden biridir (ikincisi Kalecik dedir). Zaviye Çankırı’ nın Saray Köyü’ nde³⁴ yer aldığı için Saray Köyü zaviyesi olarak da bilinmektedir. Kasım Bey’ in, daha öncede belirttiğimiz VGM Arşivi’ nde, Defter Nr: 581, Sıra No: 444, s. 471 de yer alan H. 867/M. 1463 tarihli vakfiyesinde Dümeli Divanı’ ndan³⁵ Saray köyünde fukara, mesakin (meskenler de oturan), gelip geçen yolcular ve misafirler için bir zaviye ve sonra da gelip geçen yolcu ve misafirlerin diledikleri zamanda inmelerine mahsus olmak üzere bir de hayrat *han* bina inşa ettirmiştir. Tahrir defterlerinde ise bu han dan bahsedilmemektedir. Bu hanın zaviyenin bir parçası olabileceğini söyleyebiliriz.

Bir diğer husus da aynı yerde bulunan ve zaviyeye vakfedilen *hamamla* alakalıdır. Tahriri defterlerinde bu hamama rastlanmamaktadır.

Vakfiyeye göre hasıl olan gelirlerden gelen geçenlere et, varsa etli yemekler, yoksa sade yağla pişirilmiş yemekler ve mevsimine göre de meyve verileceği şart koşulmuştur. Vakfiyeden de anlaşılacağı üzere bu külliye ye (zaviye, han, hamam) Saray Köyü, Dereli Köyü (köy daha sonra Mikail Deresi, Gölcük ve Çerçi adları ile üç köy olarak bölünmüş ve zaviyeye vakıf olarak kaydedilmiştir.)³⁶ ve ayrıca zaviyeye Toht (Yapraklı) köyündeki *hamam* ve zeminler vakfedilmiştir.³⁷

Zaviye günümüze gelemediği için yeri de dahil olmak üzere mimari özellikleri de tahmin edilememektedir.

İlhan Köyü Zaviyesi

Kasım Bey' in, kendi adıyla zikredilen ve ilk tahrirlerde Kalecik Nahiyesi' nde³⁸ iken daha sonraki tahrirlerde Keskin' in nahiyeye olması ile buraya bağlı Balı şeyh karyesi namı diğer İlhan Köyü' nde yer alan zaviyesine yine Kasım Bey tarafından Seydi Paşa ve Murat Seydi' nin şeyh olarak tayin edildiği bilinmektedir³⁹ Zaviyeye vakfedilen diğer bir köyde Hazır Seydi namı diğer Yakacak köyüdür⁴⁰ İlhan Köyü Zaviyesi olarak bilinen bu zaviye günümüze gelemediği için hem yeri tespit edilememekte hem de nasıl bir mimari özelliklere sahip olduğu üzerine görüş beyan edilememektedir.

Mevlevihane

Kasım Bey Mevlevihanesi olarak bilinen bu yapının Selçuklu atabeylerinden Cemalettin Ferruh' un, Çankırı merkezde 1235' de hastanesini ve 1242' de de bu hastaneye bağlı darulhadisi⁴¹ yaptırdığı arazi üzerinde inşa edilmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Kasım Bey' in bir Mevlevi olup olmadığı bilinmemekle birlikte zaviye kayıtlarında da böyle bir hususa temas edilmemiştir. Bu bağlamda Mevlevihanin banisinin Kasım Bey olduğu da şüphe götürmektedir. Buna rağmen tahrir defterlerinde Kasım Bey Mevlevihanesi⁴² olarak ifade edilmesi de üzerinde durulması gerekliliğini göstermektedir.

Belgeler yardımıyla, Çankırı' da bir Mevlevihane tespit edilebilmiştir. Tespit edilen bu mevlevihanenin yukarıda yerini söylediğimiz Mevlevihane olma ihtimali yüksektir. Günümüze gelememiş olan bu mevlevihanenin harap olmasıyla birlikte Derviş Şems diye bilinen bir kişinin yapıyı tekrar ihya ettiği⁴³ ve ayrıca giderleri için bağ ve bahçe vakfettiği anlaşılmaktadır.⁴⁴ Mevlevihane nin tekkelerin kapatılmasıyla birlikte kullanılmaz

olduğu ve zamanla yıkıldığı bilinmektedir. Bugün yeri boş bir arazi konumundadır (Res 2).

İmaret

Kasım Bey tarafından, yukarıda bahsettiğimiz Bey Camii' nin karşısında yer alan imaret aynı zamanda bulunduğu mahalleye isim olmuştur. İmaretin vakfiyesi H. 833/M. 1430 tarihlidir⁴⁵ İmaretin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte; Kasım Bey' in Çelebi Mehmet tarafından Çankırı Sancak Beyliği' ne 1417 tarihlerinde tayin ettirildiği göz önüne alınırsa bu tarihten en az on yıl sonra inşa edilmiş olabileceği düşünülebilir. Vakfiye de imaretin hangi bölümlerden oluştuğu belirtilmemesine rağmen yapıda çalışan hizmetlilere bakıldığında; zaviye, mescit, fırın, aşhane, kiler ve ahırdan oluştuğu anlaşılmaktadır. Ayrıca vazifelilerin kalabileceği odaların yer aldığı da düşünülebilir.

Kasım Bey' in imaretin tevliyetini Sulbi oğlu Emirze Bey olarak bilinen İskender' e bırakmıştır. İmarette her gün iki öğün yemek pişirilmesi şayet varidat yetmezse günde bir kez yemek pişirilmesini ve yemeklerin imarete hazır bulunanlara, miskinlere, fukaraya ve misafirlere ikram koşulması şartı konmuştur. Ramazan gecelerinde, bayramlarda, mübarek gecelerde ve cumalarda yemeklere ek olarak tatlı ve meyvelerden ikram olunacağı da mevcuttur.

Vakfiyede İmarete Çankırı Nahiyesi' ne tabii, Gökçeyiz, Sarıkaya, Yakalı, Çakırlar, Samri, Bademçay, Davutlar, Çakıcılar, Ağça, Aksekü, Saray, Üner, Çakabeğ, Çukurviran, Kızılsin ve yanlar köylerinin tamamı ile Karaköçek Köyü' nün yarısının ve Acıkır mezarı, 11 parça zemin, bağ ve bahçe, 19 dükkan, 1 bozahane, ve 1 kervansarayın gelirlerinin de vakfedildiği yer almaktadır⁴⁶.

Bunların yanı sıra Tosya' ya bağlı Dilküşehri, Ekinik ve yarıcakaya köyleri ile Kalecik' e tabii Nurlu Kara Divan ve Kargı' ya bağlı Yazılıkilise diğer adıyla Dere Köyü hasıllarının da imarete vakfedildiği belirtilmektedir. İmaretin giderleri için gelirlerinin vakfedildiği bu karyeler genelde vakıf

karyelerdir. Bu köylerin içinde sadece Karaköçek (Karakoçaş) karyesi timar karye olarak yer almaktadır.

Vakfiye’ de imarete görevliler ve bunlara hububat üzerinden verilen yevmiyelerin tevziatı verilmiştir:

“Tevzi’ at-ı İmaret-i Kasım Beğ fee nefsi-Kengırı ber müceb-i vakfiye ve hükmi padişah”

Cihet-i tevliyat (mütevelli)	huns (beşte bir) mahsul	
Cihet-i nezaret (temizlikçi)	fi yevm	3
Beray-ı rakabe (?)	fi yevm	10
Cihet-i meşihat (şeyh)	fi yevm	3 galle fi sene 12 mud
Cihet-i cibayet (tahsildar)	fi yevm	2
Cihet-i imamet (imam)	fi yevm	4 galle fi sene 12 mud
Cihet-i te’zin (ezan okuyucu)	fi yevm	2 galle fi sene 6 mud
Cihet-i kitabet (katip)	fi yevm	2 galle fi sene 12 mud
Cihet-i nekabet (naib)	fi şehri	40 galle fi sene 6 mud
Cihet-i tabbah (aşçı)	fi yevm	4 galle fi sene 3 mud
Cihet-i habbaz (hamurcu)	fi yevm	4 galle fi sene 6 mud
Cihet-i bevab (kapıcı)	fi yevm	1 galle fi sene 4 mud
Cihet-i kileri (kilerci)	fi yevm	1 galle fi sene 3 mud
Cihet-i gendimkub		
(Buğday öğütücü)	fi yevm	4 galle fi sene 3 mud
Beray-ı nan (Ekmekçi)	fi yevm	dakik kile 5
Beray-ı kuş (?)	fi yevm	20
Beray-ı hatab (oduncu)	fi yevm	8
Beray-ı tabh (yemek ocakcısı)	fi yevm	1kile erz 1 kile gendim
Be-cihet-i revgan (Yağcı)	fi yevm	1
Be cihet-i cerak (kandilci)	fi yevm	1
Be cihet-i hasırcı	fi yevm	1
Be cihet-i ferraş (süpürgeci)	fi yevm	1
Be cihet-i misafirin (misafir)	fi leyal-i cuma fi yevm	10
Dağıtımdan hariç tahsildar için fi yevm ⁴⁷		3

Vakfiyeden tespit edebildiğimiz yaklaşık 24 personeli barındıran imaretin yukarıda da görüldüğü gibi bu personel için verilen günlük ve yıllık (mahsul cinsinden) ücretlerde göz önünde bulundurulduğunda o dönem için Çankırı’ nın en kapsamlı imareti olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere yapım tarihinin 1427 yılları arası olduğunun düşündüğümüz imaretin özgün halinden günümüze her hangi bir bölüm gelmemiştir.

Aşağı Hamam

Günümüze gelemediği için yeri tespit edilemeyen bu hamam Kasım Bey’in Çankırı merkezinde inşa ettirdiği iki hamamdan biridir. İnşa tarihi de bilinmeyen bu hamamın 15. yy başlarında inşa edilmiş olabileceği söylenebilir. Günlük 15 akçelik geliri olan bu hamamın Hz. Peygamberin ruhu için otuz cüz okunması şartı vakfiye de yer almaktadır. İlk tahrirde yani 1521 tahririnde Kasım Bey’ in inşa ettiği iki hamamdan birinin mamur olduğunun ise harap olduğu ibaresi bulunmaktadır⁴⁸Son tahrirlerde ise bu iki hamamın da faaliyette olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır⁴⁹.

Kasım Bey’ in yaptırmış olduğu şehir merkezindeki iki hamamdan biri olarak bilinen bu hamama Aşağı hamam denmesi de Kasım Bey’ in yaptırmış olduğu imarete yakın olmasındandır (İmaret Mahallesi). Çünkü imaretin inşa edildiği bölgeye şehrin aşağısı dendiği için bu tabir kullanılmış olmalıdır.

Yukarı Hamam

Kasım Bey’ in Aşağı Hamam’ından da bahsederken değindiğimiz gibi iki hamamından biri de bu hamamdır. Bu hamam aynı zamanda Kasım Bey hamamı olarak ta zikredilmektedir. Aşağı Hamam gibi bu hamamda günümüze gelemediği için yeri tespit edilememiştir. Ayrıca inşa tarihi de bilinmemektedir. Aşağı hamamın inşa tarihi olarak düşündüğümüz 15 yy başları bu hamam içinde söylenebilir. Fakat hangisinin daha önce yapıldığı anlaşılmamaktadır. Kasım Bey’ in inşa ettirmiş olduğu Aşağı Hamam da da olduğu gibi bu hamamında günlük geliri 15 akçe olduğu ve Hz. Resul için günde on cüz okunması şartı bu hamam içinde vakfiyede yer almaktadır. Hamama yukarı hamam denmesi ise şehrin yukarısında inşa edilmiş olabileceğini düşünmemizden ileri geliyor olabilir⁵⁰. Şehrin yukarı olarak ifade edilen bölge bugün de mevcut olan Cemaleddin Ferruh’ un 1242 de inşa ettirmiş olduğu Darulhadis’ in bulunduğu bölge (Tımarhane Mahallesi) olmalıdır.⁵¹

Kasım Bey'in yaptırmış olduğu bu iki hamamın birinin aşağı şehirde diğerinin ise yukarı şehirde inşa edilmiş olması bu her iki hamamında farklı iki mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarını karşıladığını göstermektedir.

Tablo 2. Kasım Bey' in İnşa Ettirdiği Yapıların Bölgesel Dağılımları ve Tipleri

Yerleşim Adı	Yapı Tipi	Yapı Sayısı	Bahsi Geçen Kaynak	
Çankırı	Camii	1	Evliya Çelebi 1999: 151-152; Şemsettin Sami 1896: 3901-2;	
	Mevlevihane	1	TD 291: 96; TD 578: vr 113a; H.1242/M.1826	
	numaralı		tarhli 25 numaralı kadı sicili s,11; H.1240/M.1824, tarhli 24 kadı sicili s 139	
	Imar	1	VGMA Defter No: 593, Sıra No: 195;	
			TKGMKKA, Defter No: 124; TD 100; TD 81	
			TD 438: 709-710,733,745; TD 291: 45; TD 578: vr 26b	
	Aşağı Hamam	1	TD 100, TD 438: 709; TD 291: 44; TD 578: 26b	
	Yukarı Hamam	1	TD 438: 709; TD 291: 44; TD 578: vr 26b	
	Dükkan	19	VGMA Defter No: 593, Sıra No: 195	
	Bozahane	1	VGMA Defter No: 593, Sıra No: 195	
	Kervansaray	1	VGMA Defter No: 593, Sıra No: 195	
	Saray Köyü	Zaviye	1	VGMA Defter No: 581, Sıra No: 444; TD 100; TD 578
	Han	1	VGMA Defter No: 581, Sıra No: 444	
	Hamam	1	VGMA Defter No: 581, Sıra No: 444	
	Yapraklı	Hamam	1	VGMA, Defter No: 581, Sıra No: 444; TD 438: 745; TD 291: 52; TD 578: vr 29b
	İlhan Köyü (Keskin)	Zaviye	1	TD 438: 746; TD 291: 156

NOTLAR

İsfendiyar Bey, Kötürüm Bayezid' in eşi ve aynı zamanda Süleyman Paşa' nın (Orhan Gazi' nin kardeşi) kızından olma oğludur. İsfendiyar Bey' in, İskender, ve Süleyman (II. Süleyman) isimlerinde iki erkek bir de-şimdilik ismi bilinmeyen- kız kardeşi vardır. İsfendiyar Bey' in Tatlu Hatun ve Esenkutlu Hatun adında iki zevcesi olduğu anlaşılmaktadır. Tatlu Hatun' dan Hızır, Murat ve Kasım adında üç oğlu; Esen kutlu Hatun' dan da İbrahim (II. İbrahim) adında bir oğlu olduğu bilinmekle birlikte Sainband adlı kızının hangi zevcesinden olduğu şimdilik tespit

edilememiştir. II. İbrahim, II. Murat' ın kızkardeşi olan Çelebi Mehmet' inde kızlarından Selçuk Hatun ile evlenmiştir. Selçuk Hatun' a ait Kastamonu' daki türbe kitabesinde ölüm tarihi H. 840/M.1436 olarak yer almaktadır. Bununla birlikte Selçuk Hatun' un kocası II. İbrahim' in ölümünden (H.847/M.1443) hemen sonra Bursa' ya döndüğü ifade edilmektedir. Validesinin Kumru Hatun adında biri olduğu bilinen Selçuk Hatun' un Bursa' da kırk yıl daha yaşadından sonra H.890/M.1485 de vefat ettiği ve Yeşil türbeye, babası Çelebi Mehmet' in ayak ucuna defnedildiği bilinmektedir. (Bkz: İ. H. Uzunçarşılı, "Çelebi Mehmet' in Kızı Selçuk Hatun Kiminle Evlendi" *Belleten* Cilt 12, Ankara 1957: 81-84; Y. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1991: 96, not: 288) . Selçuk Hatun' un Bursa da ve Edirne de inşa ettirdiği tesisleri (camii, imaret, köprü, Edirne de mescit) hakkında bilgi veren Vakfiyesi H. 888/M. 1483 tarihli olup; VGM Arşivi' nde Nr 608,s: 384' de bulunmaktadır. Vakfiye de kızı Hatice Hatun' a (Hafsa Hatun) vakfının gelirlerinden kayd-ı hayat ile her gün 15 dirhem (gümüş akçe) ve Hatice Hatun' un kızı Hundi bint-i Mahmut Bey' e de senede 500 dirhem verilmesi şart koşulmuştur. Selçuk Hatun' un II. İbrahim' den olma Kastamonu Hatunlar türbesinde Orhan adında bir oğlunun H. 833/M.1429 tarihli bir mezar kitabesi ile Paşa Melek adında ikinci bir oğlunun H. 840/M.1436 tarihli mezar kitabesi ve yine aynı türbede yer alan Emir Yusuf isimli bir başka oğlunun H. 845/M.1441 tarihli mezar ile kızı Hatice Hatun' un H. 906/M.1500 tarihli mezarları mevcuttur (Bkz: A. Gökoğlu Paflagonya, Kastamonu, 1952:310-11). Selçuk Hatun' un kızı Hatice Hatun' un eşi ve aynı zamanda Koca Mehmet Paşa' nın oğlu olan Mahmud Çelebi' den Süleyman adında bir oğlu ile Hundi, Şahzade ve Fatma adlarında üç kız olmuştur.Bunlardan Şahzade Hatun validesinin sağlığında H.903/M1495 de vefat etmiştir. Hundi Hatun adındaki büyük kızının da H. 906/M. 1500 senesinde vefat ettiği valideleri Hatice Hatun' un vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Diğer kızı Fatma Hatun hakkında ise yeterli bilgi bulunmamaktadır. Oğlu Süleyman Bey ' in ise ölüm tarihi bilinmemekle birlikte 1513 den sonra olmalıdır. Süleyman Bey ' in aynı zamanda hem büyük validesi Selçuk Hatun' un hem de annesi Hatice Hatun' un vakıflarına mutevelli olduğu anlaşılmaktadır. Süleyman Bey' in de Osman, Mehmet ve Ali isimlerinde üç oğlu ve Hanzade adında bir kızı olduğu bilinmektedir (Bkz: Uzunçarşılı, *agm*: 258-59) . Selçuk Hatun ' un II. İbrahim' den olma kızı Hafsa Hatun' un H.906/M. 1505 tarihli vakfiyesinde babasının İbrahim bin İsfendiyar olduğu kaydı yer almaktadır. Kızı Hatice Hatun' un validesinin sağlığında Osmancık ve Bursa' da tesisleri olan vezir Koca Mehmet Paşa'

nın oğlu ve sonradan II. Bayezid'in lalası olan Mahmut Çelebi ile evlendiği anlaşılmaktadır.

İsfendiyar Bey' in, Esenkutlu Hatun isimli zevcesinin mezarı da İsfendiyar türbesi içinde olup; mezar taşında H.849/M. 1445 yılı yer almaktadır. Mezar kitabesinden H.843/M.1439' da Sinop' da öldüğü anlaşılan İsfendiyar Bey' in yetmiş yaşına geçkin olarak vefat ettiği bilinmektedir.(Mezar taşının transkripi için bkz: Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988: 133, not: 1; Yücel *age*: 169) Sandukası Sinop' da Candaroğulları türbesinde yer almaktadır. Kastamonu' da ismine izafeden oluşan mahallede cami ve zaviye Devrekani Kasaplar Köyü' n de mescit, Boyabat' ta medrese gibi tesisler inşa ettirmiştir.Ayrıca Sinop' da Alaeddin caminin (H.832/M.1428) minber ve mihrabını ve Sinop kalesini (H.838/M.1434) tamir ettirmiştir. (Tamir kitabeleri için bkz. Yücel, *age*: 166-168) İsfendiyar Bey' in kendi adına sikkeler kestirdiği bilinmektedir. Kastamonu' da yayınlanan Doğu Mecmuası Sayı 3, 1338: 16' da beşi gümüş birisi de bakır olmak üzere altı sikkesi yayınlanmış ve bunların İsfendiyar Bey' e ait olduğu ifade edilmiştir. Bu sikkeler dışında bir sikkesini de Ahmet Tevhit, *Osmanlı Encümeni Mecmuası* 14: 1 ve *Meskukat Katalogları* IV: 419' da neşretmiştir. Bu sikke ile birlikte yedi sikkenin suretleri Talat Mümtaz Yaman' ın *Kastamonu Tarihi*. Kastamonu 1935' de yayınlanmıştır. (Candaroğulları beylerinden I. Süleyman, II. İbrahim, Kızıl Ahmet ve Adil Bey' e ait diğer sikkeler hk bkz: Yücel, *age*. 143-152) . İsfendiyar Bey' in cami ve zaviyesine, yine orada yer alan hamamın gelirlerini vakfettiği bilinmektedir. Zevcesi Tatlu Hatun' un ise Araç' ta vakıfları vardır. Ayrıca yine bu hatunun Taşköprü' nün Konrapa Köyü' nde H.810/M.1407 de Şeyh Musa adıyla bilinen türbe ile H. 811/M.1408 de de bir çeşme yaptırdığı anlaşılmaktadır. (Yücel *age*: 163)

İsfendiyar Bey' in siyasi hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz: Uzunçarşılı, *age*: 128-140; Yücel, *age*: 83-99

16.yy da diğer Anadolu kentlerinde de olduğu gibi; Çankırı' nın da, sosyal ve fiziki etkenler neticesinde Selçuklu döneminde kurulan mahallelere yeni mahalleler eklenmiştir. Kentte, 16. yy' da TD 100' de“ H.927/M. 1521” 24 ve TD 81' de “ H.986/M.1579” ise 22 mahalle yer almaktadır. 1521 tarihli TD 100' de yer alan 24 mahalle : Karatş-Kaysar, Hıdırlık, Alaca Mescit, Hoca Bahşayış, Çukur, Karataş, Emir-Ahur, Mescit-i Halil Ağa, Hacı Musa, Bimarhane, Kadı Perदार Gazi, Çetince, Umur Fakih, Camii(şimdi ki Ulu caminin yerinde daha önceden Selçuklu camisi olduğu için bu ismi almıştır). Hoca İbrahim, Küçük Minare. Mescit-i Hacı Mümin. İmaret (Kasım Bey in yaptırmış olduğu imareten dolayı), Şeyh Osman, Hoca Kasım. Şeyh Hacı Baaheddin ve Tohte olmak üzere defterde

görülmektedir. Bu mahallelerden camii (Daha sonra yerinde H.929/M 1523' de başlanıp H. 966/M.1558' de tamamlanan şu an ki Ulu Camii, Kanuni yaptırdığı için Camii Merhum Sultan Süleyman Han Mahallesi denmiştir. Bkz: TD 81: vr 9), Perदार Gazi, Bimarhane mahalleleri Selçuklu döneminde kurulmuş mahalleler olup; Şeyh Hacı Baaheddin Mahallesi ise Danışmentliler tarafından oluşturulan mahalledir. Bunların dışında yukarıda belirttiğimiz diğer mahalleler Osmanlı döneminde oluşturulmuş mahallelerdir. TD 81' de mahalle sayısının 22 olarak gösterilmesi ise iki mahallenin başka mahallelerle birleştirilmiş olmasından ileri gelmektedir. Bunlardan birinin daha sonra Sultan Süleyman Han Mahallesi ne bağlanan Selçuklu döneminde kurulan Camii Mahallesi olabileceği düşünülebilir. TD 291 olarak bilinen H. 963/M.1555 tarihli ve TD 578 olarak bilinen H. 987/M.1579 tarihli defterde ise bu mahallelerin dışında iki yeni mahalle adı daha görülmektedir. Bunlar: Yoğurtçu ve Atar mahalleleridir. Konumuzla alakalı olan İmaret Mahallesi ise Kasım Bey' in 1397' de yaptırmış olduğu imaretin etrafında şekillendiği içinTD 100 ve TD 81' de bu isimle anılmış olmalıdır. 1521' de bu mahalle 24 hane iken 1579' da 28 haneye yükselmiştir. (Bkz: TD 81, 100) TD 100 ve 81' de nüfus dökümlerinin verildiği 23 mahalle arasında en fazla haneye sahip olan Karataş –kayser (1521' de 35, 1579' da 36 hane), Karataş (1521' de 27, 1579' da 38 hane) ve Mescit-i Halil Ağa (1521' de 26, 1579' da 31 hane) mahallesidir. Kasım Bey' in yaptırmış olduğu imareten dolayı olmalı ki İmaret Mahallesi olarak belgelerde yer alan mahallede; Kasım Bey' in yaptırmış olduğu Camii, hamam ve imaret bilinen yapılar arasındadır.

³ Melik Kasım bin İsfendiyar zaviyesi vakfiyesi, VGM Arşivi, Nr 581, sıra 144, s: 471. Diğer bir vakfiyesi ise H.833/M. 1430 tarihli olup; VGM Arşivi' n de Defter Nr: 593, Sıra no: 195, s: 247 olarak yer almaktadır.

⁴ İ. H. Uzunçarşılı “Çelebi Mehmet' in Kızı Selçuk Hatun Kiminle Evlenmiştir”, *Belleten* 82, Ankara,1952: 225, not: 57

⁵ 1646' den sonra öldüğü biline ve aynı zamanda II. Murat' ile Selçuk Hatun' un (II. İbrahim' in eşi) kız kardeşi olan Sultan Hatun' un bugün mevcut olmayan türbesinin Çankırı' da olabileceğini söyleyebiliriz. Kasım Bey' in vakıfları arasında yer alan Çankırı' ya tabii Kayı Köyü gelirleri Çankırı' da yaptırdığı imaretin gelirleri için harcanmakta iken daha sonra eşi Sultan Hatun' un türbesinde kur an okutulmaya ayrıldığı (1446 dan sonra olmalıdır) ifadesi bu görüşümüzü destekler niteliktedir. (Bkz: BOA TD 291, s: 76; TD 578, s: 470) . Kayı Köyü 1521 tarihli TD 438' de 21 hane iken 1579 tarihli TD 291' de 42 haneye yükselmiştir.

⁶ Kasım Bey' in kızı Selçuk Hatun' un kitabeli mezar taşı Kastamonu' nun Kemah Köyü' nde bulunmuş ve Kastamonu Müzesi' ne getirilmiştir. Mezar taşı şahidesinin üçüncü sütununda ölüm tarihi H. 833/M. 1429 olarak görülmektedir. (Bkz: M. Behçet, *Kastamonu Asar-ı Kadimesi*, İstanbul, 1341: 73; Yaman, *age*: 141; Gököğlü, *age*: 278)

⁷ Kaya Bey' in, Kasım Bey' in oğlu olduğunu ifade eden (vakfiye dışında) diğer kaynaklar arasında ; Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, Neşri, *Kitab-ı Cihannuma*, Ankara 1995: 575; Solakzade, *Solakzade Tarihi* (Çev: Vahid Çubuk), Ankara, 1989: 203 yer almaktadır. Oruç Bey: "II. Murat İsfendiyar oğlu Kaya Bey' e kızını verdi" der ve tarih olarak H. 844/1441 yılını gösterir.

⁸ Kaya Bey' in , Malkara da inşa ettirmiş olduğu imaret ile ilgili H. 876/M. 1471 tarihli vakfiyesinde (VGM Arşivi, Nr 582, S: 125) kendisine Fatih tarafından (bu muhasara da olmalı ki) yardımlarına karşılık Rumeli' de ve Malkara' da bir miktar timar verilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Kaya Bey' in bu vakfiyesinde Malkara' da inşa ettirmiş olduğu imaret ile ilgili vakıfları hakkında : Yücel, *age*: 104, not: 325; Uzunçarşılı, *age*: 140, not: 3' de İkinci Murat' in H. 843/M. 1439' da oğullarından Alaeddin ve Mehmet' i sünnet ettirdiği esnada kendi kerimesini (adı bilinmiyor) İsfendiyar torunu Kaya Bey' e nikah ettiği hakkındaki bir bilgiyi, bizim göremediğimiz *Mir at-ı Kainat* adlı eserin 359 uncu sayfasına dayanarak getirmektedir. Bu bilginin doğruluğu kabul edilirse Kaya Bey' in II. Murat' in damadı olduğu söylenebilir.

⁸ Azizi bin Estarabadi, *Bezm-u Remz* (Çev: Mürsel Öztürk), Ankara, 1990: 357-58

dile getirmektedir. Bu bilginin doğruluğu kabul edilirse Kaya Bey' in II. Murat' in damadı olduğu söylenebilir.

⁹ Azizi bin Estarabadi, *Bezm-u Remz* (Çev: Mürsel Öztürk), Ankara, 1990: 357-58

Sultan Mehmet' in Bizans' in elinde bulunan Silivri taraflarına Kaya Bey komutasında kuvvetler gönderdiğini., İsmail Hami Danişment ifade etmektedir. Danişment, -Kaya Bey' in kimliğini tam çözülememekle birlikte- Kahya Bey olarak ifade etmiştir. Hami Danişment, II. Mehmet' in Bizans İmparatorluğu na savaş ilanına gerekçe olan olay da Kaya Bey' in atlarını otlatan seyis ile Rumlar arasında çıkan bir kavga sonunda padişaha intikal etmesini belirtmektedir. Savaş ilanına da etken olan Kaya Bey ve seyisi ve olayın gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz. İ. Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C I, İstanbul. 1971: 232

¹⁰ Bu seferde Çelebi Mehmet' in İsfendiyar Bey' e elçi gönderdiği, Aşıkpaşa' da: "... ya sen gel, ya oğullarından birini orduma gönder. Yoksa hazır ol ki

işte üstüne geldim". şeklinde ifade edilmektedir. (*age*: 88)

¹¹ Osmanlı kaynakları Eflak seferi için İsfendiyar Bey' in, oğlu Kasım Bey idaresinde bir kuvvet gönderdiği tarihi 1416 olarak göstermektedir. (Neşri, *age*: 576; Hoca Saadetin Efendi, *Tacet-ül Tevarih*, Ankara, 1999: 99; Aşıkpaşa, *Aşıkpaşa Tarihi*, İstanbul, 1992: 88-89) .

¹² Neşri' de: " *Andan Sultan Mehmed Gazadan dönüp, devletle yine Bursa' ya gelecek İsfendiyar oğlu Kasım Bey eyitti: ' Sultanımın kuluyum, kapısından ayırık gitmezem' dedi*" *age*: 577. Benzer ifade Hoca Saadetin Efendi' de de yer almaktadır. *age*: 139-140

¹³ F. Sümer, *Karakoyunlular*, Ankara, 1967

¹⁴ Neşri, *age*: 575; Hoca Saadetin Efendi, *age*: 140

¹⁵ Neşri' nin, *age*' de Çelebi Mehmet' in yarım kalan Canik seferi ile Samsun' un fetih tarihini karıştırdığını söyleyebiliriz. Hoca Saadetin Efendi, *age*: 99' da Samsun' un fethi tarihini 1419 olarak göstermektedir.

¹⁶ Y. Yücel, *age*: 95' te, II. Murat' in İsfendiyar Bey' in üzerine kuvvet gönderdiği tarihi Osman Turan' ın, *Tarihi Takvimler* adlı yayınının 58. sayfasındaki bilgilerden hareket ederek 1421 olarak vermektedir.

¹⁷ Bu savaşın 1423' de vuku bulduğu Solakzade Tarihi' n de yer almaktadır. *age*: 139; Cihan numa' da bu vakanın 1424' de gerçekleştiği ifade edilirken *age*: 575; *Aşıkpaşa Tarihi*' nde ise bu savaşın tarihi 1425 olarak gösterilmektedir . *age*: 104; Halil İnalıcık ise " II. Murat", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1960.: 600-601' de bu taaruzun tarihini 20 Şubat H. 827/M. 1423 olarak ifade etmektedir.

¹⁸ Neşri, *age*: 575-577

¹⁹ Solakzade, *age*: 205-206' da düğünün 1424' de olduğunu bildirmektedir. Benzer ifade Neşri, *age*: 579-581' de ve Hoca Saadetin Efendi, *age*: 142' de de yer almakla birlikte Neşri, düğünün Devrekani' de yapıldığını belirtmektedir. Solakzade' de ise düğünün yapıldığı yer olarak Kastamonu' yu göstermektedir. Yücel, *age*: 96' da ise Oruç Bey' in gösterdiği yer alan Edime' yi işaret etmekte ve yıl olarak H. 829/M. 1425 yılını vermektedir.

²⁰ Candaroğulları sülalesine ait kitabeler için bkz: Behçet, *age*: 58-63, 66, 71, 73, 79, 80; Gököğlü, *age*: 345-346, 154, 182-183, 186, 201, 226, 273, 276-278, 282-283, 305-309, 312-313, 388-389; Yaman, *age*, Kastamonu, 1935: 103, 111-113, 118-119, 139, 141, 143, 156, 162-166; H. Hilmi, " Sinop Kitabeleri" : 12, 17, 15, 19-20, 35-38, 40, 61-62; A. Tevhid, "Sinop' ta İsfendiyaroğulları ve Kızıl Ahmet", *TOEM*, 6 (H. 1326/M. 1908): 361, 423

²¹ Ali Dede' nin kimliği tespit edilemediği gibi, bugün mevcut olmayan zaviyesinin nerede olduğu da anlaşılmamaktadır. Ayrıca Kasım Bey' in bu kişinin

yaptırması olduğu zaviye ve vakfettiği gelirlerin neler ve ne kadar olduğu da bilinmemektedir. Ali Dede. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından 1994 de yayınlanan **438 numaralı ve H. 937/M. 1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defterinde** Çankırı' ya ayrılmış olan kişi adları listesinde, sayfa 84' de isim olarak ve yine aynı defterin yer adları listesinde de Ali Dede zaviyesi ismiyle sayfa 124' de yer almaktadır.

²² Kimliği tespit edilemeyen Şeyh Salih de Ali Dede gibi 438 numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defterinin Çankırı ya ayrılmış bulunan kişi adları ve yer adları listelerinde: “ Şeyh Salih ve Şeyh Salih zaviyesi, Ödemiş Karyesi , Kurşunlu Kazası” şeklinde yer almaktadır. 438 numaralı bu defterden de anlaşıldığı üzere Şeyh Salih' in yaptırdığı fakat bugün mevcut olmayan zaviyenin, Kurşunlu' ya bağlı Ödemiş karyesinde yer aldığı bilinmektedir.Ödemiş Karyesi, 1521 ve 1579 tahrirlerinde yine Kurşunlu' ya bağlı tımar karye olarak yer almaktadır. Ayrıca Ödemiş Karyesi' nin, 1521 tarihli tahrir de 19 hane iken 1579 tahririn de ise 28 haneye yükseldiği bilinmektedir. (Bkz: TD 100, 81). Kasım Bey' in bu zaviyeye aynı yerde bulunan dört mutluk zemini vakfettiği anlaşılmaktadır.

²³ Ahi Çelebi zaviyesinin Kalecik merkezinde olduğu bilinmekle birlikte; günümüze gelmediği için hangi Kalecik' in hangi mahallesinde olduğu tespit edilememiştir. Ahi Çelebi ayrıca Kalecik' te yer alan başhanesini de (Sakatathane) bu zaviyesine vakfetmiştir. Zaviyenin inşa tarihinin 1400' den önce olduğu, Kasım Bey' in bu zaviyeye yeri bilinmeyen iki çiftlik ile üç değirmen, bir mezra ve 15 mudluk zemin vakfetmiş olmasından anlaşılmaktadır. (Bkz:TD 438: 746; 291: 155; 578: 77a). Bu kişi ve zaviyesinin, aynı zamanda 438 numaralı, 1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri' nde kişi isimleri listesinde sayfa 84' de ve yine aynı defterin yer adları listesinin 124. sayfasında Ahi Çelebi Mezrası Kalecik merkez ve Ahi Çelebi Zaviyesi Kalecik Merkez şeklinde yer aldığı görülmektedir.

²⁴ Bu gün ziyarete açık olan ve özgün bölümlerinin çoğunu onarımlar neticesinde kaybetmiş bulunan Elvan Seydi zaviyesi kendi adıyla bilinen Eldivan ilçesine bağlı köydedir. Bu kişinin yaptırmış olduğu düşünülen imaret ise yine aynı kişinin ismiyle bilinen ve Karapazarı (Orta) ilçesine bağlı Bastak Kasabasına bağlı bir köydedir. VGM Arşivi' de Defter Nr 600 , Sıra No 308 de yer alan vakfiyesi “ *Elvan Seydi bin Musallih Seydi Zaviyesi Vakfiyesi*” H. 698/M. 1298 tarihidir. Vakfiye tarihinden de hareket ederek 13. yy sonların da yapılmış olduğu düşünülen Elvan Çelebi' nin, iki ayrı yerdeki bu iki yapısından Seydi Köyü'nde olan zaviyesine Kasım Bey' in Erikçiviran Köyü' ndeki Yahşi Çiftliği' nin

gelirlerini vakfettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 438 numaralı 1530 tarihli muhasebe defterinin, isim ve yer adları listelerinde de Elvan Çelebi ve Elvan Çelebi zaviyesi, Kalecik Karyesi şeklinde yer almaktadır. Kasım Bey' in Elvan Seydi zaviyesine vakfettiği Erikli Köyü' nde bulunan Yahşi Çiftliği 438 numaralı muhasebe defterinin yer adları listesinde sayfa 130' da Yahşi Çiftliği; Erkeç viran Karyesi, Kalecik Kazası olarak ifade edilmiştir. 1521 tarihli TdD100 ve 1579 tarihli TD 81' de ise bu çiftlik yer almamaktadır. Erkeç viran köyü Erikli Viran olarak bulunmakta ve tımar-vakıf karyesi olarak görülmektedir. Ayrıca köy 1521' de 8 hane iken 1579' da ise 31 haneye yükselmiştir.

²⁵ Bu köprü, Kalecik' e bağlı Avşar Köyü' nün yakınlarındadır. Köy derbent olduğu için köprünün sık sık onarılması gerektiği bu nedenle Koramaz Köyü halkının TD 578, (H. 987/M. 1579) varak 70b' de: “ *Karye-i Afsar Kasım Bey Kalecik hafızlarına vakf etmiş ki kendi cançün müzkaziyye de bir hatm-i kelim ile okuyalar derbent olduğu için avarız-i muâf kılmış çift resmin otuzar akçe vaz etmiş zayi olana zamin olmuşlar hums mahsulun tevliyeti konup Mevlana Abdullah' a ve badeju ebnaya ve ebna-i ebnaya neslen bad -i nesl şart eylemiş* “ diye bir ifade yer almakta iken TD 291, (H 926/M. 1555) : 132' de: “ *Karıye-i koramaz vakf-ı imaret Hatuniye der Tokat kKarye-i mezbure ahalisi karyeleri kurbunda cari olan Kızılırmak nam Nehr-i azim üzerinde vaki olan köprü münhedim oldukça tamir ve termim eyledikleri ecilden avarız teklif olunmaya deyu defteri atikde mastur olmağın vech-i meşruh üzere defter-i cedide kaydoludı ellerinde hükmü padişahı var*” bu şekilde bir ifade mevcuttur. 1521 ve 1579 da tahrirlerinde yee alan Kalecik' e bağlı Afsar ve Koramaz köylerinden, Afsar köyü 1521 tahririnde 47 hane iken 1579 tahririnde 81 haneye ulaşmıştır. Koramaz Köyü ise 1521 tahririnde 46 hane iken 1579 tahririnde 57 hane olmuştur. (Bkz: TD 100, 578)

²⁶ Çankırı Sancağına 15-16 yy başlarında vakıf kurarak hizmet edenler arasında II. Bayezid' den sonra Kasım Bey ve ondan sonra da Şeyh Mehdi, Şeyh Bahaeddin , Kutlu Bey, Mecnun Çelebi, Selçuk Paşa, Abdül gaffar Çelebi, Mevlana Muhiddin, Kalecik' de Temacioğulları. Çerkeş' de Sinan Yakutoğulları, Milan' da Milanoğulları, Kurşunlu' da Hunze Hatun, Aslan Hatun ve Koçhisar ' da da İsa beyoğulları yer almaktadır.

²⁷ Vakfedilen köyler ve gelirler imarete vakfedildiğinden hangi gelirlerin bu caminin vakıfları arasında olduğunu tespit etmek güçtür. Vakfedilen gelirlere İmaret kısmında yer verilecektir.

²⁸ Evliya Çelebi, Çankırı' dan: “ *Kal ası Dağıstan ve Türkistan içre kalmış bir vilayettir. İlkın Kastamonu hakimi Kötürüm Muharrem nam melik vasıtasıyla*

Rum tekfurundan alınmış daha sonra ise Yıldırım Han eline geçmiştir..... Beyinin hası 35781 akçedir. Yedi zeamet (381) tımarı vardır. .... Alaybeyi, Çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kanun ile cebelileri ile beyinin livası altında bin beşyüz askeri olur. Üç yüz payesiyle şerif kazadır. Üç divan, Dört divan, Kızıl Öz, Alaca Öz, Alaca Mescit divanlarına kadar on iki divan nahiyeleri vardır. Kadısına senede üç bin kuruş beyine on bin kuruş hasıl olur. .... Kal ası murabba ü şekl seng bina , küçük bir ribat, bir kapısı vardır. .. dört bin kadar bağlı bahçeli mamur haneleri vardır. Camilerinin en meşhuru Sultan Sgleyman Han Camisidir.....” diye bahsetmektedir (Bkz: Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz: S. Ali Kahraman, Y. Dağlı) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999: 151-152)

²⁹ Katip Çelebi, Cihan numa, İstanbul, 1145’ de Bey camini şehirdeki iki camiden biri olarak göstermektedir. Şemsettin Sami ise *Kamusü’ l A’ lam* adlı eserin de merkezde yer alan yapıları sayısal olarak vermekte ve 10 cami bulunduğunu ifade etmektedir. İsimlerini vermemiş olsa da verdiği 10 camiden biri Bey Camii olmalıdır. (age, İstanbul, 1896, Cilt 5: 3901-3902)

³⁰ H.1218/M.1803 tarihli ve 21 numara ile yer alan Şer-riye sicilinin sayfa 8’ de ; Kasım Bey mescidi olarak bilinen bu camisinde mütevelliyeye Sultan Hatun ruhu için eczayı şerif vakfı ihdas edildiği ve bu vakfın mütevellisi (ismi bilinmiyor) meslis-i şer de vakıf karyelerinden Hisarcık Kayısı ahalilerinin üç seneden beri öşürlerini akrep Pazar olan Çankırı’ ya nakil etmemelerinden dolayı vakfın zarara uğradığını sert ederek karye ahalilerine dava açıldığına dair bilgi mevcuttur. Ayrıca H.1232/M.1816 tarihli ve 23 numara ile kayıtlı Şer-riye sicilinin 90. sayfasında; aynı mevzu ile alakalı olarak Kasım Bey vakfında hitanet ve nakip-i nan cihetlerinin bulunduğu ve bu cihetlerin mutasarrıfı el Hac Ahmet bin el Hac Ali’ nin fevtinden dolayı mahlulatinin iki oğluna tevcih edildiği anlaşılmaktadır.

³¹ Mortman, “Çankırı” *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1945: 357-359; T. Başer, *Dükkü ve Bugünkü Çankırı* , Ankara, 1956: 19’ da caminin yine aynı sülaleden gelen Kasım Bey adında biri tarafından yaptırıldığını söylemekte fakat yapım yılını vermemektedir. Ayrıca I. Dünya Savaşı’ nda temeli atılan minaresinin de tamamlanmadığı bildirmektedir.

³² Gökoğlu. *age*: 238-239

³⁵ Çankırı’ nın merkezinde Hoca Kasım mescidi diye bilinen ve kendi adıyla anılan mahallede yer alan bir başka mescit bugün mevcut olmadığı gibi Hoca Kasım’ ın da kimliği çözülememiştir. Bu kişinin İsfendiyar oğlu Kasım Bey’ le isim birlikteliğinden başka bir bağlantısı olmadığı anlaşılmaktadır.

Yaptırılmış olduğu mescide Yemiş Pazan’ ndan 4 bab dükkan ile Naşbant dükkanı yakınındaki kanare dükkanın ve bir kıt a yerin vakfedildiğine dair bilgiler TD 291: 109 ve TD 578: vr53b de bulunmaktadır. Bu mescit aynı zamanda yapıldığı mahalleye isim olmuştur. H. 962/M.1555 tarihli TD 291 ve H. 987/M.1579 tarihli TD 578’ de gösterilen mahalleler arasında Hoca Kasım Mahallesi olarak yer alan bu mahalle ilk tahrirde yer almamasına rağmen ilk kez H.962/M 1555 tarihli TD 291’ yer almıştır. Ayrıca bu tahrirde mahalle konumuna geldiği görülmektedir. Hoca Kasım Mahallesi olarak bilinen bu mahallenin 1521 tahririnde 16 hane iken 1579 tahririnde 7 haneye indiği de bilinmektedir.

³⁴ Bugünde aynı isimle anılan, Saray Köyü 1521 ve 1579 tarihli tahrirler de vakıf karye olarak yer almaktadır. Karye 1521’ de 51 hane iken 1579 da 124 haneye yükselmiştir.

³⁵ Dümeli olarak bilinen yer timar karye olarak 1521 ve 1579 tarihli tahrirlerde yer almaktadır. Bu tahrirlerden 1521 tarihli olanında karyenin, hane sayısı 30 iken, 1579 tarihli tahrirde ise 46 hane ye yükseldiği bilinmektedir.

³⁶ 1521 ve 1579 tahrirlerinde Kalecik Kazası’ na bağlı olarak bulunan Çerçi karyesi ve Gölcük karyesi Mikail Deresi (Dereli Köyü) ile birlikte vakıf karye olarak gösterilmiştir. Mikail Deresi karyesi içerisinde gösterilen Çerci ve Gölcük karyesinin toplam hane sayılarının 1521 tahririnde 46 iken 1579 tahririnde 72 ye yükseldiği anlaşılmaktadır.

³⁷ Bkz: TD 438: 745 “H. 826/M.1521”, TD 291: 52 “H.962/M.1555”, TD 578: VR 29b, 71a, 71b “H.987/M.1579”; VGM Arşivi Defter Nr: 581, s: 471

³⁸ Bağlı Şeyh Köyü, Kalecik Kazası’ na bağlı iken (1521) de vakıf karyesi olarak görülmektedir. Bu tarih de 93 hane iken; 1579 tahririnde Keskin Kazası na bağlı olduğu görülmektedir.1579 dan sonra Balışeyh, Karamancık, Dedeli ve Küçük Balışeyh olmak üzere dört mahalleye ayrıldığı bilinmektedir (Bkz: TD 578, vr: 6-84b, 84b). Dört mahalleye ayrılan İlhanlı karyesinin 1579 tahririnde toplam 123 haneye ulaştığı bilinmektedir.

³⁹ Kasım Bey’ in zaviyeye şeyh tayin ettiği Seydi Paşa’ nın Tosya’ nın Dilküşehri Köyü’ nde bir zaviye yaptırdığı ve bu zaviyeye yine Tosya ya bağlı Erükçü kuru adlı köyden sekiz kilelik zemin vakfettiği bilinmektedir. Bugün bu köy Dilgüşehri olarak geçmektedir. (Bkz: TD 438 “ h.927/m. 1521”). Seydi Paşa’ nın aynı zamanda Balışeyh’in torunu olduğu düşünülmektedir. Bu durum Kasım Bey ile Balışeyh’ in aynı dönemlerde yaşamadıkları; Balışeyh’ in daha erken dönemler de (tarih bilinmiyor, ama 13. yy ortaları olabilir) hayat ta olduğu anlaşılmaktadır. Balışeyh adıyla bilinen bu köy de balışeyh’ inda imar faaliyetlerinde bulunmuş olabileceği düşünülmek-

tedir. Balışeyh' inde bu köyde bir zaviye inşa ettirmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

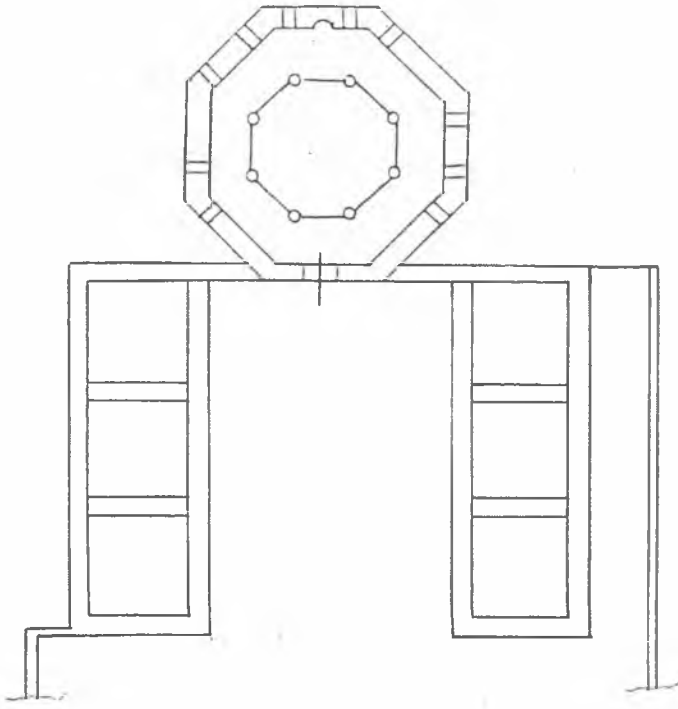
- ⁴⁰ Yakocak Köyü olarak bilinen bu köy 1521 de Kaleck' e bağlı olarak görülmektedir. 1579 tahririnde ise Keskin Kazası hududları çerisinde yer almıştır. 1521 de vakıf köy olarak yer alan köyün toplam hane sayısı 36 iken; 1579 tahririnde 43 olarak görülmektedir. Yani Keskin kazasına bağlandıktan sonra köy sayısında artış söz konusudur.TD 438, s: 746; TD 291, s: 156' da: "*Vakf-ı zaviyeyi Kasım Beğ Haliyen Şeyh Balı mutasarıfıdır*" ibaresi yer almaktadır. Bu ibare biraz düşündürücüdür. Acaba Şeyh Balı diye mutasarıf olarak bilinen kişi şeyhbalı' nin.torunu mu dur? Bu kesin olarak çözülememektedir. Bilinen bir husus Şeyh Bali' nin atalarından daha fazla nüfuzu olan bir şahıs olduğudur. Belki' de yaptırmış olabileceğini düşündüğümüz zaviye onun adıyla anılmış olabilir. Bugün dahi Balı şeyh olarak anılan bu yer Kırıkkale ye bağlı bir ilçedir. Ayrıca bu ilçede aynı isimle anılan bir de türbe bulunmaktadır.
- ⁴¹ Bkz: F Toruk, "Çankırı Darüşşifası", *Vakıf ve Kültür Dergisi* Sayı 6, s: 20-24, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1999; *Vakıf ve Kültür Dergisi*, XIX. Vakıf Haftası Özel Sayısı, s, 77-81, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002
- ⁴² 38 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu defterinin 735. sayfasında Kasım Bey Mevlevihanesi olarak yer adları listesinde ve ayrıca TD 291, s96 ile TD 578 vr113a da Kasım Bey Mevlevihanesi şeklinde ifade edilmektedir.
- ⁴³ A. Kemal, mevlevihanenin onarım tarihini her hangi bir belgeye dayanmaksızın 1892 olarak vermektedir (Bkz: A. Kemal, *Çankırı Tarihi*, Çankırı, 1930: 182) Ayrıca yazar mevlevihanenin onarımını yaptıran kişinin Nuri Dede ismiyle bilinen bir Mevlevi şeyhi olduğunu ve bu kişinin onarım esnasında bir semahane, üç hücre ile bir şeyh odasını ilave ettirdiğini yine her hangi bir belgeye dayanmaksızın belirtmektedir.
- ⁴⁴ H.1242/M.1826 tarihli ve 25 numara ile kayıtlı kadı sicilin 11. sayfasında; Şeyhü'l İslam canibinden Ali Dede' ye gönderilen bir mektupta; "*burada mevlevihanenin meşihatı ve mesnevihanenin muma ileyhe tevcih olunmuştur*" ibaresi vardır. . Ayrıca vazifeleri umumi bir çerçevede içerisinde kendisine bildirilmiş ve buna göre kendisine meşihat ve mesnevihanlık verilen Ali Dede, devletin illebet payidar kalması, padişahın şahsı ve celalaeddin Rumi' nin ruhu için dua edecek, Mevlana' mn kitaplarını halka okuyacak ve ayin icra etmek suretiyle adab-ı şeri' at ve tarikati ibadullahala talim ve tefhim edeceği ifade edilmiştir. Ayrıca 24 numara ve H.1240/ M. 1824 tarihli kadı sicilinin 139 sayfasında ise bu mevlevihaneye bir mevlithane ihya eylediğinden de bahsedilmekte ve bir postnişinin olduğu bilinen vakıf arazisinin hasılatının yok olduğu

ve bu nedenle sicillattan tahkik edilerek ortaya çıkarılmasının istenmesi mevcuttur.

- ⁴⁵ VGM Arşivi' nde 593 numaralı Anadolu Defteri' nin 247. sayfasında 195 sıra numarası ile kayıtlı bulunan ve fihrist defterinde Şeyh Bahaeddin Zaviyesi vakfı diye kayıtlı olan bu vakfiye aslında Kasım Bey imaretinin vakfiyesidir. Hatta vakfiyenin tarihi yanlışlıkla H. 633/M. 1235 olarak yanlış kaydedilmiş olup, doğrusu H. 833/M. 1430 olmalıdır. Arapça olarak düzenlenmiş olan vakfiyenin Türkçe ye çevrilmesinde bazı hatalar mevcuttur. Vakfiyenin Arapça bir sureti de TKGM Kuyud-ı Kadime Arşivi, 124 numarada kayıtlıdır.
- ⁴⁶ 1521 ve 1579 tahririnde Çakırlar la birlikte Sarıkaya Gökçeyiz ' e bağlı olarak yer almakta ve vakıf köy olarak bilinmektedir. Ayrıca bu üç yer 1521 de 68 hane iken 1579 de 136 haneye ulaşmıştır. Bunların dışında 1521 yılı tahririnde Samrı 29 hane, Bademçay 63, Ağça 147, Akseki 124, Ünür 16, Çukurviran 16, Kızılsın 14, Karaköçek 19 ve yanlar 14 hane olarak gösterilmektedir. Davutlar, Çakıcılar Çakabeğ köyleri ile Acıkır mezrası bu tahrirde yer almamaktadır. 1579 tahririnde ise Samrı 50, Bademçay 48, Davutlar 18, Çakıcılar 19, Ağça 238, Üner 57, Çakabeğ 19, Çukurviran 32, Kızılsın 71, Yanlar 21 ve Karaköçek 36 hane olarak gösterilmektedir. Bunların dışında imarete vakfedilen diğer köylerden Kalecik' e bağlı Nurlu kaya Köyü vakıf köy olarak gösterilmekle birlikte 1521 de 66 hane iken 1579 tahririnde 90 hane olarak yer almaktadır. Vakfedilen yerler den Kargı' ya bağlı Yazılıkilise Köyü ise vakıf karye olup; 1521 de 9 hane iken 1579 da 29 hane olarak bulunmaktadır. Ayrıca Tosya ya bağlı Diküşehri 1521 tahririnde 122 hane iken 1579 da 269 haneye ulaşmıştır. Yine Tosya' ya bağlı ve imaret giderleri için vakfedilen Ekincik Köyü ile Yarıcakaya köyleri de vakıf karyeler olup; bu iki köyden Ekincik 1521 de 19 hane iken 1579 da 32 haneye , Yarıcakaya Köyü ise 1521 de 15 iken 1579 da 12 haneye inmiştir.
- ⁴⁷ Ayrıca imaret, Kasım Bey imareti olarak H. 937M.1530 tarihli TD 438: 709-710,733,738, 745; H.962/M. 155 tarihli TD 291: 45 ve H.987/M.1579 tarihli TD 578: vr 26b de geçmektedir.
- ⁴⁸ Bkz: TD 100 (H.927/M.1521)
- ⁴⁹ Bkz: TD 438 : 709 (H. 937/M.1530) ; TD 291: 44 (H.962/M.1555) ; TD 578: 26b (H.987/ M.1579)
- ⁵⁰ Bkz: TD 438: 709; TD 291: 44; TD 578: vr 26b
- ⁵¹ Tımarhane Mahallesi olarak bilinen bu mahalle' nin Çankırı' mn ilk mahallelerinden olduğunu Selçuklu Atabey' i Cemaeddin Ferruh' un yaptırmış olduğu tımarhanenin (Bimarhanenin) bu mahallede yer almasından dolayı söyleyebiliriz. 1521 tahririn Bimarhane-tımarhane mahallesi olarak yer alan bu mahalle 1521 de 14 hane olarak yer alırken 1579 tahririnde ise 18 hane olarak gösterilmektedir.

UNIMA Türkiye Millî Merkezi Yayınları

Mevlüt ÖZHAN

UNIMA Türkiye Milli Merkezi Başkanı

UNIMA (Union International de la Marionette-Uluslararası Kukla Birliği) 1929 yılında Çekoslovakyanın başkenti Prag'da bir araya gelen kuklacılar tarafından kurulmuştur. Kukla sanatını araştırmak, yaşatmak, geliştirmek, kukla ve gölge sanatıyla ilgilenen sanatçı, tasarımcı, oyun yazarı, tanıtımcı, kukla ve tasvir yapımcılarını bir araya getirmek, birbirleriyle tanışmalarını sağlamak, bu sanatlar yoluyla dünya barışına hizmet etmek amacıyla kurulan UNIMA ikinci Dünya Savaşı yıllarında çok zor koşullarda yaşamını sürdürmüş, savaşın bir an önce sona ermesi için kendi alanında çaba göstermiştir. UNESCO'ya bağlı bir sivil organizasyon olan UNIMA bu gün Dünyanın pek çok ülkesinde örgütlenmiş olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Merkezi Fransa'nın Charlaville Meziérès kentinde olan UNIMA her dört yılda bir değişik ülkede yaptığı kongrede yeni yönetim organlarını seçmekte, kukla ve gölge sanatıyla ilgili gelişmeleri değerlendirerek daha iyiye ve güzele ulaşmak için yapılması gerekenleri belirlemektedir.

Milletler Arası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği (UNIMA) Türkiye Milli Merkezi Derneği 1990 yılında Bakanlar Kurulu Kararıyla uluslar arası dernek statüsünde kurulmuştur. Kuruluşundan itibaren ülkemizdeki kukla ve Karagöz sanatıyla ilgilenen kişi, kurum ve kuruluşları üye yaparak sıkı bir şekilde çalışmaya başlamıştır. Başta Kültür Bakanlığı ile kukla ve gölge sanatıyla ilgili çalışmaları olan kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde pek çok ulusal ve uluslararası düzeyde festivaller, bilimsel toplantılar, kurs ve seminer çalışmaları gerçekleştirmiştir. Çalışmalarının önemli bir bölümü de yayın çalışmalarındır.

UNIMA Türkiye Milli Merkezi Temmuz 1995 yılında "Karagöz" adlı haber bülteniyle yayın çalışmalarına başlamıştır. Türkiye'de Karagöz ve

kukla alanında çalışan kişi, kurum ve kuruluşların birbirlerini daha yakından tanımalarına, bilgi alışverişinde bulunmalarına, kukla ve gölge oyunu sanatını estetik ve teknik yönden daha ilerilere götürecek çözümler üretmelerine, çalışmalarını duyurmalarına, başka ülkelerdeki kukla

ve gölge sanatıyla ilgili çalışmalar konusunda bilgilennemelerine katkıda bulunmak amacıyla yayın hayatına başlayan bülten üç ayda bir çıkartılmaya başlanmıştır. Sahipliğini şahsımın, yayın yönetmenliğini Hayrettin İvgin'in yaptığı bültenin en son 22. sayısı yayınlanmıştır. Bültenin, ilk dört sayısı dörder, 18 ve 21. sayıları 16 şar, 22. sayısı 24 sayfa, diğer sayıları 8 sayfa olarak yayınlanmıştır. Maddi kaynak sıkıntısından dolayı bültenin yayını hedeflendiği gibi üç ayda bir gerçekleştirilememiştir. Karagöz Bülteninde kukla ve gölge oyunu sanatıyla ilgili yazılar, UNIMA Genel Merkezinin, Milli Merkezimizin, sanatçıların, kurum ve kuruluşların yaptıkları çalışmalarla ilgili haberler, yayın tanıtımları, uluslar arası festivallerle ilgili duyurular ve haberler yer almaktadır. Ücretsiz olarak dağıtımı yapılan bülten, üyelerimize, İl Kültür Müdürlüklerine, ilgili kurum, kuruluş ve kişilere gönderilmektedir. Elimizde olan sayıları isteyenlere posta giderlerini karşılamaları koşuluyla ücretsiz gönderilebilir.

Karagöz Boyama Kitabı: Türk gölge tiyatrosu Karagöz'ü çocuklara tanıtmak amacıyla hazırlanan boyama kitabı 1999 yılında yayınlanmıştır. 16 sayfadan oluşan kitabın ilk sayfasında Karagöz hakkında kısaca bilgi verilmekte, diğer sayfalarda da Karagöz, Hacivat

Bebe Ruhi, Anadolu tipleriyle, tulumbacılar, faytonla gezinti yapan kişiler ve limon ağacının göstermeliklerinden oluşan toplam yedi adet renkli resim, karşı sayfalarında bu resimlerin çizimleri bulunmaktadır. 20x27,5 santimetre ebatlarındaki kitabın ön ve arka kapağında Karagöz'ün başı ve

şapkasını gösteren çizimler bulunmaktadır. Kitabın içindeki resimler ve çizimler Sanatçı Orhan Kurt'un koleksiyonundan alınmıştır.

Karagöz ve Kukla Sanatımız: Yönetim Kurulu Üyemiz Hayrettin İvgin tarafından hazırlanan Karagöz ve Kukla Sanatımız adlı kitap amatör olarak kukla ve karagöz oynatmak isteyenlere yardımcı olmak amacıyla yayınlanmıştır. Kitap Kültür Bakanlığı'nın maddi

desteği, Merkezimiz, Anadolu Kültürünü Koruma ve Araştırma Vakfı (AKKAV) nın işbirliğiyle 2000 yılında yayınlanmıştır. Kitapta Karagöz'ün tarihçesi, tekniği, oynatımında kullanılan araçlar, tasvir yapımı, Karagöz oynatımı için yapılan hazırlıklar, basit Karagöz perdesi yapımı, Karagöz oyununun bölümleri, tipleri, bazı Karagöz oyunları ve konuları hakkında bilgi verildikten sonra Tekin Özertem tarafından yazılan " Karagözüm İki Gözüm" adlı oyun ile Hayrettin İvgin ve Metin Özlen'in birlikte hazırladıkları Karagöz Oyun Metinleri kitabından alınan " Balıkçılar" adlı iki Karagöz Oyunu yer almaktadır. Kukla bölümünde; kuklanın tarihi, kukla çeşitleri, kukla oyunlarındaki tipler, oyun konuları, kukla yapımı, oynatımı, yeni başlayanlar için kukla oynatımı, basit kukla perdesi yapımı konularında bilgi verildikten sonra Hadi Poyrazoğlu'nun "Kukla Oyunları" kitabından "Piyango Bileti", Mahmut Hazım Kısakürek'in repertuarından da "Nevruz" adlı iki kukla oyun metni yer almaktadır. Ayrıca konuları açıklayıcı resimler ve çizimler de kitapta yer almıştır. Kitabın sonuna geleneksel Türk tiyatrosu Karagöz ve kukla ile ilgili seçme kaynakça, Karagöz Bülteni'nin 10-11. sayılarında yayınlanan Uluslararası Kukla Birliği UNIMA'nın Anlamı, Tarihi, Amacı" konulu yazı, UNIMA Türkiye Milli Merkezi ve çalışmalarıyla ilgili yazı, 7 adet Karagöz Oyunu tipi ve göstermeliğinin renkli resmiyle kalıp çizimlerine yer verilmiştir. Kitap 112 sayfadan oluşmuştur. Karagöz Boyama Kitabı ile Karagöz ve Kukla Sanatımız adlı kitaplar Merkezimizin "Konur Sokak, 66/12, 06640 Kızılay- ANKARA" adresinden istenebileceği gibi Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın DÖSİM Satış Mağazalarından da alınabilir.

Madalyalı Kuklacımız

Talat Dumanlı: Tanınmış Kukla sanatçımız Talat Dumanlı hakkında bilgi veren kitap üyemiz Ünver Oral tarafından hazırlanıp, baskı giderleri kendisi tarafından karşılanarak Merkezimizce yayınlanmıştır. 80 sayfadan oluşan kitapta, yazarın Ön

söz ve Giriş yazısından sonra Talat Dumanlı ile nasıl tanıştığını ve nasıl tanıdığını anlatan "Nasıl Tanıştım, Nasıl Tanıdım" bölümü yer almaktadır. Talat Dumanlı'nın nasıl kuklacı olduğuna dair kendisinin verdiği bilgilerin yer aldığı "Nasıl Kuklacı Oldum" bölümü, arkasından Nail Tan, Otto Spies, Metin Özlen, Ahmet Borcaklı, C. Kolukısa, Yavuz Donat, Nezih Orbay, Sevgi Özal gibi araştırmacı, sanatçı ve gazetecilerin Talat Dumanlı'yla ilgili görüşlerinin yer aldığı yazılar ile gazetelerde çıkan haberlere yer verilmiştir. Yazarın kendisinin yazdığı "Dumanlı'nın Dağarcığı" bölümünün ardından Talat Dumanlı'dan derlediği "Lades" adlı oyun ve kuklayla ilgili kaynakların verildiği "İlgili Yayınlar Listesi"yle kitap sona ermektedir. Yazar; kitapta verdiği bilgileri Talat Dumanlı ve kuklalarına ait fotoğraflar, afişler, ilanlar, aldığı madalyaların resimleriyle destekleyerek belgelemektedir. Kitapta toplam 25 adet fotoğraf ve resim bulunmaktadır. Kitap; Fransa'da katıldığı festivalde yaptığı başarılı gösterilerden dolayı madalya alan ancak hakkında çok az bilgi olan kukla ve Karagöz sanatçısı Talat Dumanlı hakkındaki bilgileri toplu olarak verip gelecek nesillere aktarması açısından önem taşımaktadır. Kitap Merkezimizden temin edilebilir.

UNIMA Türkiye Millî Merkezi maddi olanaksızlıklarına karşın Türk Kukla ve Karagöz Sanatını tanımak ve gelecek nesillere aktarmak için yayın çalışmalarını sürdürmek amacındadır. Bu amacını gerçekleştirmede kurum kuruluş ve kişilerin maddî katkılarını beklemektedir.

Atatürk'ün Yakın Arkadaşı Necip Ali (Küçüka) Bey'in Unutulan Bir Kitabı

Necip Ali, **Kadın Hukuku**, Hakimiyet-i Milliye
Yayınları, Ankara, 1931, 201 s.

Yard. Doç. Dr. Süleyman İNAN

Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı
Öğretim Üyesi

Necip Ali Bey (1892-1941), İstiklal Mahkemesi üyeliği ve siyasî müsteşarlık görevleri yanında, inkılapların ideolojik ve popülarizasyonunda önemli roller üstlenmiş önde gelen siyasî bir kişiliktir. Denizli'de doğan Necip Ali Bey 1914'te İstanbul Hukuk Fakültesi'nin son sınıfında okurken diplomasını alamadan, I. Dünya Savaşı'na katılır. Savaş sonrasında yarım bırakmak zorunda kaldığı hukuk öğrenimini, ancak 1919-1920 yıllarında tamamlayabilir ve bu yıllarda hukuk öğrenimi devam ederken Sivas Kongresine Denizli delegesi olarak katılır. 1923'te yapılan genel seçimlerde Denizli'den milletvekili seçilir ve sonraki meclis dönemlerinde de ölümüne kadar milletvekilliğini sürdürür. 1924-1927 yılları arasında İstiklal Mahkemesi üyeliği yapan Necip Ali Bey başta Ulus ve Ülkü olmak üzere bazı ulusal gazete ve dergilerde yazılar kaleme alır. 49 yaşında iken İstanbul Büyükkada'da hayatını kaybeder.

Atatürk'ün yakın çevresinde bulunan Necip Ali Bey'in daha çok 1930'lu yıllarda kendini gösteren yazı hayatına, hukuk üzerine yayımlanan kitapları da girmiştir. "*Kadın Hukuku*" adını taşıyan ilk kitabının yanı sıra 1936'da yayımlanan "*Çocuk Hukuku*" ve 1937'de yayımlanan "*Evrensel Anne Hukuku*" adlarında kitapları da vardır. Bir hukukçu olarak, kitaplarının esas itibarıyla hukukla ilgili olması şartı değil; bu durumu, kolaylıkla kitapların başlıklarındaki "*hukuk*" sözcüğünden çıkarabiliriz. Ancak, kitaplarının ülke siyasetinde yeni ufuklar

açtığı belirtilmelidir. Özellikle, ilk kitabı olan "*Kadın Hukuku*"nda, kadının medenî hukukta erkekle eşit olduktan sonra, siyasî hukukta da eşit olması gerektiğini savunmuş ve bir süre sonra Türk kadınına seçme ve seçilme hakları veren kanunî düzenlemeler gerçekleşmiştir.

Necip Ali Bey'in "*Denizli Mebusu*" sıfatıyla kaleme aldığı "*Kadın Hukuku*" başlıklı kitabın daha ilk satırlarında politik amaç göze çarpar; bu da kadınların siyasî haklar elde etmesidir. Bu kitabın yayımlanma tarihinin, 3 Nisan 1930'da kadınlara belediye seçimlerine katılabilme hakkının verilmesinden sonra olması da dönemin tartışma ekseninin kadın olduğunu açıkça ortaya koyar. Nitekim, kitabın son sayfasında, kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanıyan tasarının TBMM'deki görüşmelerinden, özellikle dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın konuşmasından sitayişle söz edilmesi (s.200) bu durumu daha iyi açıklar¹. Dolayısıyla, kitabın konusu o zaman için oldukça günceldir, denilebilir.

Eserin hemen başında, genel anlamda kadın sorununa değinmenin zorluğuna dikkat çeken Necip Ali Bey, bu konuda kalem oynatmanın bile önemli düşünürlerin dudağında tebessüm yaydığını, kadın konusunun ruhlarda daima küçümseme veya başka anlamlarla ifade edilerek ele alındığını belirtir. Kadınlara hürriyetin bile çok görüldüğü böyle bir ortamda kadın sorununa eğilmenin güçlüğüne rağmen, bu işe girişmeyi insanlığın "*aziz annesinin*" kutsal olması gereken hakkını savunmak olarak görür. Bütün bunları yaparken, özellikle Meşrutiyet döneminden sonra Türkiye'de başlayan kadınla ilgili çalışmaların göz ardı edilmemesi gerektiğini bilir; ancak, bu çalışmaları da sınırlı görür ve tartışma odağının kadının "*evinde*" mi, yoksa "*çarşaf içinde*" mi olup olmaması gerektiği üzerinde geliştiğini belirtir. Kendisinin yapmaya çalıştığını ise, kadınların da toplum içinde erkeklerden "*dun*" (aşağı) olmadığını ispatlamak olduğunu vurgular. Bu açıdan bakıldığında kitap yerleşik tezlere karşı, yeni bir tez içerir.

¹ Türk kadınına 1930'da tanınan belediye seçimlerine katılma hakkından sonra, 26 Ekim 1933'te köy ihtiyar heyetlerine; 5 Aralık 1934'te de milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.

Kitap, "Mukaddime", "Kadın ve Hak", "Hukuk", "En Eski Devirlerden Bugüne Kadar Kadının Cemiyet İçindeki Durumu ve Hukuku", "Hıristiyanlıkta Kadın", "İslamiyette Kadın", "İngiltere'de Kadın Hareketleri", "Kadın Hukukun Erkeklerle Tamamen Eşit Olmalıdır", başlıklarıyla belirtilen sekiz bölümden oluşmaktadır.

Necip Ali Bey, kitabın "*Mukaddimesi*"nde kadınlara siyasi hakların tanınmasını istemeyenlerin iddialarını iki noktada toplar. Bunlardan biri, kadının yaratılış gereği erkekle eşit olmayacağı; diğeri ise kadınlara verilecek yeni hakların yüzyıllardır sürmekte olan aile düzenini altüst etmesidir. Necip Ali Bey, kitabı ile bu iki görüşün isabetli olmadığını ispatlamak istediğini belirtir.

"*Kadın ve Hak*" bölümünde tarihî süreç içinde kadınların maddi ve manevi durumu tahlil edilir. Avrupa ve İslam tarihinden zekâsı ve kıyasetleriyle önde olan bazı isimler zikredilerek, onların sosyal hayata atıldığı ve aktif siyasete katıldığı vurgulanır. Bu örnekler verilirken, amacın asla bir feminizm tarihini ortaya koymak olmadığı özellikle belirtilir.

Bir sonraki bölüm olan "*Hukuk*"ta, Necip Ali Bey'in kadınlardan esirgendiğini söylediği "*hak*" kavramı zamanın son hukuk düşüncülerine göre açıklanmaya çalışılır. Ayrıca, Hammurabi'den 20. yüzyıla kadar genel hukuk anlayışları özetlenir ve hukuk normlarında belirleyici etkenin uzunca bir dönem toplum gerçeğinden çok din olduğu vurgulanır. Eski Yunan medeniyetinde doğan hukukî zihniyetin devam edip gelişmesi halinde, kadın sorununun içinde bulunan çağdan bin sene önce çözülmüş olacağı iddia edilir. Eski Yunan ve Roma'nın gelişen hukuk fikrine, kilise kurumunun Orta Çağ'da nasıl set çektiği ve insanlığın skolastizm denilen "*ağır ve kalın çemberden*" fikrini kurtarmak için ne kadar mücadele ettiği, bazı felsefe görüşlerle anlatılır. Hukukun insan ilişkilerinin bir ifadesi olmasından dolayı, bunun, insanın hayat telakkisiyle yakından ilişkili olduğu ve hukuk kurallarının hayatın realitelerinden kaynaklandığı belirtilir. Ortaçağ'daki genel hukuk telakkisinin Samî sistemin getirdiği skolastik düşünüşün bir eseri olduğu, yalnız İslam fıkıhçılarından özellikle İmam Ebu Yusuf'un açtığı "*çılgır*" dolayısıyla Hanefî İslamlığının kilise hukukuna göre daha ileri olduğu hükmedilir. Yazarın hukuku etkileyen felsefi fikirlere değinmekle amacı,

muarızlarının (zıt fikirlilerin) tarihî süreçte hukuka dair göndermelerde bulunmalarının önüne geçmektir.

"*En Eski Devirlerden Bugüne Kadar Kadının Cemiyet İçindeki Durumu ve Hukuku*" başlıklı bölümde yazarın yaygın bir kanaat olarak değerlendirdiği kadının toplum içindeki "*hakim*" konumunun, tarih öncesi "*vahşet*" devirlerine rastladığı bilgisi irdelenir ve son tahlilde kadınlara sosyal haklar verilmesinin eski zamanlara geri dönmek olamayacağı dünyadan bir çok örnek verilerek gösterilmeye çalışılır. Örneğin, kadının eski İranlılar'da nasıl "*şeytani*" görüldüğüne dair düşüncenin mahiyeti için Farsça'da kadın anlamına gelen "*zen*" kelimesinin kökeni şöyle açıklanır: "*(Zen) kelimesi vurmak manasına olan (Zeden) mastarının emr-i hazırı ile müşterektir. (...) Vaktiyle İranlılar arasında kadının dövülen bir mahluk addedildiği ve bu kelimenin menşei kadına izafe edilen böyle garip bir vasıf olduğu anlaşılıyor. [Ayrıca], (Zendan), (Zencir) kelimeleri de bize kadınların elim vaziyetini işrap eden [kapalı] manalar arz ediyor*" (s.101). Bu bölümde "*vakıfane tetkikat*" olarak nitelenen Ziya Gökalp'ın "*Aile Ahlakı*" adlı eseri, yazara temel dayanak olur.

"*Hıristiyanlıkta Kadın*"da Hz. İsa'nın kadınlara dair herhangi bir şey söylemediği, fakat onun "*rakik*" (ince, hisli) kalbinin kadınlar aleyhine olmayacağı, sonradan Katolikler'in her ne kadar kadınları "*fesat menbaı, mezar taşı, cehennem kapısı*" olarak görmelerine rağmen Ordodokslar'a göre anlayışlarının ileri olduğu; örneğin kadınların kilise âyinlerine katılabildiği, Rönesans'la birlikte kilisenin ihdas ettiği kuralların kadınlar lehine yumuşatılmaya başladığı anlatılmaktadır. Sonraki bölüm "*İslamiyette Kadın*"da da, Kur'an'da ve Peygamberin hadislerinde kadına çok "*ihtiramkâr*" vaziyet alınmasına karşın, müeyyidelerin kadınlara erkekler kadar hak veririr mahiyette olmadığı, dinin getirdiği hükümlerin teoride kaldığı; ama uygulamaya geçirilemediği, bu yüzden İslam ülkelerinde tek bir kadın hukukunun görülemediği üzerinde durulur. Bu noktada önemli bir tespit dermeyer edilir ki; bu da Türklerde "*fıkıh medeniyetinin*" şehirlere nüfuz ettiği ve dolayısıyla kadınlarla ilgili dinî uygulamaların şehir dışında kalan köylüler ve göçebeler üzerinde etkili olmadığıdır. Örneğin, köylere ve aşiretlere "*haremselâmlık*" anlayışları girmemiştir.

"İngiltere'de Kadın Hareketleri" başlıklı diğer bölüm, aslında kendi içinde üç küçük bölümdür; zira sadece İngiltere'deki değil, Almanya ve Avustralya'daki kadın hareketleri de kısaca açıklanır. Örneğin, İngiltere'deki kadın hareketlerinin 1848'te Dizraeli'nin parlamentoda kadınlara seçim hakkının verilmesini istemesi ile başladığı; fakat kamuoyunun geniş bir şekilde etkilenmesinin, kadınların erkeklerle eşit hukuka sahip olunması gerektiği savunulan politik düşünür John Stuart Mill'in (1806-1873) [N. Ali Bey Ustuvart Mil diye yazmış]; "*Kadınların Esareti [Subjection of Women]*" adlı kitabı ile gerçekleştirdiği ve nihayet 1869'da kadınların belediye seçimlerine katıldığı belirtilir (s.155-156). Bölümün sonunda, 1930'lı yıllara kadar geçen sürede kadınlara seçme hakkı vermeyen, sadece Latin ve Balkan ülkelerinin kaldığı vurgulanır.

Kitabın iddia merkezini oluşturan son bölüm "*Kadın Hukuken Erkeklerle Tamamen Müsavi Olmalıdır*" da ise, Necip Ali Bey dönemine göre radikal denilebilecek fikirler serdedir. Özellikle medenî kanunlarda, hatta o sırada çok yeni olan İsviçre ve Alman Medenî Kanunları'nda bile hâlâ erkeği üstün tutan, örneğin kadının bir işe girebilmesi için "*evin hakiki müdürü*" olan kocasından izin alması gibi erkek lehine yanlı düzenlemelerin olduğundan söz eder. Kadınların ortak toplum hayatına katılmalarının henüz yeni olduğu için ve belki bu yüzden kadına erkek derecesinde bir hak verilmesinin doğru olmayabileceğini kabul eder; fakat, kanunlarda erkeğe tercih nedeninin, geçmişin fikir ve geleneklerinin ve özellikle Katolik düşünüşün çok derin izlerinin olduğunun altını çizer. Daha çok II. Dünya Savaşı'nın bir sonucuymuş gibi sunulan kadınların iş hayatına büyük ölçüde girmesinin ise, ondan daha önce, yani 1920'lerde başladığı, referans alınan Fransa Akademisi Üyesi Henry Beaudrou'nun "*Dünkü ve Bugünkü İzdıvaç [La Mariyage]*" adlı eserinden yapılan şu alıntıdan anlıyoruz:

"Cepheye gidenlerin yerini kadın işgal etmiş idi. Siperlerde bulunan erkek ve dükkanda veya herhangi bir müessesede çalışan kadın, kocasına kavuşmayı çok istiyordu. Vakta ki harp bitti, erkek ve kadın senelerden beri tahayyül ettikleri saadete kavuşmak tehalükü içinde idiler. Fakat, müşterek hayat başladı. Ne koca karısından ve ne de karı kocasından memnun oldu. Kadın kocası cepheye

iken serbest harekete almış idi. Eski vaziyetine avdet etmesi hiç de hoşuna gitmedi. Keza erkeğin cephe hayatına mahsus her türlü ihtiyacı tatmin ediliyor. Kendisinin, karısının ve çocuklarının hayatıyla alakadar olamıyordu. Şimdi yeniden bu külfetler içine karışması, kendisine çok ağır geldi. Harbi Umûmiyenin bittiği zamandaki haleti ruhiye böyle idi." (s.188)

Bu satırların sonunda, Necip Ali Bey Türk kadınının erkeğin yaptığı işi pekala yapabileceğini şu cümlesiyle anlatır: "*Düşmanı memleketten teb'it [kovmak] için sırtında cephane ve erzak taşıyan aziz Türk kadınlarına bu tarzda bir hitap müthiş tahkir olur*".

Necip Ali Bey eski düzenin devamında ısrar edenlerin, "*süs ilâhesine*" soktukları kadınları feminen yanlarıyla "*kıymetli bir mal*" gibi gördüklerini; ancak bu anlayışın, kadının erkek gibi hayatın tüm faaliyetlerine katılması halinde zayıflayacağını ve kendine göre yeni ahlak ve ilkeler getireceğini savunur. Tam bu noktada, ülkenin pek çok yerinde kendini "*çarşaf ve peçe altında*" gizleyen Türk kadınlarının siyasî haklarını kullanabilecek kadar olgunlaşmış olgunlaşmadığı sorusunun akla gelebileceğini ve bunun ilk bakışta haklı bir soru olabileceğini belirtir ve bu soruya şöyle cevap verir: "*Benim çok samimî kanaatime göre memleketimizin pek çok yerlerinde kadının henüz çarşaf içinde bulunmasına rağmen Türk milleti böyle bir inkılabı hazırlanmıştır. Çünkü katiyen eminim ki, Türk milletinin içinde kadınların hukuk-ı tammeye mazhariyetlerini güzel telakki eyleyecek pek çok insanlar vardır.*" (s.198)

Bu eser, yazarın uzun yıllardır üzerine eğildiği konuyla ilgili bir çok okuma notunu bir araya getirmektedir. Yunan ve Roma hukukunu maddeler halinde karşılaştırması gibi (s. 52-57), kitabın konusuyla doğrudan ilgili görülmeyecek ve bu yüzden bazılarınca "*malûmat-furûşluk*" olarak algılanabilecek olan bu eserde izlenen yöntem, karşılaştırmalı ve geniş bilgiler vererek, kadının siyasî bakımdan da erkeklerle eşit olması gerektiği görüşünü delillendirmektedir. Kitabın kimi yerlerinde geçen "*muârizlarım, hücumlar*" gibi kelimeler de yazarın ileri sürdüğü tezi savunma amacını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu eseri, konusunda dönemin ilk ciddi eseri olarak hatırlamak gerekmektedir.

Modern Kırgızistan'ın Doğuşu

Prof. Dr. Mehmet SARAY, *Modern Kırgızistan'ın Doğuşu*, TİKA Yayınları, Ankara 2004, 336 sayfa.

Dr. Dilek ERGÖNENC

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Araştırma Görevlisi

Modern Kırgızistan'ın Doğuşu, Kırgız Türklerinin Türk kültür tarihindeki yerini, Osmanlı Türkiyesi ile ilişkilerini, Kırgız halkının Rus işgaline uğradıkları XIX. yüzyılın ilk yarısından günümüze kadar, özellikle de Sovyet döneminde yaptıkları hayat mücadelelerini ve istiklallerine nasıl kavuştuklarını anlatan bir eserdir.

Prof. Dr. Mehmet Saray'ın yaptığı bu çalışmanın başlangıcı 1993 yılına dayanmaktadır. Saray, daha sonra topladığı yeni belgeler ve bilgilerle konuyu geliştirmiş ve bu kapsamlı çalışmayı ortaya koymuştur.

Toplam on üç ana bölümden oluşan eser, yazarın *Önsöz*'üyle başlamaktadır. Beş alt başlıktan oluşan eserin ilk bölümü; *Kırgızistan* ana başlığı altında, Kırgızistan'ın a) *Konumu ve Coğrafyası*, b) *İklimi*, c) *Ekonomi*, d) *Nüfus*, e) *Eğitim ve Kültür* gibi konulardan oluşmaktadır. Bu bölümde her konu ayrı ayrı ele alınmıştır. Buna göre Orta Asya'nın Kuzey-Doğu köşesindeki dağlık bölgede kurulmuş bir Müslüman Türk Cumhuriyeti olan Kırgızistan, kara iklimine sahip, ekonomisi başta hayvancılık olmak üzere, tarım, sanayi ve enerjiye dayanan, günümüzde beş milyon nüfusa sahip bir ülkedir. Ülkedeki Kırgız Türklerinin nüfusu 1991 sayımına göre toplam nüfusun yarısı kadardır. Sovyet döneminde eğitim hayatının zayıf olduğu Kırgızistan'da özellikle son on yılda büyük gelişmeler olmuştur. Kırgızistan'da eğitim faaliyetlerinin Nikolay İlimski'den itibaren

anlatıldığı bu bölümde, II. Dünya Savaşı'nın öncesi ve sonrasındaki Kırgız edebiyatı hakkında da bilgiler verilmiş Tölögön Kasımbek ve Cengiz Aytmatov gibi dünyaca ünlü edebiyatçılardan ve onların eserlerinden bahsedilmiştir.

Eserin ikinci bölümü *Kırgız Tarihin İlk Devirleri*'dir. İkinci bölümde şekil olarak dikkati çeken bir unsur, bütün ana bölümlerde alt başlıkların harflerle sıralanmasına karşılık bu bölümde yer alan başlıkların sayıyla sıralanmış olmasıdır. Bu durum kitabın genel düzenini aksatmaktadır.

Bu bölüm; 1. *Türklerin İlk Yurdu ve Yayıldığı Yerler* konusuyla başlamaktadır. 2. *Kırgız Adı, Mânâsı, Menşei, Boyları ve Yaşadıkları Yerler* başlığı altında, belirtilen konularla ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Daha sonra Kırgız Türklerinin tarihi 3. *Kırgız Türklerinin Tarihi (Başlangıçtan IX. Asra Kadar)* başlığında anlatılmaya başlanmıştır. 4. olarak verilen ve 840-920 yılları arasında kurulan *Kırgız Kağanlığı*'nın anlatıldığı bölümden sonra, aynı yıllardaki *Kırgızların Kültürel Hayatı*'ndan 5. alt başlıkta bahsedilmiştir. Kırgızların IX. ve X. yüzyıllarda kurdukları Ötüken merkezli Kırgız Kağanlığı'nı Kara Hıтай hücumlarına karşı koruyamayışları 6. *Çin ve Moğol İstilâlarına Karşı Kırgızların Vatan Müdâfaası* başlığı altında anlatılmıştır. Bundan sonraki yıllarda Kırgız halkının karşılaştığı sıkıntılar burada dile getirilmiştir. Esere göre bu sıkıntıları hafifleten en önemli olay, Karahanlılar Devleti içinde Kırgızların İslâmiyet ile tanışmaları olmuştur. Kırgız Türkleri, Çin ve Moğol istilâlarıyla Moğol hakimiyetinin ardından, 14. yüzyılda Çağatay Hanlığı idaresi altında yaşamışlardır. Kırgız Türklerinin 18. yüzyıla kadar ki tarihleri burada ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. 7. *XV. XVIII Asırlarda Sözlü Kırgız Kültürünün Gelişmesi: Manas* başlığı altında Kırgız Türklerinin millî destanı olan Manas'ın doğuşundan bahsedilmiştir.

Üçüncü bölüm *Hokand Devleti'nden Sovyet Dönemine Kadar Kırgız Tarihi* ana başlığı altında on bir başlıktan oluşmakta ve belirtilen dönemdeki Kırgız tarihi ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bu bölümün konuları; a) *Kırgızların Hokand*

Devleti'nin Kuruluşuna Katkıları ve Bunun Kırgız Tarihindeki Önemi, b) Bazı Kırgız Boylarının Rusya ile İlişki Kurması ve Rusların Kuzey Kırgızistan'ı İşgali, c) Hokand'ın (Kırgızlar'ın) Doğu Türkistan'a Yardımı, d) Hokand'ın Osmanlı Devleti ile Münasebetleri, e) Hokand'da İç Karışıklık ve Buhara Saldırısı, f) Rusya'nın Türkistan'da Yayılması: Hokand, Buhara ve Hive'nin İşgali, g) Türkistan'da Rus İdaresi ve Sömürüsüne Karşı Direniş, h) Rus İdaresinin Yolsuzlukları, i) Kötü Rus İdaresine Karşı İsyanların Başlaması, j) Rus İşgaline Uğrayan Türk Ülkelerinde Fikri Uyanış ve Bunun 1916 Ayaklanmasına Tesirleri, k) Sovyet Öncesinde Kırgızların Eğitim ve Kültürel Hayatıdır. Bu bölümden itibaren, eserin *İçindekiler* bölümünde yer alan sayfa numaralarıyla eserdeki sayfa numaralarının kaydığı görülmektedir.

Bu bölümde başlıklardan da anlaşıldığı gibi konular açık ve net bir biçimde verilmiştir. Özellikle Hokand'ın Osmanlı Devleti ile ilişkileri Osmanlı arşivlerinden belgelerle desteklenmiştir. Eserde Rusya'nın Türkistan'da yayılması konusuna geniş yer ayrılmış, Hokand, Buhara ve Hive'nin işgali yabancı kaynaklardan da taranan bilgilerle anlatılmıştır. Daha sonra Türkistan Türklerinin fikrî uyanışı ve Gaspıralı İsmail Bey'in öncülüğünde Türkler arasında modern eğitimin yayılması anlatılarak, Sovyet Dönemine kadarki Kırgız tarihi derinlemesine incelenmiştir.

Dördüncü bölüm *Bolşevik İhtilalinin İlk Yıllarında Türkistan Türkleri ve Kırgızlar'dır*. Bu ana bölüm; a) *Orta Asya Türk Halklarının Son Milli Direniş Hareketi Basmacılık* ve b) *Orta Asya'nın Sovyet Cumhuriyetlerine Bölünmesi* şeklinde iki bölümden oluşmaktadır. 1917'deki Bolşevik İhtilâlî'nin Rusya'daki Çarlık rejimine son vermesinden sonra, Türkistan Türkleri ve Kırgızların tarihindeki değişmeler ve gelişmeler, son millî direniş olan *Basmacılık* hareketleri, Türkistan'daki Rus komünistlerin Türk halklarına hiç taviz vermeyen tutumları, Türkistan Türkleri ile Kırgız Türklerinin giriştikleri istiklâl mücadelesinin kanlı bir şekilde bastırılması bu bölümde anlatılmıştır. Son olarak Orta Asya, 1924'te Özbek

Cumhuriyeti, Türkmen Cumhuriyeti, Kazak Cumhuriyeti (1936'ya kadar muhtar cumhuriyet), Tacik Muhtar Bölgesi (Ekim 1924'ten sonra cumhuriyet) ve Kırgız Muhtar Bölgesi (1926'dan itibaren Kırgız Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 1936'dan itibaren Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) isimleriyle beş ayrı cumhuriyete bölünmüştür.

Beşinci bölüm, *Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Hükümet Şekli ve İcraatı* başlığı altında a) *Sovyet Hükümet Şekli ve Organları* ile b) *Kırgızistan Sovyet Hükümetinin Çalışması* konularının yer aldığı ve Sovyet döneminde Kırgızistan'daki siyasî hayatın, komünist rejimin, kolhoz sisteminin anlatıldığı bir bölümdür.

Altıncı bölüm olan *Sovyet Döneminde Kırgızların Kültür Hayatı*'nda Kırgız Türklerinin kullandığı alfabeler, Sovyet Döneminde Kırgızca üzerine yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur. On beş asır önce kendi dilinde, kendi kitabesini yazan Kırgız Türkleri, Sovyet döneminde istedikleri gelişmeyi sağlayamamış; eğitim, kültür ve ekonomi alanında da istedikleri başarıyı yakalayamamışlardır. Sovyet dönemindeki idelolojik baskılara rağmen Kırgız edip ve şairlerinin bazıları güzel eserler vermişlerdir. Bunlar arasında Ali Tokanbayev, Tügölbay Sıdıkbekov, Kasım Tınıstanov, Alikul Osmanov, Cengiz Aytmatov sayılabilir. 1970'li ve 1980'li yıllarda Manas başta olmak üzere bütün Kırgız destanlarının defalarca basıldığı da eserin bu bölümünde dile getirilmiştir.

Yedinci bölümde *Moskova'nın Türk Halklarını Sovyetleştirme Çabaları* konusu altında dil ve kültür alanında yapılan baskılar, milliyet duygusunu yok etme, Rus olmayan milletlerin tarihî geçmişlerini tahrif yolu gibi konulardan bahsedilmiştir. O dönemde basılan ansiklopedilerde, gazetelerde İslâmiyet aleyhine yazılar yazılmış, dinden uzaklaştırmaya çalışılan Kırgız halkına baskılar yapılmıştır. Bu bölümde Prof. Dr. M. Saray, aradan onca yıl geçmesine rağmen Sovyetlerin, Rus olmayan milletlerle Ruslar arasında bir Sovyet kardeşliği yaratmayı başaramadıklarını dile getirmiştir.

Kurtuluşa Giden Yol eserin sekizinci bölümüdür. 23 Eylül 1989'da Kırgızcanın devlet dili olarak kabul edilişiyile başlayan süreç bu bölümde anlatılmıştır. Eserde, işin başından beri Tatar, Başkurt, Kazak, Özbek, Türkmen ve Azerbaycan Türkleri gibi Sovyet rejimine direnen Kırgız Türklerinin bu şerefli mücadelesi, bu mücadeleyi yasal hâle getirmek için gençlerin başlattığı *Aşar* (dayanışma ile iş yapmak) adlı sosyal ve siyasi hareket anlatılmıştır

Dokuzuncu bölüm *Müstakil Kırgızistan Cumhuriyetinin İlânı*'dir. Bu ana başlık altında verilen *Kırgızistan'ın Yeniden Yapılanması İçin Alınması Gereken Tedbirler* alt başlığında hükümetin alması gereken ekonomik tedbirlerden bahsedilmiştir. Eserin içinde bu başlık a) *Kırgızistan hükümetinin alması gereken yeni ekonomik tedbirler* şeklinde verilmiştir. Dolayısıyla *İçindekiler* bölümüyle eserin içinde yer alan başlığın tutmadığı görülmüştür. Bu bölümde ekonomistlerin iflas etmiş *Merkezi Planlamacı Ekonomi*'den piyasa ekonomisine geçişte neler yapılması gerektiği ile ilgili tespitleri maddeler hâlinde verilmiştir.

Askar Akayev Önderliğindeki Kırgızistan'ın Yaptığı Reformlar eserin onuncu bölümüdür. Bu bölümün alt başlıkları a) *Demokratikleşme Hamleleri*, b) *Sosyo-kültürel ve Eğitim Faaliyetleri*, c) *Emniyet – Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler*, d) *Ekonomik Reformlar*'dan oluşmaktadır. Bu bölümde Akayev'in hukuk, adli, idari, yerel yönetimler, güvenlik, dış politika, ekonomi, bankacılık, toprak ve tarım, çevre koruma, bilişim, telekomünikasyon, sosyal politika, kültür, eğitim, toplumsal (demokratik) kuruluşlar, 21. asır kadrolarının eğitimi, yeteneklerin keşfedilmesi, yurt dışında personel eğitimi, uluslar arası kuruluşlarla işbirliği, sağlık, fikir hürriyeti, din, yoksullukla mücadele gibi alanlarda reform yapmak için harekete geçtiği anlatılmaktadır.

On birinci bölüm *Kırgızistan-Türkiye İlişkileridir*. Bu bölümün alt başlıkları a) *Siyasi İlişkiler*, b) *Ekonomik ve Ticari İlişkiler*, c) *Eğitim ve Kültürel İlişkilerden* oluşmaktadır. Burada iki ülke arasında devlet adamlarının ve iş adamlarının

gezileri, yapılan antlaşmalar çerçevesinde sağlanan işbirliği anlatılmış; istiklâlin arifesinde Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ekonomik göstergeleri, Kırgızistan'ın istiklâlinin 10. yılında elde ettiği başarılar sonrasında (2001) ekonomik göstergeleri ayrı başlıklar altında ele alınarak rakamlarla da gösterilmiştir.

Bundan sonra ülkenin bir haritası ve Kırgızistan'dan fotoğraflar yer almaktadır.

Eserin on ikinci bölümü *Bibliyografya*, on üçüncü bölümü ise *Ekler*'den oluşmaktadır. Bibliyografya bölümünde, *Arşiv Vesikaları* ve *Diğer Kaynaklar* ayrı ayrı gösterilmiştir. *Ekler* bölümü 163. sayfadan 238. sayfaya kadar uzanan geniş bir bölümdür. Bu bölümde A) *Kırgızistan İle Türkiye Arasında İmzalanan Antlaşmalar Listesi*, B) *Kırgızistan İle Türkiye Arasındaki Ticari ve Ekonomik İlişkiler Bilgi Notu*, C) *Kırgızların Kurduğu Hokand Devleti İle Osmanlı Devleti Arasındaki Münasebetlerle İlgili Belgeler Listesi* ayrıntılarıyla yer almaktadır. Arşivlerden temin edilen belgelerin İngilizcesi, Osmanlıcası (Arap harfleriyle) ve bu Osmanlıca metinlerin Latin harflerine aktarılmış şekilleri de eserde yer almaktadır.

Prof. Dr. Mehmet Saray'ın bu eseri; Kırgızistan'da yönetimin değiştiği ve yeniliklerin yaşandığı bugünlerde, Kırgız Türklerinin hem uzak hem de yakın tarihine ışık tutan, Kırgızistan hakkında derli toplu bilgilerin bulunduğu, konuyla ilgilenenlerin sıkça başvuracakları bir başucu kitabı niteliği taşımaktadır.

Gürcistan Türkçe Yazmalar Katalogu

Mustafa ERDOĞAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Araştırma Görevlisi

Bilindiği üzere dünyanın çok farklı ülkelerinde, umumiyetle de kütüphanelerde Türkçe yazma eserlere rastlanmaktadır. Bunların bir kısmı satın alınarak toplanmıştır. Diğer bir kısmı ise Osmanlılar'ın yüzyıllarca hüküm sürdükleri topraklarda kurdukları kitaplıklardan

ve vakfettikleri yazmalardan oluşmaktadır. Bu değerli eserler, Türk dili ve kültürünün ne kadar geniş bir coğrafyaya yayıldığına da en güzel delilleridir.

Günümüzün teknolojik imkanlarına rağmen, Türkiye'de bırakın Anadolu'da yazma bulunduran kütüphanelerin, Ankara ve İstanbul'daki büyük kütüphanelerimizin bile tam ve sağlıklı bir katalogunun yapılmadığını maalesef biliyoruz. Ancak dünya, özellikle de batı ülkeleri bu yazmalarla ilgili bilgileri bir katalog altında bir araya getirip yayınlama işine daha XVIII. asırda başlamıştır. Nitekim dünyada yayınlanmış Türkçe yazmalar kataloglarıyla ilgili derli toplu, ülke ve şehirlere göre tasnif edilmiş bir repertuar daha önce A. Turgut Kut tarafından yayınlanmış¹. 2004 yılı içinde Gürcistan'da bulunan Türkçe yazmaların da katalogu yayınlandı: **Gürcistan Bilimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü Türkçe**

Yazmalar Katalogu, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Tsisana Abuladze-Dr. Marine İluridze, Tbilisi, 2004, 366 s. Bu yazıda adigeçen katalog tanıtılmaya ve bazı noktalara dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA)'nın maddî desteği ile bastırılmış olan eser, hem Latin harfli Türkçe, hem de Gürcü alfabesi ve dilinde ortak hazırlanmış. Ayrıca yazma tavsiflerinde eser ve müellif adları, baş ve son kısımları hem Arap kökenli Türk harfleriyle (Osmanlıca), hem de çevriyazı (transkripsiyon) ile gösterilmiş. Katalog genel olarak şu bölümlerden oluşmaktadır: Giriş, Kısaltmalar, Kararlaştırılan İşaretler, Çevirmeyazı (Çevriyazı), konularına göre tasnif edilmiş eser tavsifleri, (Yazmalardan) Örnekler ve Dizinler. Dizin kısmı; eser adları, müellif ile mütercimler, müstensih, malik vb kişiler, yer adları olmak üzere epeyce ayrıntılı olarak hazırlanmış ki bu da eserden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır.

Katalogda tanıtılan yazmaların, Gürcistan Bilimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü'nde üç koleksiyon halinde bulunduğu belirtilmiştir. Nitekim yazmalar da bu koleksiyonlara göre numaralandırılmıştır. Bu koleksiyonlar; Kacar (K), Local (L) ve Orta Asya (AC) adını taşımaktadır. Eserin Giriş'inde (s. 8) Enstitü'de toplam 423 Türkçe eserin, 25 Arapça ve 12 Farsça eserin muhafaza edildiği kaydedilmektedir. Bu eserler içinde öyle çok eski ve kıymetli eserlerin bulunduğunu söylemek zor. En eski tarihli eser, Halîmî'nin Bahrü'l-Garâib adlı Farsça-Türkçe sözlüğüdür. Bununla birlikte kütüphanede epeyce Rusça-Türkçe, Türkçe-Rusça, Farsça-Türkçe, Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlüğün olduğu fark edilmektedir ki muhtemelen bir ihtiyacın ürünü olarak bu eserler çoğaltılmıştır.

Bunlardan başka, özellikle Türk dünyasında birer köprü vazifesi gören Ali Şir Nevâî ve Fuzûlî'nin eserlerinin burada da birçok yazmasının bulunduğu görülmektedir. Nitekim Nevâî Divanı'nın 11, Fuzûlî Divanı'nın 10 farklı nüshasının bulunduğu (en eski tarihli 1577'de

¹ A. Turgut Kut, "Türkçe Yazma Eserler Katalogları Repertuarı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1972, İkinci Baskı, Ankara, 1989, s. 183-240.

istinsah edilmiş) görülmektedir. Ayrıca, Hoca Ahmed Yesevî'nin Hikmetler'inin 2, Ahmedî'nin İskendernâmesi'nin de 2 nüshasının olduğu belirtilmektedir. Bunlara ilaveten, Anadolu dîni Türk edebiyatında vazgeçilmez yerleri olan Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i (2), Yazıcızâde'nin Muhammediyye'si (3) ve Hâkânî'nin Hilye'sinin de burada nüshalarının mevcut olduğu dikkati çekmektedir. Yine muhtelif tefsir, hadis ve dua kitapları da kütüphanede azımsanamayacak bir sayıdadır.

Gürcistan Bilimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü'nde Nevâî ve Fuzûlî'den başka şu şairlerin yazma divanları bulunmaktadır: İshak Çelebi, Nâbî (2), İzzet Ali Paşa, Vecdî (Divançe), Emîrî (eserde Amîrî olarak yazılmış), Hâzık, Fehîm (Kadîm), Nef'î, Nihânî, Ali Çelebi, Hâc Kâdî Efendi el-Canîğî el-Sambûrî el-sâkin bi-nâhiye-i Car.

Hazırlanan katalogun, hakikaten uzun süren bir çalışmanın ve büyük bir emeğin ürünü olduğuna şüphe yok. Nitekim kitapta yer alan yazmaların her birinin epeyce ayrıntılı şekilde tavsifi yapılmış, baş ve son kısımları hem çevriyazıyla hem de Arap harfli Türk alfabesiyle verilmiştir. Ayrıca tavsifin sonunda, ilgili yazmanın yayınlanmış kataloglarda bulunan diğer nüshalarına da işaret edilmiştir. İlgilenenler bu işlerin ne kadar zor, uğraştırıcı ve zaman alıcı olduğunu bilirler. Kültür ve edebiyatımıza ait bu kadar eseri gün yüzüne çıkarıp ilim âlemine duyuran değerli hocalarımıza ne kadar teşekkür etsek azdır. Emeği geçenlerin hepsinin ellerine sağlık. Ancak yayınlanan her eserde az veya çok eksik ve kusurların bulunması mümkün ve muhtemeldir. Nitekim adı geçen katalogda da yer yer okuma hatalarından ve bilgi eksikliğinden kaynaklanan eksik ve hatalar göze çarpmaktadır. Biz hızlı bir okuma sonunda gözümüze çarpan bu yanlışlıklardan bazılarını sayfası, yanlış ve doğru şekliyle aşağıda ilgililerin dikkatine arz ediyoruz. Umarız eserin ilerideki baskılarında bunlar giderilir ve benzeri çalışmalarda bulunanlar da daha dikkatli davranır.

Sayfa no	Yanlış	Doğru
9, 35, 301	Defter-i Mufaşşal Vilâyet-i Gürcistân	Defter-i Mufaşşal-ı Vilâyet-i Gürcistân
18	Tâlebi	Tâlibî
22	Hzretî ul-Armavî	Hzretiyü'l-Urmavî
24	Kitâb-i revze-uş Şehidâ	Kitâb-ı Ravzatu's-Şühedâ
37	Tabiin ul-merâm 'alî risâle-i Hamza Efendî	Tebyinü'l-Merâm 'alâ-Risâle-i Hamza Efendi
39	Avîs Pâşâ	Üveys Paşa
47	Na'mân Pâşâ	Nu'mân Paşa
48	'Alem inşâda musta'mel olan lügatlar	'İlm-i inşâda müsta'mel olan lügatlar
59	... el-mütehellis bi-Ş'â'î	... el-mütehallis bi-Şu'â'î
61	Ebû al-Velîd-i Ahmed...	Ebû'l-Velîd Ahmed...
69	Muşennifin âher kitâpta deduki du'ânâme Hâtemenin şerhündedir	Muşannifüñ âhîri kitâbda didüğü du'ânâme-i hâtimenüñ şerhindedür
106	Destân der âmadân-i melik-i İskender	Dâsitân Der-Âmeden-i Melik İskender
109	Huvaldâ	Hüveydâ (Nitekim s. 137'de doğru olarak okunmuş)
114	Enimmâ al-a'mâl bi-al nlyat	İnneme'l-a'mâlü bi'n-niyyât (Hadîs-i şerîf, ayrıca bu eserin muhtevasıyla ilgili de bilgi verilmemiş. Baş ve sonundan anlaşıldığı kadarıyla eser manzum hadîs tercümesi veya şerhidir.)
120, 123	Amrî	Emrî

121	Der sebep tercüme Pend-nâme-i...	Der-sebeb-i Terceme-i Pend-nâme-i...
122	'Arifî Efendî	'Urfl/'Örfl Efendi
122	Natîkî Efendî	Nutkî Efendi
123	Serî Efendî	Sırrî Efendi
123	Hâîî	Hâletî
123	'Arifî Şirâzî	'Urfl/'Örfl Şirâzî
123	Sadîkî	Sıdkî
128	İbn Hēsām	İbn Hūsām
128	İbn Hāyām	İbn Hāyyām
128	Şakātî Efendî	Şikātî Efendi
128	Cenîd al-Bagdādî	Cüneyd el-Bagdādî
128	Şāfî	Şāfî
128	'Atarî Çelebî	'İtrî Çelebi
128	Farākî Çelebî	Firākî Çelebi
128	Fîzî Çelebî	Feyzî Çelebi
128	Mehîî Efendî	Muhyî Efendi
128	Neşîbî Çelebî	Naşîbî Çelebi
143	kıssa-i ahtâr	kıssa ihtâr
154	Küsl	Kavsî
158	Yahî Efendî	Yahyâ Efendi
158	Veliyehî Efendî	Velehu Yahyâ Efendi
158	Velissâh Gâzî	Velehu Şâh (?) Gâzî
160	'Abdulmutaleb	'Abdulmuttalib
161	şalavât-ı tenciye	Şalât-ı Tünciye
162	İlâhî-i avuc	İlâhî-i evc
163	Der tevhd-i küld	Der-tevhîd güyed
163	Mem der nâ't-i küld	Mim (?) der-na't güyed
166	hatem-i Kurân	Hatm-i Kur'an
168	'Aşîk	'Aşk
172	... ve ğalre	... ve ğayruhu
178	Kitâb-i Mihr-i Mâh	Kitâb-ı Mihr [ü] Mâh
182	Abî Tâleb	Ebî Tâlib
183	Riyâz Hāyāl fî kelām Muḥammed Şādîk Tifflî ki der Makāber-i Gülzâr-ı efkâr-i tebrikî gofte ast.	Riyâz-ı Hāyāl fî- kelâmı Muḥammed Şādîk Tifflî ki der-Makābir-i Gülzâr-ı Efkar Teberrükî Gofte Est.
253	El-i 'Oşmân	Âl-i 'Oşmân
259	Tevhd-i nîzam	Tevhd nazm
286	Oĝrî 'Abbās	Uĝrî 'Abbās

Bunlardan başka dikkatimizi çeken diğer bazı noktalar da şunlardır:

120. sıradaki eser, başlangıcından anlaşıldığı kadarıyla, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Özbek Türkçesine tercümesidir. Ancak bundan hiç bahsedilmeyip eser sadece Mesnevî başlığıyla verilmiştir. Ayrıca bu durumda eserin müellifi olarak görünen Harâbâtî (?) de mütercimi olmalıdır.

132. sıradaki eserin müellifi olarak Hasan Ahlâk yazılmıştır. Bu Hüsni Ahlâk veya Hasan Ahlâk olmalıdır ve müellif adı olması zayıf bir ihtimaldir.

Birkaç eserde, tavsif sırasında "Güzel unvan ile başlanır" ifadesi geçmektedir (meselâ 125, 136. eserde). Bu ifadeden acaba müzehhep bir serlevhanın olduğu mu kastediliyor, tam anlaşılmamaktadır.

Genel olarak eserlerin başı ve sonu Arap kökenli Türk harfleriyle de gösterilmekle birlikte, bazı eserlerde, unutulduğundan mı bilmiyorum, baş ve son yazılmamış. Meselâ, 124. sıradaki Divân-ı Emîrî'nin başı ve sonu verilmemiş. Yine 125, 128, 129, 180. sıradaki eserlerin de sonu belirtilmemiş. Ayrıca eserlerin başlangıcı, bazen "Başı" bazen "Başlanır"; son kısmı ise, bazen "Sonu", bazen de "Kesilir" diye ifade edilmiş. Bunlar, katalogda yer yer istikrarın ve birliğin bozulduğunun ve yeterli kontrolün yapılmadığının işaretleridir.

Son olarak, Gürcistan Bilimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü Türkçe Yazmalar Katalogu'nu hazırlayan ve yayınlayanlara tekrar teşekkür ediyoruz. Bu eseri yayınlamak ve orada bulunan Türk dili ve kültürüyle ilgili yazma eserleri duyurmakla önemli bir görev ifa ettiler. Ancak keşke eseri yayınlamadan önce konuya aşina birilerine gösterip, yukarıda listesini verdiğimiz ve bir kısmı fahiş sayılabilecek yanlışları daha aza indirebilselerdi.

Ninnilerle Büyümenin Doyumsuz Tatları

Her Güne Bir Ninni; Haa; M. Sabri Koz. İstanbul 2005,
Yapı Kredi Yayınları: 2165, 422 s.

Nail TAN

Halk Bilimci

TDK'nin 1998 baskılı son *Türkçe Sözlük*'ünde ninni şöyle tanımlanmaktadır: "1. Küçük çocukları uyutmak için söylenen türkü. 2. Ninnilerin sonunda tekrarlanan söz. 3. Bu tür bestelenmiş eser."

Anadolu ağızlarından ninni karşılığı "nen, nennen, nenni, laylay" karşılıkları vardır. Isparta/ Eğirdir, Burdur/ Tefenni, Bilecik/ Söğüt, Karaman/ Ermenek, Artvin/ Ardanuç ve Muğla/ Milâs'ta "nini, ninik, ninni" sözleri; küçük çocuk, bebek, oyuncak bebek anlamlarında kullanılmaktadır (*Derleme Sözlüğü*, C.9,s.3241, 3252).

Kültür Bakanlığında (bugün Kültür ve Turizm Bakanlığı) 1991 yılında yayımlanan *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'ne göre (s.650-651); bazı Türk lehçelerindeki karşılıkları ise şöyledir: "Layla" (Azerbaycan Türkçesi), "aldey" (Kırgız Türkçesi), "alla" (Özbek Türkçesi), "bişik cırı" (Tatar Türkçesi), "sangildak yırı" (Başkurt Türkçesi), "hüvdi" (Türkmen Türkçesi), "allay" (Uygur Türkçesi), "besik jırı" (Kazak Türkçesi).

Ninniler, Anonim Türk Halk Edebiyatı şiir hazinesinin yediveren gülleridir. Çocuk sevgisi, aile içi bağlar, değerler, meslekî özlemler, beklentiler ninnilerde tomurcuklanıp aile ortamının sevgi saksılarında açarlar.

Diğer yandan ninniler, ezgileri dolayısıyla halk müziğimizin de inceleme alanına girmiş, Ankara Devlet Konservatuvarının 1937-1953 derlemeleri sırasında bazı kadınlardan ninni de derlenmiştir. O dönemde, bebekler genellikle beşikte uyutuldukları için ninnilere "Beşik Türküleri" de denmiş, bu adla türkü sınıflandırılmasına dahil edilmiştir.

Köy, ilçe ve illerimizde halk kültürü ürünlerini toplayanların yaptığı yayınlarda ninnilere de mutlaka özel bir ayrılmıştır. Başlı başına ninni sözlerinden oluşan kitapların sayısı ise çok azdır. Bunlar arasında; *Türkçe Ninniler* (I. Kunos, 1925), *Halk Ninnileri* (Enver B. Şapolyo, 1938), *Kastamonu Ninnileri* (M. Nasıh Güngör, 1944) ve *Türk Ninniler Hazinesi* (Âmil Çelebioğlu, 1982 ve 1995) ilk akla gelenlerdir. Bu kitaplardan rahmetli Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun yayımladığı *Türk Ninniler Hazinesi*'nde üç bin civarında ninni bir araya getirilmiş; gelenek, dil ve biçim bakımından da incelenmiştir. Kitabın sonundaki notalar da esere ayrı bir değer katmıştır.

Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun ölümsüz çalışmasına, 2005 yılında 422 sayfalık yeni bir kardeş geldi. Halk Bilimci M. Sabri Koz, günümüz çekirdek ailesinde, anne ve babanın sabahleyin erkenden evden uzaklaşması dolayısıyla büyük şehirlerde unutulmaya yüz tutan ninni söyleme geleneğini yaşatmak amacıyla hazırladığı *Her Güne Bir Ninni-Türk Halk Ninnileri* kitabı Yapı Kredi Yayıncılık tarafından yayımlandı. Doğan Kardeş Kitaplığının 176 numaralı kitabı, Cem Kızıltuğ tarafından çocuk zevkine uygun cıvıl cıvıl resimlerle donatılmış. Kitabın arkasındaki CD'de Nuran Duygulu'nun bin anne duyarlılığıyla yorumladığı 16 ezgi yer alıyor. Bugünlerde DMC şirketince Rüya Ersavcı damgalı bir ninni CD'sinin daha piyasaya sunulmasının mutluluğunu da yaşıyoruz.

M. Sabri Koz, kitabında her güne iki veya üç ninni koymuş. Ninnilerin derlendiği yeri, alındığı kaynağı belirtmiş, ayrıca anlamı bilinmeyebilecek kelime, deyimlerin karşılıklarını da vermiştir. Kitapta bine yakın ninni sözünün yer aldığını görüyoruz. Ninni, bebek için anne sütü gibi bir ihtiyaçtır. Böyle bir ihtiyaç olmasaydı her milletin halk kültüründe ninniye rast gelmezdik. Ninni, bebeği müzik ve edebiyatla yoğurur. Ana dilinin güzelliklerini ninniyle tanır. Kulağı, halk müziğiyle gelişir. Beyni ve gönlü sanatla beslenir. Ağladığı zaman, ninninin sözlerindeki uyarılar ve ezgisindeki duygularla acılarından uzaklaşır, yüzü yeryüzünün en güzel gülüşüyle aydınlanır. Annesi, ninesi, teyzesi, halası ve ablasıyla arasındaki sevgi yumağını büyütür.

Uyku zamanı ninni dinlemeye alışan bebek, ninni duydukça uyuması gerektiğini anlar. Annesi ninniye başladığı zaman uykuya dalar. Böylece, anne daha az yorulmuş olur. Anne sağlığına da yararı ortaya çıkar.

İster beşik, ister karyola, ister kucak ve ayak üstünde uyutunuz bebeğin mutlaka ninnilere ihtiyacı vardır. Anne veya akrabalar, bakıcılar ninni söyleyerek bebeğiyle daha sıcak bağlar kurabilir. Ondan beklentilerini ninni söyleyerek dillendirir. Bebeğinde, çocuğunda gördüğü güzellikleri bu yolla ifade eder.

Her anne için, bebeği, çocuğu dünyanın en güzeli değil midir? Bakınız anneler-bebeğinin, çocuğunun güzelliklerini edebiyata nasıl yansıtmışlar?:

Ninni desem beni yakar, ninni
Ağzı bal, dudağı şeker
Şeker de kamıştan akar
Benim kızım canlar yakar, ninni...
(Ankara, s.14)

Dana danaklı bebek
Has gümüşlü halkalı bebek
Cebi dolu paralı bebek
Annesi mülâyim, kendisi melek
(Antalya,s.32)

Ağzı şeker hokkası
Çenesi bülbül yuvası
Yanakları misket elması
Burnu Medine hurması
Gözleri Eğir bademi
Kaşları kudret kalemi
Saçları altın sarısı
Annesinin birisi, ninni...
(Balıkesir-Bandırma,s.156)

Yanakları misket elması
Çenesi de bülbül yuvası
Ağzı şeker hokkası
Burnu Kâbe hurması ninni...
(İzmir,s.35)

Kirpikleri nergis çiçeği
Kaşları kâtip kalemi
Annesinin biricik meleği
Uyusun yavrum, ninni
(İstanbul, s.43)

Güzel doğurmuş süt annesi
Yüzler berber aynası
Gözleri Kâbe hurması
Yaylanın sülünü kaşlı
Kula'nım pirinci dişli
Ovanın ekini saçlı
Ninni yavrum ninni
(Denizli-Buldan,s.115)

Kızım şehlâ bakışlı
Göğsü elvan nakışlı
Bahçede gül içinde
Ceylân gibi sekişli
(Tokat, s.153)

Ninnilerde, bebekten büyüdüğü zaman neler yapması ve hangi mesleğe girmesi gerektiği konularında beklentiler de yer alır:

Derelerin çakıl taşları
Yavrumun kalem kaşları
Oğlum büyüüp okuyacak
Olacak cumhurbaşkanı
(Uşak-Sivaslı,s.127)

Hû, hû, hû Allah
Oğluma uykular ver Allah
Oğlum uyusun maşallah
Okumuş olsun inşallah, ninni...
(İstanbul, s.21)

Ninni diyeyim beşiğine
Devlet konsun eşiğine
Şeker, şerbet kaşığına
Ninni, ninni, ninni...
(Ankara-Ayaş,s.17)

Dandini dandini danaylı
Kaplarımız kalaylı
Kızım konak gelini
Oğlum olsun saraylı
(Kastamonu,s.81)

Ninni, ninni hop oğlum
Beyin kızımı kap oğlum
Bey arkana düşünce
Dön elini öp oğlum, ninni...
(Balıkesir-Bandırma,s.154)

Aktır oğlumun aktığı
Öter dağların keklığı
Görmesin oğlum yokluğu
Ninni yavrum ninni...
(Burdur,s.265)

Ninniler yaman olur
Savrulur saman olur
Benim küçücük yavrum
Okur da doktor olur
Ninni, ninni...
(Elâzığ,s.186)

Uyusun da büyüsün ninni
Askere gitsin ninni
Vatanı da konusun ninni
Hadi hadi oğlum ninni
Ninni de yavrum ninni...
(Elâzığ,s.187)

Ninnilerde kafiye yaratmak için yansımali, ses zenginliği bulunan kelime ve söz takımlarına sıkça rastlanır. Bu özellikler, ninnilere söyleme kolaylığı ve ezgi yaratma ortamı kazandırır. Ninnilerde sıkça görülen aliterasyon sanatıyla yoğurulmuş, yansımali sözlerle bezenmiş mısralara örnekler:

• Dandini dandini dasdana (“d” ünsüzü uyumu)

- Dandini dandini danalı bebek
- Dandini dandini dan iki
- Dandini dandini daslarım
- Dandini dandini danası küçük
- Dandini dandini danası bey
- Dandini dandini dan olur
- Dandini dandini dan ister
- Dandini dandini danalı kuşum
- Dandini dandini dandilsin
- Dandini dandini danaylı
- Dandini dandini dandili
- Dandini dandini dal babası
- Dandini dandini daneyli
- Dandini dandini dan kişi
- Dumbul dumbul dum topu (“d” ünsüzü uyumu)

• Hú, hú, hú Allah (“h” ünsüzü uyumu. Hú, Allah demektir.)

• Hoppala hoppala hoppala (“h” ünsüzü uyumu)

- Hoppala yavrum hoppala
- Hopudu bebek hopudu
- Tapşını tapşını tamama
- Tonbili tonbili tonadan (“t” ünsüzü uyumu)
- Ninni, ninni ninnistan (“n” ünsüzü uyumu)
- Ninni ninni ninnice
- Ninni ninni ninnice
- Nin nin ni, nin nin ni
- Ninni ninni ninnisine
- Nennisine nennisine
- Kızım kızınım kızağa (“k” ünsüzü uyumu)
- Kızım kızım ak kızım

Ninnilerde başta Allah, Peygamber efendimiz olmak üzere velilerden, ulu kişilerden bebeğe himmet, dua, koruyuculuk da beklenir.

Bir örnek:

Dağ başında gezer ceylân

Oldum cemâline hayran

Ankara’da Hacı Bayram

O zât sana himmet etsin, ninni

(Ankara, s.36)

Kendisinden himmet, dua, koruyuculuk beklenen veliler, ulu kişilerden adı en çok geçenler şunlardır: Hz. Ali, Hz. Ömer, Hacı Bektaş, Yunus Emre, şaban-ı Veli, Hacı Bayram, Abdal Hasan, Eyüp Sultan, Koyun Baba, Cafer Baba, Derviş Ahmet, Pirî Baba, Mevlânâ, Bilâl-i Habeşi, Hz. Hızır, Karaca Ahmet, Terzi Baba. Böylece bebeklere, konuşmayı yeni öğrenmiş çocuklara Allah, peygamber, din büyükleri sevgi ve saygısı aşılanmaya çalışılır.

Sonuç:

Ninnilerle büyüme hayatımızda doyumsuz tatlar katar. Bebek, çocuk dünyamızı sevgiyle doldurur. Bizi edebiyat, müzik sanatlarıyla tanıştıır. Halk Edebiyatımızın ve Müziğimizin bu zengin ve insanlı değerlerle donatılmış ürününü yaşatmayı sürdürürelim. M. Sabri Koz, annelere bu konuda yardımcı olmaya çalışmış. Ona ve ninnilerimizi nesilden nesile söyleyerek günümüze ulaştıran annelere, ninelere, ablalara, teyzelere ve halalara binlerce teşekkür...

Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü

Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu, **Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü**. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Yayını: 301, Ankara 2004, VIII +511 sayfa.

Kadrive TÜRKAN

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fak.
Türk Halkbilimi Anabilim Dalı Araş.Gör.

Doç Dr. Özkul Çobanoğlu'nun, "atalarımızın yol göstermek, öğüt vermek taşı gedğine koymak için söylediği", sözlü kültür ortamının en değerli ürünlerinden olan atasözlerini ele alan çalışması "Söz başı"dan sonra "Atasözlerinin Tanımı ve Teşekkülü", "Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Tipleri", "Atasözlerinin Dil ve Üslup Özellikleri", "Atasözlerinin Tema ve Konuları", "Türk Dünyası Atasözlerinin Paralel Metinleri" başlıkları ile "Sonuç" ve "Kaynakça"dan oluşmaktadır.

Çobanoğlu "Söz başı"nda "Yeryüzündeki bütün milletlerin atalarından kalmış, yol, yöntem gösteren, öğüt veren sözleri vardır. Bu sözler Türkiye Türkçesi'nde "atasözleri" olarak adlandırılırlar. Her atasözü, toplumsal yaşantı içindeki bireyin uyması beklenen ya bir genel kural veya düstur niteliğindedir. Bu nedenle de, atasözleri, milletlerin karakterlerini, hayat karşısında tavır ve zihniyetlerini ifade eden özlü sözlerdir. Bu bağlamda, dünyanın oldukça geniş bir kesimine dağılmış olarak yaşayan Tür kavimlerine ait atasözleri, taşıdıkları mesajlar ve yönlendirdikleri davranışlar itibarıyla, Türk milletinin temel zihin yapısını gösteren birlik ve bütünlüğü ifade etmeleri bakımından sözlü edebiyat türleri içinde ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Elimizdeki çalışmada, Türk dünyasında kullanılan beş yüz civarında atasözünün son bin yıl içindeki varoluş çizgileri tespit edilmeğe çalışılmıştır. Bu amaçla, önce, taranabilen yazılı kaynakların başında yer alan Kaşgarlı Mahmut'un muhteşem eseri Divanü Lügat'it Türk'ten hareketle, bir kısmını tespit ettiğimiz atasözlerinin, daha sonraki kaynaklara istinaden Çağatay, Oğuz ve Osmanlı Türkçelerindeki durumları belirlenerek tarihi arkaplan ortaya ko-

nulmuştur. Bunu aynı atasözlerinin günümüz Türkçesinin, Afganistan, Altay, Azeri, Başkurt, Bulgaristan, Çuvaş, Deliorman, Dobruca, Hakas, Gagavuz, Karaçay-Malkar, Karakalpak, Karay, Kaşkay, Kazak, Kıbrıs, Kırgız, Kırım, Kosova, Kumuk, Makedonya, Nogay, Özbek, Suriye, Irak, Tatar, Tuva, Türkiye, Türkmen, Uygur, Yakut lehçe ve şivelerindeki durumlarının tespit edilerek coğrafi yayılışının belirlenmesi izlemiştir. Başlı başına bir enstitünün işi olması lazım gelen böylesi dev bir proje için gerek ayırabildiğimiz zaman ve gerekse tarayabildiğimiz kaynakların sınırlılığı göz önüne alınırca varılan sonuçların hiç de küçümsenemeyecek bir keyfiyet ifade ettiğini düşünüyoruz."(s.VII) cümleleriyle çalışmanın amacını ve mahiyetini ortaya koymaktadır.

I. Atasözlerinin Tanım ve Teşekkülü (s.1-13):

Atasözlerinin tanımı ve genel özelliklerinden sonra, taşıdıkları önem "...Türk atasözleri, milli karakterimizi yansıtan, coğrafya, lehçe vb. farklılıklarının ötesinde bütün Türkleri birleştiren önemli bir kaynaktır"(s.1) şeklinde vurgulanır. Bunu atasözlerinin eskiliği, varoluş ve gereklilik nedenleri hakkındaki değerlendirme izler. Atasözlerinin mitlerle olan bağlantısı yorumlanır. Daha sonra farklı milletlerde ve Türk dünyasında atasözü karşılığı olarak kullanılan kelimeler sıralanmıştır. Oğuznâme'den alınan atasözü örneklerinden yola çıkılarak, bu sözlerin kutsal niteliği olan sözler olarak algılanmasının nedeni, atalar kültürüne bağlanarak açıklanmıştır: "Pek çok diğer kültürden farklı olarak atasözlerinin bu denli dini bir kutsanmaya haiz olarak karşımıza çıkmasının nedenlerini Türk sosyo-kültürel yapısının tarihsel bağlamlarında bulabiliriz. Bu başlı başına farklı bir araştırma konusu olan hususa girmeden sadece atasözlerinin kökeninde yer alan atalar kültürü ile olan ilişkisine ve atasözlerinin tarihsel bağlamlarda anayasa hükmündeki Türk töresinin ve sosyal kültürel düzenlemeler işlevinde olmasından kaynaklandığına dair kanaatimizi belirtmekle yetineceğiz."(s.4) Hemen arkasından atasözleri "olumlu-olumsuz eşitleme; olumlu-olumsuz sebebiyet" olarak dörde ayrılmıştır. Son kısımda ise verilen atasözü örnekleri ve yapılan değerlendirmelerle atasözlerinin yapısal özellikleri, işlevleri ve bağlamları ile hikâye, fıkra, efsane gibi diğer türler içerisinde oynadığı rol işlenmiştir.

II. Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Tipleri (s.15-18): Burada atasözleri, sahip oldukları özelliklerden hareketle üç değişik şekilde tasnif edilmiştir: 1- Türk dünyası atasözleri, kaynak ve kullanım niteliklerine dair özelliklerine göre üç alt gruba; 2- Taşıdıkları yargıların niteliklerinden hareketle yine üç gruba daha ayrılarak, örnekler eşliğinde değerlendirilmiştir. Son olarak; Türk atasözlerinin taşıdıkları kavramsal değerler ve ifade ettiği kural ve düsturların oluşum özellikleri ölçütünden yola çıkılarak bir tasnif daha yapılmıştır:

a. *Uzun bir gözlem sonucu tabiat olaylarının nasıl olageldiklerini ifade eden atasözleri*

b. *Uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak sosyal olayların nasıl olageldiklerini tarafsızca bildiren atasözleri*

c. *Uzun bir gözlem ve deneme sonucu sosyal olayların nasıl olageldiklerini bildirirken bundan bir ders almamızı (açıkça söyleyemeyip dolayısıyla) hatırlatan atasözleri*

d. *Denemelere veya mantığa dayanarak doğru-
dan doğruya ahlâk dersi ve öğüt veren atasözleri*

e. *Bazı gerçekler ve bir takım sosyal ve kültürel olarak doğru kabul edilmiş felsefeler, bilgece düşünceler bildirmek suretiyle yol gösteren atasözleri*

f. *Törelere, gelenekleri ve görenekleri bildiren atasözleri*

g. *Bazı inanç ve inanışları bildiren atasözleri* (s.16-17).

III. Atasözlerinin Dil ve Üslûp Özellikleri (s.19-27): Atasözleri daha çok Türkiye Türkçesi'nde yer alanlar olmak üzere incelenerek, dil ve üslûp özellikleri çıkarılmıştır. Nitekim atasözleri doğdukları sözlü kültür ortamının gereği olarak kısa ve özlü sözlerdir. Onların, donmuş kalıplar oldukları, bünyelerinde gereksiz kelimeler taşımadıkları, genellikle geniş zaman ve emir kipiyle kullanıldıkları tekrar vurgulanmıştır. Daha sonra, oluşum bağlamları ana hatlarıyla yorumlanmıştır. Atasözleri manzum olmaları hasebiyle ölçü ve kafiyenin yanı sıra edebi sanatları da bünyesinde taşır. Burada öncelikle atasözlerinde kullanılan hece ölçüleriyle ilgili bir şema çıkarılmış; hemen arkasından atasözlerinde karşımıza çıkan edebi sanatlar (âhenk, akis, alliterasyon, cinas, intak, kinaye, mecaz, mübalağa, seci, tenasüp, teşbih, tevriye, tezat, vb) kısaca açıklanarak, örneklendirilmiştir.

IV. Atasözlerinin Tema ve Konuları (s. 29-40): Türk atasözlerinin ele aldıkları konular ve işledikleri temalar, belli başlıklar altında irdelenmiştir: Atasözlerimize yansıyan “yiğitlik, mertlik, ağırbaşlılık, sabırlılık, konukseverlik” gibi ulusal değerler; “aile, akrabalık, komşuluk, arkadaşlık ve görgü kuralları vb.” gibi sosyal değerler, sağlık ve ölüm konusunda atasözleri, ekonomi konulu atasözleri, tarım ve hayvancılıkla ilgili atasözleri, tabiat ve evren konulu atasözleri, iklim ve takvimle ilgili atasözleri, hayvanlarla ilgili atasözleri, zihin terbiyesi ve diğer konularla ilgili atasözleri, örnekleri ile birlikte ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Yine örnekler çerçevesinde atasözleri ve deyimlerin toplumsal işlevlerinin çeşitli boyutlarına, aktardıkları mesajlara yer verilmiştir.

V. Türk Dünyası Atasözlerinin Paralel Metinleri (s. 41-494): Kitabın en hacimli kısmıdır. Burada Divanü Lügat'it Türk'ten başlayarak, Türk dünyasından elde edilen 1000 atasözünün verilmiş şekli, kısaltmalar, atasözü metinlerinin derlendikleri yayınlar ve kaynak kişiler aktarılmıştır. Hemen arkasından atasözleri, Türkiye Türkçesi başta olmak üzere, sonrasında alfabetik sıraya ve şive ve lehçe özelliklerine sadık kalınarak; Türk dünyasında karşılaşılan şekilleriyle birlikte verilmiştir:

*ttü. Açın gözü ekmekle, tokun gözü hikmetle.
osml. Açın gözü ekmekle tokun gözü hikmetle.
ahsk. Ac işletme, tohi terpetme.
başk. Astın közi ikmekte, tuktın küzi hikmette.
kazr. Açlık zerafet deyil.
krz. Açtın közü nanda, toktun közü tonda.
kunk. Toknu gözü hikmetta.
tatr. Açnın küzü ikmekde, tuknın küzi hikmetde.
trkm. Acın gözi ekmekde, dokun gözi hikmette.
uygr. Açnın közi nanda, toknin hikmette.

Çalışma; kısa bir değerlendirmenin yapıldığı “Sonuç” (s.495-497) ve kapsamlı bir şekilde hazırlanmış “Kaynakça”(499-511) ile noktalanmıştır.

Doç.Dr. Özkul Çobanoğlu, bu kitabıyla zahmetli, ancak bir o kadar da ilgi çekici bir çalışmaya daha imza atmıştır. Kitap, konuyla ilgili herkes için önemli başvuru kaynaklarından biri olacaktır.

Yemek ve Kültür

Banu KARABABA TAŞKIN

Atatürk Yüksek Kurumu

“Yemek ve Kültür”, Çiya Yayınları, Sayı: 1,
Kış 2005.

Çiya yayınları; Türk ve Dünya mutfaklarını kendi siyasal ve kültürel tarihleri perspektifinden ele alan “YemekveKültür” isimli üç aylık yepyeni bir dergiyi yayın hayatına kazandırmıştır. Derginin 2005 Kış dönemini içeren bu ilk sayısı

birbirinden ilginç, birbirinden orijinal yazılarla okuyucusuna merhaba diyor. Dergi, yemek olgusunu kültür kavramı çerçevesinde ele alan ilk yayın olma özelliği gösteriyor. Dergideki yazıların bir kısmı sanat, kültür, edebiyat ve bilim dünyasıyla ilgiliyken bir kısmı da yemek kültürü sektörü hakkındadır.

İlk sayının sunuş yazısı Turgut ÇEVİKER tarafından kaleme alınmış. “Dergiye Başlarken” isimli bu makalede, özelde bu birinci sayının genelde derginin tümünün içeriği üzerinde durulmakta ve her sayıda, bir edebiyatçıya ait deneme arkasından bir tartışma ve doğrudan ilgi alanına yönelik sorunları ele alan bir inceleme, araştırma veya düşün yazısı yer alacağı belirtilmektedir.

Dergide yeme-içme kültürüyle ilgili kitaplardan birkaçının tanıtımının yapılacağı ve tarihsel, eleştirel, felsefi, edebî, dilbilimsel, etnobotanik ve benzeri çeviri yazılarının da bulunacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, yeme-içme kültürünün tarihsel açıdan ele alındığı yazıların da yer alacağı dile getirilmektedir.

Yayın Kurulu imzalı “Neden Çıkarıyoruz?” başlıklı yazıda; derginin, Türk ve dünya mutfakları ile ilgili akademik çalışmalar, geleneksel yapılar ve bu alandaki kültürel gelişmeler konusunda okuyucuya bilgi vermek amacını taşıdığı anlatılmaktadır.

Ferit EDGÜ; “Güzel Sanatlardan Biri Olarak yemek Sanatı” başlıklı makalesinde; görsel ya da işitsel olsun her sanat dalından alınan haz gibi yemek yeme olgusundan da sanatsal bir haz duyulduğunu belirtirken, yemek kültürünün toplumsal ve tarihsel bir işlevinin olduğunu ancak bu işlevin sanata dönüşümünün ise bireysel ve kolektif bir yaratıcılığı gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

İlber ORTAYLI “Osmanlı Mutfağı-Türk Mutfağı” başlıklı yazısında, Türk mutfağını tarihî ve coğrafi açıdan değerlendirmekte, sebze, meyve, konserve yiyecekler açısından zengin bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Saray muhasebe defteri, taşra şehirlerinin şer’i sicilleri, IX. yüzyıla ait muhasebe kayıtları, seyahatnameler ve tarife defterleri vb. kaynakları, Türk mutfağının inceleneceği önemli arşiv malzemeleri olarak değerlendirilmektedir.

Toktamış ATEŞ “Mutfak Kültürü” başlıklı yazısında; toplumun temel kültür öğelerinden biri olarak değerlendirdiği mutfak kültürünün önemi üzerinde durarak geniş bir coğrafya üzerine kurulu uzun tarihî geçmişle Türk toplumunun yeme kültürü açısından en zengin toplumlardan biri olduğunu ifade etmektedir.

Ateş bu yazısında, günümüz Türkiye’si mutfağının, görkemli Osmanlı kültüründen devralınmış ve komşu kültürlerden etkileşimlerle sentez bir yapıya dönüşmüş olduğu olgusunu yöresel örneklemelerle de okuyucuya sunmaktadır.

Francesca RIGOTTI’ye ait “Mutfak Sanatı Aklının Küçük Eleştirisi/Mutfakta Felsefe” başlıklı yazıyı Almandan Sevinç Altınçekiç çevirmiştir. Rigotti yazısında, felsefe ve metin yazmakla yemek pişirmek arasındaki benzerliklerden yola çıkarak her iki alanın da bir kurala uyumlu ya da doğaçlama

içeren özelliklerinin bulunduğunu ve ortaya konulacak ürünün her iki ortamda da benzer ön koşullarla gerçekleştirilmesi gerektiğini örneklerle belirtmektedir.

Charles PERRY'nin "*Çorba: Dilbilim, Kimya, Yemek Pişirme Konularına İlişkin Bir İnceleme*" adlı yazısını İngilizceden Nazlı Pişkin çevirmiş. Bu makalede "*çorba*" sözcüğünün değişik söyleniş, yazılış biçimleri ile bu sözcüğün nereden geldiği gibi konular üzerinde durulmaktadır.

Anthony BRYER'in, "*Bizans Mutfağından Bir Bulamaç [:Tarhana]*" başlıklı yazısının İngilizceden çevirisi yine Nazlı Pişkin tarafından yapılmış. Bu makalede "*tarhana*"nın hazırlanışı, yapılışı, tüketimi, bu sözün kökeni ve söyleniş biçimleri gibi konulara değinilmektedir.

Musa DAĞDEVİREN'in "*Unutulmuş Halk Yemeklerinden Yedi tarif*" başlıklı yazısında yemek dünyasından yedi tarife yer verilmiş. Bu makalede yer alan fotoğraf Necdet Kaygın'a ait. Bu yazıda Çiyan Lokantası'nın Ustalarından Musa Dağdeviren'in Osmaniye-Bahçe'den derlediği, *Yılan Pancarı*", Ardahan-Gaziantep'ten derlediği "*Saç Kavurma*", Elazığ Palu'dan derlediği "*Toptopik*" Antakya'dan derlediği "*Keşşür*" veya "*Keşir (Kırmızı Havuç Dolması)*", Sivas Divriği, Zara, Şarkışla, Kangal'dan derlediği "*Uğut*", Akyazı-Adapazarı'ndan derlediği "*Zillop Taplaması\Ekmeği*", Nizip-Gaziantep'ten derlediği *Tah Şerbeti*"ne ait tarifleri bulunmaktadır.

Oktay RIFAT'ın Adam Yayınları arasında 1999'da çıkan *Bütün Şiirleri*, adlı eserinden alınan "*Akşam Sofrası*" adlı şiiri yer almaktadır.

Charles PERRY, "*İsfidhabaş, Blancmanger ve Bunların Bademsiz de Yapılması Konusunda*" başlıklı yazısında, her ikisi de badem sütünden yapılan ve "*beyaz yiyecek*" anlamına gelen "*İsfidhabaş*" ve "*Blancmanger*", hem yapı malzemesi, hem de yapılışı açısından birbiriyle karşılaştırılmaktadır. Yazıda, bir orta Avrupa

yemeği olan Blancmanger'da bademin nadiren kullanılmasına karşılık, bir yakın doğu yemeği olan İsfidhabaş'da ise istisnasız kullanıldığı belirtilmektedir.

İlhan EKSEN'in, "*Vapurda İftar*" başlıklı yazısında, 1990 yılı yapımı Okmeydanı araba vapurunun, Üsküdar Belediye Başkanı tarafından restore edilerek 1200 kişilik iftar yemeğinin verildiği ve destekçi gıda şirketlerinin reklam afişleriyle donatıldığı Ramazan Vapuru'na dönüştürüldüğü anlatılmaktadır. Ancak, kutsal iftar yemeğinin bir gösteriş ve övünme vesilesi olacak biçimde düzenleniş, servis yapılış ve yeme şekli açısından hem geleneklerimize hem de yeme-içme kültürümüze ters düştüğü belirtilerek söz konusu uygulama yöntem açısından eleştirilmektedir.

Sami ÖNAL'ın, "*Anılarımdaki Diyadin Yemekleri*" başlıklı yazısında, çocukluğunun bir bölümü Diyadin'de geçiren yazarın hafızasında yer etmiş olan Abdigor Köftesi ve Helise isimli yerel yemekler tanıtılmaktadır.

Tahir ABACI'nın, "*Anadolu'da Yiyecek Saklama Pratikleri*" başlıklı yazısında, Anadolu'da yemeklerin hazırlanması, saklanma ve korunma koşulları ile ilgili olarak bilgi verilirken kiler, musandıra, su damı, ambarlar, seranderler, islim damı, bağ evleri, incir evleri, bostan evleri, obruklar, kuyular ve mağaralar gibi yemek saklama ortamları da tanıtılmaktadır.

Pavlos EREVNİDİS, "*Politika Mutfağında Tavuk Göğsü*" başlıklı yazısında, Tavuk Göğsü örneğinden yola çıkılarak, Yunan mutfağı, Bulgar mutfağı gibi sınırlandırılmış milliyete dayalı tanımlamaların yerine Yunanistan'daki mutfak, Türkiye'deki mutfak gibi yerel terimlerin kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Dergide, Metin ELOĞLU'nun Yapı Kredi yayınları arasında çıkan "*Bu Yalnızlık Benim*" adlı kitabından alınmış olan, "*Düdüklü Tencere*" adlı şiiri yer almaktadır.

Yıldız CİBİROĞLU'un "Mozaik Mutfak: Ani Ş. İpekkaya ile Ermeni yemek kültürü üzerine" başlıklı yazısında; tiyatro sanatçısı Ani Şahnazar İpekkaya ile yapılan söyleşi yer almaktadır. Bu yazıda, Ani Şahnazar İpekkaya'nın yaşamı ile ilgili kısa bir bilgi sunulduktan sonra, Ermeni yemek kültürüne dair bilgiler verilmektedir. Yazıda ayrıca; "Dalak Dolması", "Topik", "Uskumru Dolması", "Midye Salma" ve "Meyhane Yahnisi" gibi yemekler Ermeni mutfağı örnekleri olarak tanıtılmaktadır.

Musa DAĞDEVİREN, "Fırıncı" başlıklı yazısında, Nizip'te geçen çocukluk anıları ışığında aile mesleği olan fırıncılık mesleğinden kesitler vermektedir.

Dergide yayınlanan Ceyhun Atuf KANSU'ya ait, "Anadolu Lokantaları" adlı şiir, şairin İş Bankası Kültür yayınları arasında çıkan **Tüm Şiirleri** adlı kitabından alınmıştır.

Dr. Mustafa KOÇ'un, "Pedanius Dioscorides'in Hyles Iatrikes'i, Andrea Mattioli'nin Materia Medica'sı ve Türkçe Çevirisi Kitabı'nın Nebattan Bitkisel Yemek Kültürü" adlı yazısında; Pedanius Dioscorides'in hayatı, **Materia Medika** adlı eseri ve bunun Türkçeye tercümesini içeren **Kitabı'nın Nebat'tan** bazı tarifler verilmektedir. Bunların arasında; Menekşe ve Şerbeti, Ada Soğanı Sirkesi, Havuç Kızartması ve Salatası gibi tarifler yer almaktadır. Ayrıca, yazının sonunda kitabın ikinci bölümünde geçen zengin Türkçe bitki adları indeksi de bulunmaktadır.

Erdal ÖZ'ün, "Masa" adlı yazısı, yazarın Cem yayınları arasında çıkan **Yaralısın** adlı eserinden bir bölümü içermektedir.

Refik Halit KARAY'ın, "Yemek Yazıları" başlıklı yazısında, yazarın yeme kültürüne ilişkin olarak **Akşam** gazetesinde yayımlanmış olduğu; "Yemek Adları ve Tadları", "Françaladan Söz Açılmışken", "Mutfak Zevkinin Son Demleri" adlı derlemelerine yer verilmektedir.

Yayın Kurulu imzalı "Ulaşılabilen Yeme-İçme Kültürü Üzerine Seçme Kitaplar (2000-2004)" başlıklı yazı, 2000-2004 yılları arasında yayımlanmış olan bazı yemek kitaplarının bibliyografik künyesini içermektedir.

İmtiyaz sahibi Zeynep Dağdeviren, Yayın Yönetmeni Turgut Çeviker, Yazı İşleri Sorumlusu Müdürü Nilgün Uzun Uluocak'tır. Derginin Yayın Kurulu şu isimlerden oluşmaktadır: Prof. Dr. Günay Kut, Turgut Kut, Nazlı Pişkin, Musa Dağdeviren, Turgut Çeviker. Logo ve Kapak Tasarımı Çağla Tuğrul, Tasarım ve Uygulumu Öznur Açıkalmın Ersan tarafından yapılmakta.

Dergide yer alan çizgiler sırasıyla şu isimlere ait: Ferit Öngören (s. 1), Istvan Orosz (s. 2), Steinberg (s. 6), N. G. Berberyan (s. 10), Cafer Zorlu (s. 10, Tan Orals. 4, 17, 18, 21, 24, 25, 28), Muhammet Şengöz (s. 65, 120), Cevat Özer (s. 59, 60, 61, 64, 115, 116, 117, 118), Yıldız Cıbroğlu (s. 89, 95, 100, 113).

Derginin çevirileri Sevinç Altınçekiç, Nazlı Pişkin ve Özcan Kabakçioğlu tarafından yapılmaktadır.

Yemek Fotoğrafları Necdet Kaygın'a ait.

Derginin yayınında emeği geçenler ise şu isimlerden oluşmaktadır: Hande Solakoğlu, Nilgün Cön-Gruhlke, Gültekin Emre, tarık Seden, Ali Çeviker, Zeki Kabil.

Yemek olgusunu felsefi, kavramsal ve etnolojik açılardan ele alan bu dergi, ilk sayısında da görüleceği üzere, yemek kültürü yayınları alanına getirdiği yenilikler ışığında, toplumsal yemek kültürünü edebî ve bilimsel unsurlarla sentezleyerek farklı bir perspektifle okuyucunun beğenisine sunmaktadır.

Türkeli

Aylık, Siyaset, Fikir, Kültür ve Sanat Dergisi

Türk Dili Özel Sayısı

Dr. Reside GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Kasım 2004'te, 108. sayısı "Türk Dili Özel Sayısı" olarak çıkan *Türkeli* dergisinde, dilimizle ilgili pek çok soruna parmak basılıyor ve "Kıbrıs Meselesi", "Ermeni Terorizmi" gibi konular üzerinde duruluyor. Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürlüğünü Taner Ünal'ın yaptığı derginin Yazı Kurulu şu isimlerden oluşuyor: Prof. Dr. Ercüment Kuran, Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Mustafa Erkal, Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu, Prof. Dr. Erol Manisalı, Prof. Dr. İsmail Yakıt, Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal, Doç. Dr. Hüner Çoşkuner, Yard. Doç. Dr. İ. Kaya Ülger, Dr. Salim Gökçen, Hüseyin Mümtaz, Osman Oktay.

Derginin tanıtımını yapmaya çalışacağımız bu 108. sayıda, çeşitli makale ve tanıtımdan oluşan 26 yazı bulunuyor. Derginin ilk yazısı, Prof. Dr. Mahir Kaynak tarafından kaleme alınmış olan "Dünya Nasıl Yönlendiriliyor-2" başlığını taşıyor. 11 Eylül olayı ve arkasında yatan gerçeklerin bir değerlendirmeye tâbi tutulduğu bu yazıda, terörizm, Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve sosyal durumu gibi konular üzerinde duruluyor. "Dünyadaki iki yüze yakın ülkenin her birinin bağımsız politikalar izlediği söylenemez. Bunlar birkaç güç odağının etrafında kümelenir ve onlar tarafından yönlendirilir." diyen Prof. Dr. Mahir Kaynak bu yazısında, "Dünya nasıl yönlendiriliyor?" sorusuna cevap arıyor.

Prof. Dr. Erol Manisalı, "Amerika'yı Durduracak Tek Yol: ABD Mallarına Boykot" başlıklı yazısında, ABD'nin uluslararası hukuku ve anlaşmaları hiçe sayarak Irak'ı işgal ettiğini, dünyaya meydan okuduğunu söylüyor ve bu noktada ABD'yi durdurmanın yolunun, Paris'ten Bombay'a İstanbul'dan Kahire kadar dünyanın her yerinde insanların yollara dökülerek "Amerikan Mallarına Hayır" kampanyası başlatması gerektiğini belirtiyor.

"Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yüzylında Doğu Anadolu Derebeyleri ve Ağaları" başlıklı yazısında Prof. Dr. Ercüment Kuran, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında (Padişah III. Selim, II. Mahmut, Sultan Abdülhamit dönemlerini de içine alacak biçimde) ve Millî Mücadele yılları ile Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Doğu Anadolu Derebeyleri ve Ağalarının devletle olan ilişkilerini tarihî bir perspektifle değerlendiriyor. Yazının sonunda konuyla ilgili bir kaynağa bulunuyor.

Em. Korgen. Suat İlhan, "Askerlik" başlıklı yazıda "Askerlik" kavramı üzerinde duruyor. Devamı bir sonraki sayıda yer alacak olan bu makalede, Orta Asya'da Türk Ordusu'nun yapısı, silah ve teçizat gibi konular hakkında bilgiler veriliyor.

Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun tarafından kaleme alınan "Kürtçe Televizyon" başlıklı yazıda, Anayasa'nın değiştirilemez, değiştirilmesi teklif dahi edilemez bir nitelik taşıyan "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dili Türkçedir." hükmü çerçevesinde Kürtçe televizyon ve Kürtçe eğitim mecburiyetinin egemenlik hakkını devretme anlamına geldiği belirtiliyor ve bunun Atatürk'ün çağdaşlaşma ülküsüyle uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmadığı ifade ediliyor.

"Doğu Sorunu Ne Anlama Geliyor.." başlıklı yazısında Doç. Dr. Hüner Tuncer, 18. yy. sonlarına kadar Avrupa devletleriyle sürekli olacak şekilde diplomatik bir ilişkide bulunmaya gerek duymayan Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldan itibaren

"ayakları üzerinde durabilmek için" batılı güçlerin desteğini alama ihtiyacı duyduğunu ifade ediyor: "Doğu Sorunu" kavramını: "19. yy. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının teker teker elinden çıkması, Büyük Güçler'e Osmanlının ganimetine el koyma fırsatını doğurmuştu. İşte, Batılı Güçler'in Osmanlının topraklarına el koyabilmek amacıyla aralarında yürüttükleri düellosunun özeti ve özüne 'Doğu Sorunu', eski ifadeyle 'Şark Meselesi' denilmekteydi." Biçiminde açıklıyor.

Hun Türk Balkaner, devamı, derginin bir sonraki sayıya çıkacak olan "Büyük Önder Ne Demişti, Biz Ne Yapmalıyız?" başlıklı yazısında, Türk insanının Atatürk'ün çizdiği yolda, gösterdiği amaçta yürümesi gerektiği vurgulanıyor. Yazının devamı, bir sonraki sayıya.

"Ermeni Terörizmi" başlıklı yazıda Doç. Dr. Hanım Halilova, 20. yy. sonunda Ermenilerin Türkiye'ye ve Azerbaycan'a yönelik saldırılarına ilişkin bilgiler veriyor.

"Hanım Halilova Kimdir?" başlıklı yazıda, İbrahim Yalçmer'in "Türklerin Hanım Ablası Hanım Halilova" adlı kitabına konu olan Azerbaycanlı bilimci Hanım Halilova'nın biyografisine yer veriliyor.

Türk Dil Kurumu Başkanı Şükrü Halûk Akalın'n "Yabancı Dilde Eğitim Yanlış Bir Uygulamadır" başlıklı yazısında; alfabede x, q ve w harflerinin olmaması gerektiği, yabancı dille eğitimin yanlışlığı, Atatürk'ün dilimize ve tarihimize verdiği önem, Türkçe Sözlük, Türk dilinin zenginliğine, F klavye'nin Türkçenin yapısına uygunluğu gibi dille ilgili pek çok konu ele alınıyor.

Emekli Korgeneral Cumhur Evcil, "Kıbrıs Meselesi" adlı yazısında; Kıbrıs'ın jeopolitik durumu, tarihî gelişimi, Yunanistan'ın Kıbrıs'la ilgili idealleri Kıbrıs'taki terör hareketleri, Annan Planı, Kıbrıs Barış Harekatı gibi pek çok konuya değiniyor.

"Kendimizi Tanımak, Tanıtmak" başlıklı yazısında "Kendini tanımayan Milletler her zaman yabancı devletlere boyun eğer duruma düşürülmüştür." diyen Nusret Demiral, 12 Temmuz 2000 tarihli "Avrupa Birliğine Katılım Ortaklığı Belgesi"nde yer alan konuların "Devletimizin üniter yapısını ve hâkimiyet sınırını daraltmakla kalmayacağına, asıl amacının Lozan Anlaşması ile elde ettiğimiz imkânları da sevr şartlarında dizilen ve yeniden önümüze koyduğu belge ile silmek arzusunda olduğunu" belirtiyor.

"Dokuz Kişi Türkiye Dışında Yeni Bir Türk Devleti Kurmaya Karar Vermiştik" konulu söyleşide, Taner Ünsal'ın MHP Genel Başkanı Kadir Hoca lakaplı Abdulkadir Erdil'le yaptığı söyleşi yer alıyor.

Nurhayat Berker'in "Türk İşlemecilik Sanatının Örneklerinden İşlemeli Kavuk Örtüleri" başlıklı makalesinde; "kavuk" kavramı, kavuk takma geleneği, padişah, sadrazam ve vezirlerin taktığı kavuklar vb. konularda çeşitli açıklamalar yer alıyor.

"Irak'ın Kuzeyindeki Tutumumuz Bize Göre Küreselleşmenin Türkiye Aleyhine Kırılma Noktasıdır." konulu yazıda, Taner Ünsal'ın Aydınlar Ocağı Genel Başkanı Prof. Dr. Mustafa Erkal ile yaptığı söyleşi yer alıyor. Bu söyleşide, Irak'ta yaşayan Türkmenler, onların yaşadığı problemler üzerinde duruluyor.

"Atatürk İnkılabı ve Tam Bağımsızlık" başlıklı yazısında Neslihan Duran, tam bağımsızlığı: "İstiklal-i tam, bizim bugün deruhte ettiğimiz vazifenin ruhu aslisidir. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı yüklenilmiştir.

...Biz; yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir hataya bağımlılık yüzünden bu nitelikten yoksun kalmaya katlanamayız Alim, cahil, bila istisna, tek mil efradı milletimiz, içinde buldukları güçlükleri tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında

toplantı ve fakat sonuna kadar kanını akıtmağa karar vermiştir. O nokta; istiklâl-i tammızın temini ve idamesidir.

İstiklâl-i tam denildiği zaman, bittabi siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel ve diğer her hususta istiklâl-i tam ve serbest-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklalden mahrumiyet, millet ve memleketin mana-yı hakikisiyle bütün istiklâlin mahrumiyeti demektir.” biçiminde tanımlayan Ulu Önder Atatürk’ün izinden gitmemiz gerektiğini vurguluyor ve bağımsızlığımıza sahip çıkmamız gerektiğini söylüyor.

Melek Ünal, Recep Değer ve Taner Ünal’ın Dr. Nefi Demirci ile yaptığı söyleşi, “Türkiye Elindeki Hiçbir İmkânı Değerlendirmek İstemiyor.” başlığını taşıyor. Bu söyleşide Türkiye ve Irak Türkmenleri konusu irdeleniyor.

Ahmet Ayaç, “Kültürel Bir yaklaşımla Konya Dokumalarında Ejder Yanışı” başlıklı makale, halı sanatında şekil ve sembollerin dili ve bu semboller içinde ejder figürüne ait bilgiler veriyor. Yazının sonunda bir bibliyografya bulunuyor.

“Türkeli” dergisinin yayınına 8 ay ara vermesinin nedenini irdeleyen yazı, derginin yayınına ara verilmesi konusuna açıklık getiriliyor.

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı, “Ulus Devlete Ters İstikamette Atılan Adımlar” adlı yazıda, “ulus devlet” anlayışına aykırı olan ekonomik alanda atılan adımlar üzerinde duruluyor.

“Türk ve Dünya Kamuoyuna” başlıklı yazıda Irak Türkmen Milliyetçi Hareketi’nin dünyaya yaptığı açıklama yer alıyor.

Necdet Sevinç, “Robert Koleji” başlıklı yazısında Robert kolejini tarihi bir süreç içerisinde değerlendiriyor.

Aslan Bulutla yapılan bir söyleşiyi içeren yazı “Vatan Namustur Satılmaz.” başlığını taşıyor. Yazıda vatana sahip çıkmanın önemine değiniliyor.

Erhan Güneş’in, “Kukla Devlet Kürdistan’ı ABD Nasıl Kurdu?” başlıklı yazı, Fikret Akfırat’ın 1. Baskısı 2004 yılında Kaynak yayınları arasında çıkan “Kukla Devlet, ABD Kürdistan’ı Nasıl Kurdu?” adlı eseri ile ilgili bir değerlendirmeyi içeriyor.

M. Çağrı Ünal’ın, “Kaşgarlı Mahmut” adlı yazısı, ünlü Türk dilcisi Kaşgarlı Mahmut’un hayatı, eserleri ve dil üzerine görüşleri gibi konular hakkında bilgiler içeriyor.

“Avrasyacılık Tartışmaları Üzerine” başlıklı yazısında Emre Koşak, son zamanlarda devamlı bir şekilde vurgulanan “Avrasyacılık” fikri üzerinde duruyor.

Ali Doğan “Irak Türkleri” başlıklı yazıda, Irak’taki Türkmenlerin yaşadığı güçlük ve zorlukları dile getiriyor.

Sırrı Erkuş’un patrikane ile ilgili olarak basından derlediği yazıları içeren “Basında Basılanlar” başlıklı bölüm “Fener Rum Ortodoks Rum Patrikanesi” adını taşıyor. Bu bölümde Millî Mücadele, Yunanistan ve Fener Rum Patrikanesi’nin İstanbul’daki faaliyetleri ve Atatürk’ün Patrikane konusundaki görüşleri, yani kısaca Patirkane’nin dünden bugüne uzanan çizgide yaptığı çeşitli faaliyetler, belgeleri ile birlikte ortaya konuyor.

Derginin bu sayısı da yine siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal pek çok konuya ışık tutuyor.

Başbakanlık
Atatürk Kültür, Dil ve
Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı
2005 Yılı Nevruz
Etkinlikleri
(16-21 Mart 2005)

Savaş YAŞA

Atatürk Kültür Merkezi
 AKP Şube Müdürü

2876 sayılı kanunla Atatürkçü düşüneyi Atatürk İlke ve İnkılaplarını, Türk Kültürünü, Türk Tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla 1983 yılında kurulan Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı kuruluş kanununun, verdiği görevler çerçevesinde, 1995 yılından beri Nevruz konusunda bilimsel toplantılar düzenlemekte, yayınlar yapmaktadır.

Türk Dünyasında Yeni Gün, Yeni Kün, Yeni Kün, Ergenekon, Ulistın Uluğ Küni, Baba Marta, Çağan, Nevruz gibi değişik adlarla anılan Nevruz, ilkbaharda tabiatın yeniden doğuşu ve canlanması, gece ile gündüzün eşit olması, 12 hayvanlı Türk takvimine göre güneşin Koç burcuna girmesi, yeni yılın başlamasıyla bolluk ve bereket geleceğine inanılması gibi doğaya dayalı geleneklerin oluşturduğu bir temelde ele alınmakta ve insanları sevgide, coşkuda birliğe, yeniden doğmaya yaşamaya, varolmaya çağıran mesajlar içermektedir.

Türklerin çok eski tarihlerden beri kutladığı ve günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiş ortak değerlerinden biri olan Nevruz Orta Asya ve Ön Asya'dan, Anadolu'ya Kafkasya'ya Kıbrıs ve

Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyada yüzyıllardan beri bilinmekte ve kutlanmaktadır.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 1995 yılından buyana Nevruz konusunda uluslar arası düzeyde pek çok bilimsel etkinliklerde bulunmuştur. İlk bilgi şöleni 1995 yılında Ankara'da gerçekleştirilmiştir.

1996 yılında Ankara ve Iğdır'da, 1999 yılında Elazığ Gaziantep ve Zonguldak'ta, 2001 yılında Sivas'ta, 2002 yılında Diyarbakır'da Gaziantep, Batman, Kahramanmaraş, Mersin, ve Sivas'ta, 2003 yılında 11 il'de ve 2004 yılında 20 ilimizde konferans ve paneller yapılmış, yurtiçinden ve yurtdışından bilim adamları iştirak etmişlerdir.

2005 yılı Nevruz Etkinliklerinde her yıl olduğu gibi Valilikler ve İl Kültür Turizm Müdürlükleri ile işbirliği yapılmak suretiyle, Sivas, Tokat, Antalya, Aydın, Mersin, Diyarbakır, Batman, Siirt, Şırnak, Kars, Ardahan, Van, Ağrı, Iğdır, Malatya, Elazığ Şanlıurfa, Adana, Gaziantep, Kahramanmaraş olmak üzere toplam 20 ilimizde konferans ve paneller düzenlenmiştir. Bu toplantılara yurtdışından 20 olmak üzere toplam 41 bilim adamı katılmıştır.

Söz konusu 20 ilimizde Nevruz bilimsel bir plâformda kutlanmıştır. İllerimizin birçoğunda yerel televizyon ve radyolarda programlar yapılmış yerel gazetelerde haberler ve röportajlar yer almıştır. Üniversite olan illerimizde Rektörlüklerden her konuda destek ve yardım görülmüştür.

Toplantılarda Valiler, Vali Yardımcıları, İl Müdürleri ve diğer yetkililerin yanında orta ve yükseköğretim gençliği ve halkımızın da yapılan panel ve konferanslarımıza gösterdikleri ilgi ve istenilen düzeyde gerçekleşmiştir.

Yurtdışından katılan bilim adamlarının beraberlerinde getirdikleri kendi ülkelerine ait görsel malzeme ve özgün kıyafetleri de ayrıca bir ilgi unsuru olmuştur.

2004 yılında Merkezimiz tarafından yayımlanan "Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi" ve Nevruz Şiirleri Antolojisi" kurumumuzun adına illerde Valilerimize Üniversite yetkililerine ve diğer ilgililere takdim edilmiş ve büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.

“Nevruz bir Türk bayramıdır”

Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi (AKM) Başkanı Prof. Dr. Taciser Onuk, ekonomisi güçlü, eğitimi iyi örf adet ve geleneklerine sahip ülkelerin dünyada söz sahibi olduklarını söyledi.

Gaziantep Valiliği, Gaziantep Üniversitesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü işbirliğiyle düzenlenen Nevruz konulu konferansta konuşan Prof. Dr. Onuk, Nevruz'un bir Türk bayramı olduğunu, Orta Asya'da bin yıldan bu yana kutlandığını belirtti.

Türkiye'de son yıllarda Nevruz'un değişik kesimlerde başka amaçlara alet edilerek farklı yöntemlerle kutlanmaya çalışıldığını ifade eden Prof. Dr. Onuk, şöyle dedi:

2'de

“Nevruz bir Türk bayramıdır”

1'den devam

“Nevruz, bir Türk bayramıdır. Ama Türkiye'de yaşayan bütün vatandaşların Nevruzunu kutlamaları en doğal haklarıdır. Nevruz Bayramını en coşkulu şekilde kutlamak için, tüm kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütleri çaba göstermelidir.”

Türkiye'de art niyetli değişik kesimlerin, siyasi parti veya sivil toplum örgütü adına düzenledikleri Nevruz şenliklerinde bölücü örgüt lehine propagandalar yaparak huzur bozucu davranışlarda bulunduğu dikkat çeken Prof. Dr. Onuk, şunları söyledi:

“Yapılan eylemlerin, gösterilerin, Nevruz Bayramı ile uzaktan yakından ilgisi yoktur. Nevruz, baharı müjdeli. Bu nedenle Orta Asya Cumhuriyetlerinde, Anadolu'da yıllardır baharın müjdecisi olarak Nevruz kutlanır. Yakılan Nevruz ateşi ilkbaharın müjdecisi, değişimin, ölümlün ve doğuşun habercisidir. Nevruz, kesinlikle terörü, şiddeti ve kavgayı anımsatan bir gün değildir. Nevruz barışı, huzuru ve kardeşliği simgeleyen bir bayramdır. Bu güzel günü bahane edip, eylemlerle gölgelemek isteyenler, yalnızca huzurumuzu bozmak isteyenlerdir.”

Prof. Dr. Onuk, bu tip oyunlara gelinmemesini istedi, hep birlikte çalışarak ülkeyi daha fazla kalkındırmak gerektiğini bildirdi. Prof. Dr. Onuk, sözlerini şöyle sürdürdü:

“Atatürk'ün (Türk, özgün, çalış, güven) sözünü asla unutmamalıyız. Dünyada sözü dinlenen ülke konumuna gelmek için, çok daha fazla çalışmalıyız. Çünkü, ekonomisi güçlü, eğitimi iyi, örf adet ve geleneklerine sahip ülkeler, dünyada söz sahibidirler. Bunu unutmamalıyız.”

GAZÜ Öğretim Üyesi Prof. Dr. Reşat Genç ise sarı, kırmızı ve yeşil renklerin Orta Asya'da bin yıldır Türkler tarafından kullanılan en önemli renkleri olduğunu, bu renkleri hiçbir milletin, grubun sahiplenemeyeceğini vurguladı.

GAZÜ öğretim üyesi Prof. Dr. Rukiye Hacı, Öğretim Üyesi Doç. Dr. Feriye Bayraktar da Nevruz

NEVRUZ BİZİMDİR SAHIPLENELİM..

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nin destekleriyle, Atatürk Yüksek Kurumu'na bağlı Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın düzenlemiş

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nin Prof. Dr. Osmar TEKİNEL Konferans Salonu'nd çeşitli üniversitelerden gelen konuşmacılar ve çok sayıda di

İstiklâl Gazetesi 19 Mart 2005, s.1

Başbakanlık Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ve Sivas Valiliği'nin organizasyonu ile gerçekleştirilen Nevruz konusunu işleyen konferans dün başladı. 3 gün sürecek olan konferansın ikincisi yani, üçüncüsü ise pazartesi günü gerçekleştirilecek.

İlk gün yapılan konferansta, Azerbaycan'dan Gazi Üniversitesi öğretim görevlisi Doç.Dr.Tamilla Aliyeva 'Azerbaycan'da Nevruz Bayramında keçilen Halkoyunları' konusunu işledi. Kırgızistan'dan Kırgızistan Üniversitesi öğretim görevlisi Prof.Dr.Enver Mokayev 'Tarihte ve Bugün Kırgızistan'da Nevruz Kutlaması' konusunu ve Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd.Doç.Dr.Zekeriya Karadavut 'Türklerde MEvsimlik Bayramlar' konusunu işleyen konferansı dile getirdiler.

Nevruz konulu konferans büyük ilgi gördü.

Bizim Sivas, 18 Mart 2005, s.1

Egemenlik Bağımsızlık Cumhuriyet Ekseninde Ankara Sempozyumu

Dr. Metin ÖZASLAN

Ankara Kulübü Yönetim Kurulu Üyesi

"Ankara'nın ve Ankaralıların
Benim Gönlümde Müstesna
Bir Yeri Vardır"

Gazi Mustafa Kemal
ATATÜRK

**EGEMENLİK - BAĞIMSIZLIK
CUMHURİYET EKSENİNDE
ANKARA**

SEMPOZYUMU

20 Nisan 2005

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ

TBMM 85. YIL MİLLİ EGEMENLİK YILI

TBMM 85'nci Milli Egemenlik Yılı kutlamaları kapsamında Türk Parlamenterler Birliği, Başkent Üniversitesi ve Ankara Kulübü Derneği'nin işbirliğiyle düzenlenen "Egemenlik Bağımsızlık Cumhuriyet Ekseninde Ankara Sempozyumu" 20 Nisan 2005 tarihinde Başkent Üniversitesi Bağlıca Kampüsü'nde Prof. Dr. İhsan Doğanacı Konferans Salonunda gerçekleştirilmiştir. Açılış oturumuyla birlikte üç oturum halinde gerçekleştirilen Sempozyum, 10:00'da başlayıp 15:00'te Seymen Gösterileri ile tamamlanmıştır.

Çok sayıda eski ve yeni parlamenter ile bilim insanları ve öğrencilerin katıldığı Sempozyumun ilk oturumu olan "Açılış Oturumu" açılış konuşmalarının yapıldığı bir oturum niteliğinde düzenlenmiştir. Bir saat süren oturumun

başkanlığını 21'nci Dönem Ankara Milletvekili ve Ankara Kulübü İkinci Başkanı Şevket Bülent Yahnici yapmıştır. Yahnici, Sempozyumun önemi ve nasıl düzenlendiğine dair açıklamalar yaptıktan sonra, Sempozyumu düzenleyen kuruluşların temsilcilerini açış konuşmalarını yapmak üzere kürsüye çağırıştır.

Oturumda ilk söz alan konuşmacı, aynı zamanda Sempozyuma ev sahipliği yapan Başkent Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Haberal olmuştur. Konuşmasında "bağımsızlık" kavramı üzerine odaklanan Haberal, Cumhuriyet'in ve Başkent Ankara'nın önemine değinmiş ve bu kapsamda Ankara'nın başkent olma sürecine yönelik görüşlerini aktarmıştır. Haberal konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir: "Eğer siz bulunduğunuz yere sahip çıkmazsanız birisi elbette sahip çıkmak ister... Cumhuriyet öncesi ülkemizi paylaşmaya kalkışan ülkeler, o gün fiziki güçlerini kullanırlarken, bugün politik ve parasal güçlerini kullanmaktadırlar ve o gün yapamadıklarını bugün yapmaya çalışmaktadırlar... 1920 gerçek Türkiye'nin şekillendiği tarihtir. Eğer tarihinizi bilmezseniz tarihi yapamazsınız, sizleri yanlış bilgilendirmeye çalışanlar olabilir. Parayı bulabilirsiniz ama memleketin bir santimetre karesini bulamazsınız".

Konuşmasını yapmak üzere kürsüye çağrılan ikinci konuşmacı Ankara Kulübü Onursal Başkanı Dr. Bülent Kalıpçı olmuştur. Kalıpçı konuşmasında milli mücadele döneminde Ankara ve Ankaralıların

rolünü ve bu kapsamda Ankara Kulübü'nün başlıca çalışmalarını anlatmıştır. Kalıpcı Atatürk'ün Dikmen sırtlarında kendini karşılayan Seymen Alayını ve Ankaralıların vefalı davranışlarını hiçbir zaman unutmadığını belirterek konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir: "Ankara Atatürk şehridir, bizzat Atatürk'ün yarattığı, sevdiği eserdir. Atatürk, Ankara milletvekili olmuştur ve Anıtkabir'de Ankaralı olarak ilelebet yaşayacaktır. Ankaralı olmak, kökeni burada olmak değildir. Ankara'ya hizmet eden, Ankara'yı kucaklayan herkesi hemşehri kabul ediyoruz". Kalıpcı konuşmasında ayrıca, Ankara'nın başkent olmasındaki en önemli nedeninin 27 Aralık'taki coşkulu karşılama olduğunu, Atatürk'ün Seymenlerin tavrını hiçbir zaman unutmadığını ve Milli mücadelede en büyük desteğin Ankaralıları tarafından verildiğini belirtmiştir.

Sempozyumun diğer düzenleyici kuruluşu olan Türk Parlamenterler Birliği Başkanı Hasan Korkmazcan ise konuşmasına Ankara'nın başkent oluşunun Türk tarihinin önemli kavşak noktalarından bir olduğunu belirterek başlamıştır. Korkmazcan, Ankara'da 14'ncü yüzyılda kurulan Ahi Cumhuriyeti ve Seymen kültürünün Ankara'yı farklı bir noktaya taşıdığını ve Seymen Alayının 1922'de şanlı Türk ordusuna ilk oluşumu sağladığını vurgulamıştır. Korkmazcan konuşmasına şöyle devam etmiştir: "Bazı aydınlarımız, Türk milliyetçiliğini Batı'daki uygulamalar gibi ırkçı,

bencil, sadece kendi toplumunun kan bağına hesap eden bir kavram olarak algılıyorlar ve bu kavramı gölgeleyici bir takım açıklamalarda, beyanlarda bulunuyorlar. Bu tuzağa bizim halkımız ve gençliğimiz düşmemelidir. Çünkü Orta Asya'dan itibaren, yani M.Ö üç bin yılından itibaren izleri bulunan Türk Milliyetçiliğinin anlayışı, gerçekten bir amaç uğruna, o amaca katılan insanlarla tarih içinde yolculuk yapmaktadır. Bu bir kültür bütünlüğüdür, bir kültür anlayışıdır. Mustafa Kemal'in de savunduğu budur."

Meclis Başkan Vekili İsmail Alptekin ise, 23 Nisan'ın sadece Çocuk Bayramı olmadığını, milli egemenlik kavramının öne çıkartılması gerektiğini vurgulayarak 2005 yılının Milli Egemenlik Yılı ilan edildiğini belirtmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 85'inci Milli Egemenlik yılı nedeniyle hazırladığı 64 etkinlik olduğunu dile getirmiştir. Hazırlanan 64 etkinlikten 15'inin gerçekleştirildiğini belirten Alptekin konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir: "Siyasetin üstü TBMM'dir. Ülke sorunlarının tartışıldığı ve çözüldüğü yer yine bu kutsal çatının altı olmalıdır. Bütün çalışmalarımızda, 23 Nisan 1920'de bağımsızlık savaşının ortasında kurulan Yüce Meclisimizin ruhundan ilham aldık. Meclisimizin itibarının artması için çaba sarfettik"

Sempozyumun birinci oturumu olan ve Türk Parlamenterler Birliği Genel Sekreteri Özer Gürbüz'ün yönettiği birinci oturum, Seymen geleneğinde bağımsızlık tutkusunu anlatan sinevizyon gösterisiyle başlamıştır. Ankara Kulübü Derneği Yöneticisi Dr. Metin Özaslan ile Ankara Kültür-Araştırma Gençlik ve Spor Kulübü (AKAD) yöneticilerinden Naile Nurten Yersiz'in birlikte sunduğu "Sivil İnsiyatif Gücü Olarak Seymenlik Geleneğinde Bağımsızlık Tutkusu" başlığını taşıyan sinevizyon gösterimi birbirini izleyen beş bölüm olarak tasarlanmıştır. İlk bölümde "Seymen" ve "Seymenlik Geleneği nedir?" sorusunun yanıtladığı gösterimin İkinci Bölümünde Seymenlik Geleneğinin neden Ankara'da korunduğu, Üçüncü Bölümde ise devletlerin yıkılıp-kurulma aşamasında kurulan (Kızılca Günlerde) Seymen Alayının neden ve nasıl kurulduğu işlenmiştir. İzleyen bölümde Seymen Alayında

kullanılan sembollerin anlamları ve Seymen oyunlarının içeriği, son bölümde ise 27 Aralık 1919'da kurulan son Seymen Alayı'na sunulmuştur.

Sinevizyon gösteriminde her ne kadar eski bir Türk geleneği olsa da Seymenlik geleneğinin, 14'üncü yüzyılda Ankara'da devlet kuran *Ahiler* döneminde yeniden biçimlendiği vurgulanmıştır. Zira Ankara, 14'üncü yüzyılda paylaşım ve demokratik esaslar üzerine kurulu Ahilik Cumhuriyeti'nin merkezidir. Mertlik, cömertlik ve bilgelik ilkelerini esas alan Seymenler de Ahi Teşkilatı'nın Seyfi (Kılıç) Kolunu yani askeri kanadını oluşturmuştur. Bugünkü tanımıyla "*Seymen Alayı*" ya da Ahiler döneminde "*Yiğit Alayı*" denilen gelenek de o devirlerdendir ve yalnızca Ankara'da korunmuştur. Seymenlik Anadolu'daki zeybeklik, yarenlik, yolkardeşliği, musahiplik, efelik gibi kültürel statülerle ilişkilendirilebilse ve hepsiyle ortak öğeleri paylaşıyor olsa da; köklü geçmişi, tarihte üstlendiği roller ve örgütlenme yapısı ile hepsinden daha kapsamlıdır. Özetle, Seymen, Orta Asya kökenli olmakla beraber, Anadolu'da yeniden üretilmiştir. Bugünkü halini almasında, Ahi örgütlenmesinin büyük rolü olmuştur. Ahi Devleti'nde şehrin ve çevrede yeralan kasaba ve köylerin koruyucusu ve muhafızı olarak Seymenler'i görmekteyiz. Sivillerden oluşan ve gönüllü bir kurum olan Seymen (Yiğit) Alayları, zorunlu durumlarda ve çoğu kez savunma amaçlı olarak işlev görmüştür. Bunda da bağımsızlık tutkusu ana motif olarak öne çıkmıştır.

Oturumun ikinci konuşmacısı 21'nci dönem Ankara milletvekili Şevket Bülent Yahnici ise Bağımsızlık ve Cumhuriyet kavramının Ankara tarihindeki yeri konusunda bilgi vermiştir. Selçuklu İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğuna geçiş sürecinde 1290-1354 yılları arasında Ankara'da kurulan Ahilik Cumhuriyetinin bilim adamları tarafından araştırılması gerektiğini vurgulayan Yahnici, Ankara'nın Cumhuriyet'in başkenti olarak seçilmesinde coğrafi ve güvenlik nedenlerinin yanısıra, tarihten gelen bu geleneğin de önemli olduğunu kaydetmiştir. Yahnici, Ankara'nın başkent oluşunda en önemli olayı 27 Aralık 1919'da halkın gösterdiği kararlılık duygusu olarak nitelendirmiştir. Bağım-

sızlığa yönelik bu kararlılık ise Mustafa Kemal'i etkilemiştir. Dünyada Cumhuriyetten önce başkent olarak ilan edilen tek örneğin Ankara olduğunu da belirten Yahnici, Meclisin ve Atatürk'ün Ankara ile özdeşleştiğini vurgulayarak "Atatürk Anıtkabir'de sonsuza dek Ankaralı'mın hemşehrisi olacaktır" diyerek sözlerini tamamlamıştır.

Oturumun üçüncü ve son konuşmacısı Atatürk Yüksek Kurum Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural ise, "*Edebiyatımızda Ankara*" konulu konuşmasının özünde işgal ve Milli Mücadele yıllarında mandacıların yer bulamadığı tek kentin Ankara olduğunu belirtmiştir.

Öğleden sonra yapılan ikinci oturuma ise eski devlet Bakanı Şerif Ercan başkanlık etmiştir. Oturumun ilk konuşmacısı ise 21'nci dönem milletvekili Uluç Gürkan olmuştur. Gürkan konuşmasında Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin Türkiye'nin tek projesi olmasını eleştirmiştir. Gürkan'ın asıl eleştirilerini yönelttiği alan ise Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin egemenliğini devretmesini istemesi konusu olmuştur. "Avrupa Birliği, üye olmak uğruna her şeyi yapacağımız bir proje olmamalıdır" diyen Gürkan "Biz başka projeler üretip Avrupa Birliği'ni de bu amaçlara uyduğu doğrultuda bir alt proje olarak değerlendirmeliyiz" görüşlerini ileri sürmüştür.

Çankaya eski Kaymakamı İbrahim Sadi Öztürk ve Meclis emekli Basın Müdürü Arif Bigeç de Ankara'nın başkent oluşu sürecinde geçen tartışmaları aktarmışlardır. Meclisin gizli oturum tutanaklarından yararlanan Bigeç, "Atatürk'ün Ankara'da bir Cumhuriyet kabiliyeti gördüm diyerek burayı başkent yaptığını" ifade etmiştir.

Sempozyumun son konuşmacısı ise Başkent Üniversitesi öğretim görevlisi Prof. Dr. Ahmet Mumcu olmuştur. Mumcu konuşmasında, başkent nereden daha önceden olduğu gibi İstanbul değil, küçük bir kasaba olan Ankara olarak belirlendiğini anlatmıştır.

Son derece verimli geçen ve ilgiyle izlenen Sempozyum, Seymenlerin gösterisiyle son bulmuştur.

“Öğretmen Yetiştirmede Kalite Sorunları Çalıştayı” Yapıldı

Recep ÖZKAN

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Araştırma Görevlisi

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesinde 01-03 Mart 2005 tarihleri arasında yapılmış olan çalıştayda eğitim sisteminin en temel ögesi olan öğretmeni yetiştiren Türkiye’deki Eğitim Fakültesi Dekanları ile “Öğretmen Yetiştirmede Kalite Sorunları” konulu çalıştay düzenlenmiştir.

Eğitim Bilimleri Fakültesinin 40.yılı kutlama programı çerçevesinde Türkiye genelinde eğitim ile ilgili 58 Fakültenin Dekanlarının, Dekan Yardımcılarının ve Bölüm Başkanlarının katılımlarıyla ikincisi gerçekleştirilen ve üç gün devam eden çalıştayda öğretmen adayı, öğretim elemanı, öğretmen yetiştirme programları ve eğitim ortamı boyutları ele alınıp irdelenmiş, bu boyutlarda ortak görüşler oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalıştay, 01.03.2005 Salı ve saat 09.00’da Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM) Konferans Salonunda açılış konuşmaları ile başlamış, fakülte gününe denk gelen ve Öğretim Birliğinin kabul tarihi olan 03.03.2005 Perşembe günü çalıştay raporlarının sunumu, sonuç bildirgesinin okunması ve Milli Eğitim Bakanlığı Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü Olgunlaşma Enstitüsü Müdürlüğünün sunduğu “Atatürk” defilesi ile sona ermiştir. Çalıştayı sonuçları “Sonuç bildirgesi” ile sonuç raporları kitap halinde yayımlanacaktır.

Üç günlük çalıştaya 58’i eğitim fakültesi dekanı olmak üzere toplam 219 öğretim elemanı katılmıştır. Eğitim Fakültelerinin görüşleri de dikkate alınarak çalıştay alt grup konuları

hazırlanmış ve çalıştay dökümanları kapsamında iki gün boyunca tartışılmıştır.

Toplumdaki kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyal değişmeler; eğitim sistemlerini ve öğretmen eğitimini etkilemektedir. Kaliteli öğretmen yetiştirmeyi hedef edinmiş olan eğitim fakülteleri, toplumu olduğu kadar kendini de araştıran, sorgulayan ve eleştiren bir yaklaşım içerisinde öğretmen eğitiminin kalitesini sorgulamak için Eğitim Bilimleri Fakültesinin önderliğinde ikinci kez bir araya gelmişlerdir. Eğitim fakültelerinin önceden hazırladığı ön hazırlık dökümanları çerçevesinde dört alt çalıştay grubu oluşturulmuş.

Çalıştay alt gruplarında şu konular ele alınmıştır:

1. Öğretmen adayı
2. Öğretmen yetiştirme programları
3. Öğretim elemanı yetiştirme
4. Eğitim ortamları

Öğretmen Adayı

- Öğretmen adayı yetiştirme sorunlarına çözüm aranması çabaları eğitim bilimlerinin ışığında, evrensel değerler, cumhuriyet ilkeleri ve laik eğitim sınırları içinde sürdürülmelidir.
- Eğitim sürecinde yönlendirme hizmetleri, öğrencinin bütünsel gelişimine yönelik olan psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri kapsamı içinde ve tüm eğitim kademelerinde profesyonel meslek elemanları tarafından bilimsel ilkeler ve meslek etiğine uygun olarak sağlanmalıdır.
- Bugünkü sistemde eğitim fakültelerine kaynaklık etmede yetersiz kalan Anadolu Öğretmen Liselerinin işlev ve programları yeniden gözden geçirilerek nitelikli adayların öğretmenlik mesleğine yönelmesini destekleyen teşvik sistemi oluşturulmalıdır.
- Eğitim fakültelerinin öğrenci kontenjanları, ülkenin kısa ve uzun vadeli gereksinimleri göz önüne alınarak saptanmalıdır.

- Öğretmen adaylarının seçiminde, akademik başarının yanı sıra öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği kişisel niteliklerin ölçülmesine yönelik mekanizmalar oluşturulmalıdır.
- Öğretmenlik mesleğinin niteliğini artırmak üzere yapılacak çalışmalar; siyasi politikalardan ve çeşitli ideolojilerden bağımsız; bilimsel ilkeler, evrensel değerler, çağdaş ve laik bir eğitim politikası çerçevesinde düzenlenmelidir.
- Öğretmen adayları Eğitim Fakültelerinde yetiştirilmeli, evrensel düzeyde lisans ve lisansüstü eğitim ölçütlerine uymayan uygulamalara son verilmelidir.
- Öğretmenlik bir uzmanlık mesleği olarak lisansüstü düzeyi kapsayacak bir eğitim programına bağlanmalıdır. Bu amaçla eğitim fakültelerinin sayıları ve niteliği gözden geçirilmeli, evrensel kriterler ve bilimsel araştırmalar dikkate alınarak bu fakültelerin iyileştirilmesi sağlanmalıdır.
- Aday öğretmen yetiştirme sürecinin niteliğinin yükseltilmesi ve MEB ile YÖK arasında yapılan protokollerin uygulamada işlevsel hale getirilmesi için Eğitim Fakülteleri MEB ve YÖK arasındaki sorumluluk ve yetki paylaşımı ayrıntılı ve somut olarak belirlenmelidir.
- Öğretmenliğe atamada KPSS puanının yanı sıra, fakülte genel akademik başarı not ortalamalarının katkısı da dikkate alınmalıdır.
- Aday öğretmenlerin mesleğe uyum ve oryantasyon süreçleri ile işbaşında yetişme ve gelişme süreçlerinde üniversiteler ve meslek örgütleri ile işbirliği yapılmalı, eğitim bilimlerinin yönlendirmesi ve üniversitelerin sorumluluğunda bu sürecin geliştirilmesi sağlanmalıdır.
- Öğretmen performans değerlendirmeleri nesnel ölçütlere dayalı olmalı, öğretmenlerin kariyer basamaklarında yükseltmelerinde üniversiteden alacakları yüksek lisans ve doktora dereceleri, gibi bilimsel ve evrensel ölçütler esas alınmalıdır.
- Öğretmenliğin, ülkemizde profesyonel bir meslek olarak kabul edilmesinde önemli katkılar

getirecek mesleki örgütlenmeye gidilerek öğretmenler meslek odası kurulmalıdır.

Öğretmen Yetiştirme Programları

- Öğretmen yetiştirme programları; ulusal eğitim politikaları ve uluslar arası ölçütler dikkate alınarak, eğitim bilimleri alanında üretilen bilgilerin ışığında geliştirilmelidir.
- Öğretmen yetiştirme programlarında, ders amaç ve içerikleri, farklı yorumlamalara, binişikliklere yer vermeyecek açıklıkta olmalıdır.
- Farklı uzmanlık alanlarındaki bilgileri gerektiren dersler ayrıştırılarak ayrı ders olarak programda yer almalıdır (Öğretimde Planlama ve Değerlendirme dersi, “Eğitim Programları”, “Öğretim İlke ve Yöntemleri” ve “Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme” olarak üçe ayrılmalıdır).
- Eğitim programlarında, duyuşsal hedefler ve yaratıcı düşüncenin geliştirilmesine yeterli zaman verilmeli ve bu etkinlikler uygun biçimde planlanıp kredilendirilmelidir.
- Öğretmen yetiştirme programlarının etkililiğinin artırılması amacıyla eğitim ortamı, öğrenci derslik oranı ve öğretim elemanı ders yükü uluslar arası ölçütler dikkate alınarak yeniden düzenlenmelidir.
- Öğretmen yetiştiren fakültelerde, program geliştirme, eğitim teknolojileri, araştırma, rehberlik, ölçme ve değerlendirme birimleri oluşturulmalıdır.
- Öğretmen yetiştirme programlarının kalitesi açısından önemli görülen Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Eğitim Felsefesi, Eğitim Tarihi, Eğitim Sosyolojisi, Özel Eğitim Dersleri programda yer almalıdır.
- Öğretmenlik uygulamaları, köy-kent çalışma koşullarını kapsayan bir anlayışla ele alınmalı, uygulama okulları Eğitim Fakülteleri ve MEB işbirliği çerçevesinde uygulamaya uygun hale getirilmelidir.
- Öğretmen yetiştiren fakültelerde program değerlendirmenin sürekliliğini sağlayacak araştırma-

geliştirme merkezleri; uluslar arası ölçütleri dayanak olarak; ulusal ölçütleri belirlemeli ve bu ölçütlerin ışığında öğrenci bilgi, beceri ve tutumları değerlendirilmeli, değerlendirme sonuçları ilgililerle paylaşılmalıdır.

- Alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans programları üniversitelere bağlı enstitülerde farklı biçimlerde uygulanmamalıdır.
- Lisans ve lisansüstü programların ders içi etkinliklerine üniversite dışı uygulamalarında (müfettiş, öğretmen, yönetici, veli vb.), katılımları sağlanmalıdır.

Öğretim Elemanı Yetiştirme

- Kaliteli öğretim elemanı yetiştirme sorunu Eğitim Bilimleri ışığında,; laik eğitim kapsamında öğretim işlevi başta olmak üzere bilimsel araştırma işlevi ile topluma hizmet ve danışmanlık işlevi bağlamında ele alınmalıdır.
- Bilimsel ve evrensel liyakatın yanı sıra, uzmanlık alanı bilgisi, öğreticilik yeterliliği, yabancı dil bilgi ve becerisi, bilgi teknolojilerini kullanmada yeterlilik, araştırma teknikleri ve yöntemleri yeterliliği, yurtdışı deneyim, ölçme ve değerlendirme yöntemlerinde yeterlilik, Türkçe'yi öğretimde ve bilimsel araştırmada kullanma yeteneği öğretim elemanında bulunması gereken niteliklerdir. Bu niteliklerin yanı sıra özellikle eğitim fakültelerinde mesleğe bağlılık duyguları geliştirilmelidir.
- Eğitim Fakültelerinde öğretim elemanlarına akademik ve bilimsel kapsamda öğretmenlik formasyonu kazandırılması uygulamaları Eğitim Bilimleri ışığında kurumsallaştırılmalıdır. Üniversitelerin diğer fakültelerinde öğretim elemanlarının öğreticilik işlevleri için öğretmenlik formasyonu kazanmalarına yönelik başlatılan girişimler yaygınlaştırılmalıdır. Tıp Eğitimi Anabilim Dalı örneğinde olduğu gibi bir örgütlenme bilim alanları için kurumsallaşmalıdır.

- Eğitim Fakültelerinde öğretim görevlilerinin görevlerini aksatmamak koşuluyla Lisansüstü eğitim yapımlarına izin verilmelidir.
- Eğitim Fakültelerinde öğretim elemanlarının yükseltmelerinde yabancı dilde yayım ön koşul olmaktan çıkarılmalı, bir değerlendirme ölçütü halinde getirilmelidir.
- Öğretim elemanı yetiştirmede kamu ve AB kaynaklarının projeler anlamında harekete geçirilmesi sağlanmalıdır.
- Eğitim bilimlerinin tüm alt disiplinlerinde doçentlik alanları oluşturulmalıdır.
- Gelişmiş üniversitelerde 2547 sayılı yasanın 35. maddesi kapsamında Yüksek Lisans ve Doktorasını tamamlayacak olan araştırma görevlerinin üniversiteleri ile lisansüstü eğitimini yapacağı üniversitede, kurulacak ortak jürilerce giriş sınavları yapılmalıdır.
- Öğretim elemanlarının ekonomik koşulları düzeltilmelidir.
- Doktorasını tamamlayan araştırma görevlerinin yasal olarak ders vermeleri sağlanmalıdır.
- Nitelikli ve gerekli öğretim elemanı sağlanmadan eğitim fakülteleri açılmamalı ve öğretime başlatılmamalıdır.
- Araştırma görevlilerinin yurt dışında öğrenimleri konusunda "bütünleştirilmiş program" modeli uygulanmalıdır.
- Eğitim fakülteleri için, öğretim elemanı geliştirme süreklilik göstermeli, bu konuda "sürekli eğitim merkezleri" işlevsel hale getirilmelidir.
- 1997 tarihli Eğitim Fakültelerini yapılandırma uygulamaları değerlendirilerek, Eğitim Bilimleri disiplinlerinin ayrı ayrı dersler haline getirilen programlar ile akademik yapısal örgütlenme sağlanmalıdır.

Eğitim Ortamları

- Eğitim fakülteleri özerk üniversitenin birimleri olarak araştırmalarını, devlet kurumları, istihdam

sektörünün istemleri, toplumsal ve ekonomik baskı gruplarından bağımsız olarak sürdürülmelidir.

- Eğitim fakülteleri katılımcı, demokratik, tartışmacı, eleştirel düşünen, eğitim bilimlerinin ürettiği bilgiyi sınırında, fakültesinde uygulamaya geçiren, iletişim ve eğitim teknolojilerinin kullanıldığı ortamlar olmalıdır.

- Öğretim elemanlarının yurtiçi ve yurtdışı üniversiteler arası değişimini gerçekleştirecek düzenlemeler yapılmalıdır.

- Fakülteler arasında bilgi iletişim ağları ve işbirliği oluşturulmalıdır.

- Öğrencilerin sosyal, sanatsal ve sportif gelişimlerini sağlayacak merkezler oluşturulmalıdır.

- Eğitim fakültesi binaları, sınıfları, sınıf mevcutları, konferans salonu, kütüphane ve diğer mekanlar aktif öğrenme ve öğrenci merkezli öğrenme anlayışına göre tasarlanmalıdır.

- Tüm üniversitelerin yararlanabileceği ortak kullanıma açık e-kütüphaneler oluşturulmalıdır.

- Eğitim fakülteleri konferans, panel, sempozyum, toplumsal duyarlık projeleri vb. ile bulunduğu kente, topluma ve özellikle öğretim kurumlarına katkı sağlamalıdır.

- Mevcut eğitimin kalitesinin artırılması bağlamında, mezunlar izlenmeli ve onlardan dönüt alınmalıdır.

- Araştırma ve öğrenmeyi öğrenme kültürünün geliştirilmesi bağlamında Öğrencilere İnternet olanakları sağlanmalıdır.

- Fakültelerde engellilerin yaşama ve öğrenme ihtiyaçlarına yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

- Öğretmen eğitimi araştırma ve geliştirme etkinlikleri desteklenmeli ve araştırmalar eğitim fakülteleri arasında kurulan iletişim ağı çerçevesinde eşgüdüm içinde yürütülmelidir.

- Eğitim Fakültesi öğrencilerinin dernek, klüp, topluluk etkinliklerini rahatça yürütebilmeleri ve seslerini rahatça duyurabilmeleri için imkanlar sunulmalıdır. Öğrencilerin fakülte ve üniversite

yönetimi düzeyinde alınan kararlara katılımı sağlanmalıdır.

DÜZENLEME KOMİTESİ

Başkan: Uzman İlknur TÜRKKAAN

Doç.Dr. Ayşe Çakır İLHAN

Doç.Dr. Hayat BOZ

Yrd.Doç.Dr. Cem BABADOĞAN

Yrd. Doç. Dr. Nühket Çıkrıkçı DEMİRTAŞLI

Arş.Gör.Dr. Berrin BAYDIK

Öğr.Gör. Özlem Çakır BALTA

DESTEKLEYEN KURULUŞLAR

- ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ

- ANKARA ÜNİVERSİTESİ ZİRAAT
FAKÜLTESİ VAKFI

- TEKİŞİK EĞİTİM ARAŞTIRMA
GELİŞTİRME VAKFI

ORGANİZASYONDA GÖREVLİ

ÖĞRETİM GÖREVLİLERİ

Öğr.Gör. Dilek ACER

ÇALIŞTAY KONULARI VE

KATILIMCILAR

ÖĞRETMEN ADAYI

BAŞKAN: Prof. Dr. Binnur YEŞİLYAPRAK

(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)

Prof.Dr. ADİL TÜRKÖĞLU

(Çukurova Ün. Eğt. Fak.)

Prof.Dr. AHMET ALTINTAŞ

(Karadeniz Teknik Ün. Artvin Eğt. Fak.)

Prof.Dr. AHMET GÜRSES

(Atatürk Ün. Bayburt Eğt. Fak.)

Prof.Dr. ALİPAŞA AYAS

(Karadeniz Teknik Ün. Fatih Eğt. Fak.)

Prof.Dr. AYŞEGÜL ATAMAN
(Gazi Üniv. Gazi Eğt. Fak.)
Prof.Dr. BAKİ HAZER
(Zonguldak Karaelmas Üniv. Ereğli Eğt. Fak.)
Prof.Dr. BİNNUR YEŞİLYAPRAK
(Ankara Üniv. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. ERDOĞAN BAŞAR
(Ondokuz Mayıs Üniv. Sinop Eğt. Fak.)
Prof. Dr . ERDOĞAN BÜYÜKKASAP
(Atatürk Üniv. Ağrı Eğt. Fak.)
Prof.Dr. EZEL TAVŞANCIL
(Ankara Üniv. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. FULYA TEKŞEN
(Ankara Üniv. Sağlık Eğt. Fak.)
Prof.Dr. GALİP KARAGÖZOĞLU
(Tekişik Eğitim Araştırma Geliştirme Vakfı)
Prof.Dr. GÖKAY YILDIZ
(Süleyman Demirel Üniv. Burdur Eğt. Fak.)
Prof.Dr. HAKKI YAZICI
(Afyon Kocatepe Üniv. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. HÜSEYİN KIRAN
(Pamukkale Üniv. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. İSA EŞME
(Maltepe Üniv. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. KAMİL BÜLENT BİROL
(İnönü Üniv. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. MEHMET GÜNAY
(Gazi Üniv. Kırşehir Eğt. Fak.)
Prof. Dr. MEHMET DURDU KARSLI
(Gaziosmanpaşa Üniv. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. MERAL AKSU
(Orta Doğu Teknik Üniv. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. MİNE TAN
(Ankara Üniv. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. MUALLA AKSU
(İnönü Üniv. Eğt. Fak.)

Prof.Dr. MUSTAFA CEMİLOĞLU
(Uludağ Üniv. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. MUSTAFA KILIÇ
(İnönü Üniv. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. NİZAMETTİN KOÇ
(Ankara Üniv. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. OKTAY TORUL
(Karadeniz Teknik Üniv. Artvin Eğt. Fak.)
Prof.Dr. SEDAT SEVER
(Ankara Üniv. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. SEMA KANER
(Ankara Üniv. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. SÜLEYMAN ERİPEK
(Anadolu Üniv. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. TAHSİN AKTAŞ
(Gazi Üniv. Gazi Eğt. Fak.)
Prof.Dr. TAYYİP DUMAN
(Gazi Üniv. Mesleki Eğt. Fak.)
Prof.Dr. YILDIZ KUZGUN
(Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi)
Prof.Dr. YUSUF AVCI
(İstanbul Üniv. Hasan Ali Yücel Eğt. Fak.)
Doç.Dr. HASAN HÜSEYİN DİLAVER
(Gazi Üniv. Kırşehir Eğt. Fak.)
Doç.Dr. İBRAHİM YILDIRIM
(Hacettepe Üniv. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. AYTUNGA OĞUZ
(Dumlupınar Üniv. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. ELİFE DOĞAN
(Süleyman Demirel Üniv. Burdur Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. GÖLGE SEFEROĞLU
(Orta Doğu Teknik Üniv. Eğt. Fak.)
Yrd. Doç. Dr. GÜLER KÜÇÜKTURAN
(Başkent Üniv. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. MEHMET BİLİR
(Ankara Üniv. Eğt. Bilimleri Fak.)

Yrd.Doç.Dr. MUAMMER ERGÜN
(Gazi Ün. Kastamonu Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. MUZAFFER ALKAN
(Kafkas Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. NURETTİN AYDINIER
(Trakya Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. ÖZLEM SAKA
(Akdeniz Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. RÜŞTÜ GÜNTÜRKÜN
(Dumlupınar Ün. Simav Teknik Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. SUAT PEKTAŞ
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Yrd.Doç.Dr. TUNCAY AKÇADAĞ
(Ondokuz Mayıs Ün. Sinop Eğt. Fak.)
Dr. NECMİ AKŞİT
(Bilkent Ün. Eğt. Fak.)
Öğr.Gör.Dr. DENİZ GÜRÇAY
(Hacettepe Ün. Eğt. Fak.)
Arş.Gör. ALMER ABAK
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. DAVUT IŞIKDOĞAN
(Ankara Ün. İlahiyat Fak.)
Arş.Gör. EMİNE DURMUŞ
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. FUAT TANHAN
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. İLHAN YALÇIN
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Öğr.Gör. AHMET ŞENER
(Abant İzzet Baysal Ün. Düzce Teknik Eğt. Fak.)
SANCAR OZANER
(TÜBİTAK)
YURDANUR KOZAN
(TÜBİTAK)
FEVZİ ÖZ

ÖĞRETİM ELEMANI
BAŞKAN : Prof. Dr. Süleyman Çetin ÖZOĞLU
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. AYTEN GENÇ
(Hacettepe Ün. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. BİLAL DİNDAR
(Ondokuz Mayıs Ün. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. BÜLBİN SUCUĞLU
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. CAHİT KAVCAR
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. ESERGÜL BALCI BUCAK
(Abant İzzet Baysal Ün. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. FERDA AYSAN
(Dokuz Eylül Ün. Buca Eğt. Fak.)
Prof.Dr. İSMAİL DOĞAN
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. KAYA ÖZKIN
(Yakındoğu Ün. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. MEHMET AKBAŞ
(Karadeniz Teknik Ün. Rize Eğt. Fak.)
Prof.Dr. MEHMET ALİ KISAKÜREK
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. MEHMET AYDIN
(Mustafa Kemal Ün. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. MEHMET TÜFEKÇİ
(Karadeniz Teknik Ün. Giresun Eğt. Fak.)
Prof.Dr. MERAL UYSAL
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. MÜFİT GÖMLEKSİZ
(Adnan Menderes Ün. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. MÜNİRE ERDEN
(Yıldız Teknik Ün. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. NEVZAT BATTAL
(Cumhuriyet Ün. Eğt. Fak.)

Prof.Dr. NİZAMETTİN KOÇ
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. ÖZDEN BAŞTÜRK
(Mersin Ün. Teknik Eğt. Fak.)
Prof.Dr. SÜLEYMAN ÇETİN ÖZOĞLU
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. ZİYA ARGÜN
(Gazi Ün. Gazi Eğt. Fak.)
Doç.Dr. GÜLSEV PAKKAN
(Hacettepe Ün. Eğt. Fak.)
Doç.Dr. İRFAN ERDOĞAN
(İstanbul Ün. Hasan Ali Yücel Eğt. Fak.)
Doç.Dr. MEHMET ASLAN
(Erciyes Ün. Eğt. Fak.)
Doç.Dr. SINAN OLKUN
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Yrd.Doç.Dr. B. GENÇ İLTER
(Akdeniz Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. BAYRAM AŞILIOĞLU
(Dicle Ün. Ziya Gökalp Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. CEM BABADOĞAN
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Yrd.Doç.Dr. ERGİN ERGİNER
(Gaziosmanpaşa Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. KÜRŞAT YENİLMEZ
(Osmangazi Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. NİYAZI CAN
(Erciyes Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. NURULLAH ALTAŞ
(Ankara Ün. İlahiyat Fak.)
Yrd.Doç.Dr. NÜKHET DEMİRTAŞLI
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Yrd.Doç.Dr. ÖMER KUTLU
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör.Dr. REMZİYE YILMAZ
(Ankara Ün. İlahiyat Fak.)

Arş.Gör. ERTUĞRUL UÇAR
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. LEVENT ERASLAN
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. YÜKSEL GÖKTAŞ
(Orta Doğu Teknik Ün. Eğt. Fak.)
HÜSNÜ ARICI

EĞİTİM PROGRAMI

BAŞKAN: Prof. Dr. F. Dilek GÖZÜTOK

(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)

Prof.Dr. A. GÖNÜL AKÇAMETE

(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)

Prof.Dr. ALİ ARSEVEN

(Gazi Ün. Gazi Eğt. Fak.)

Prof.Dr. ALİ RIZA AKDENİZ

(Karadeniz Teknik Ün. Fatih Eğt. Fak.)

Prof.Dr. AYDAN ERSÖZ

(Gazi Ün. Gazi Eğt. Fak.)

Prof.Dr. AYTEN ULUSOY

(Gazi Ün. Mesleki Eğt. Fak.)

Prof.Dr. BASRİ ATASOY

(Gazi Ün. Gazi Eğt. Fak.)

Prof.Dr. BERRİN AKMAN

(Hacettepe Ün. Eğt. Fak.)

Prof.Dr. F. DİLEK GÖZÜTOK

(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)

Prof.Dr. GELENGÜL HAKTANIR

(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)

Prof.Dr. İŞİL ÜNAL

(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)

Prof.Dr. İLKNUR OKATAN

(Gaziosmanpaşa Ün. Eğt. Fak.)

Prof.Dr. LATİFE BIYIKLI

(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)

Prof.Dr. SAMİH BAYRAKÇEKEN
(Atatürk Ün. Kazım Karabekir Eğt. Fak.)
Prof. Dr. SEMA ERGEZEN
(Marmara Ün. Atatürk Eğt. Fak.)
Doç.Dr. ALİ MURAT SÜMBÜL
(Selçuk Ün. Eğt. Fak.)
Doç.Dr. AYŞE ÇAKIR İLHAN
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Doç.Dr. ÇAĞLAYAN DİNÇER
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Doç.Dr. NAZLI ATAK
(Ankara Ün. Sağlık Eğt. Fak.)
Doç.Dr. REŞAT PEKER
(Uludağ Ün. Eğt. Fak.)
Doç.Dr. SELAHETTİN DİLİDÜZGÜN
(İstanbul Ün. Hasan Ali Yücel Eğt. Fak.)
Doç.Dr. SELAHATTİN TURAN
(Osmangazi Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. ABDURRAHMAN KILIÇ
(Abant İzzet Baysal Ün. Düzce Teknik Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. AHMET OK
(Orta Doğu Teknik Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. ALİ AZAR
(Zonguldak Karaelmas Ün. Ereğli Eğt. Fak.)
Yrd. Doç.Dr. AYŞEGÜL DALOĞLU
(Orta Doğu Teknik Ün. Eğt. Fak.)
Yrd. Doç. Dr. BEHÇET ORAL
(Dicle Ün. Ziya Gökalp Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. BEYTULLAH DÖNMEZ
(Karadeniz Teknik Ün. Giresun Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. CEM BİROL
(Yakındoğu Ün. Eğt. Fak.)
Yrd. Doç. Dr. ESİN TURAN GÜLLAÇ
(Pamukkale Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. GÜRBÜZ OCAK
(Afyon Kocatepe Ün. Eğt. Fak.)

Yrd.Doç.Dr. İ. HAKKI MİRİCİ
(Akdeniz Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. İBRAHİM KUĞUOĞLU
(Karadeniz Teknik Ün. Rize Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. İSMAİL GÜVEN
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Yrd.Doç.Dr. KEZBAN KURAN
(Mustafa Kemal Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. MEHMET GÜLTEKİN
(Anadolu Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. MEHTAP ÇAKAN
(Abant İzzet Baysal Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. NALAN KIZILTAN
(Ondokuz Mayıs Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. SAMİ OLUK
(Celal Bayar Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. SEVAL FER
(Yıldız Teknik Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. VİLDAN ALTINOK
(Selçuk Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. YÜKSEL KELEŞ
(Mersin Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. ZÜBEYİR KARS
(Atatürk Ün. Ağrı Eğt. Fak.)
Dr. BAHRİ ATA (MEB)
Dr. SONER ÖZDEMİR
(Kırıkkale Ün. Eğt. Fak.)
Arş.Gör.Dr. FATMA BIKMAZ
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Öğr.Gör.Dr. MUSTAFA KEMAL ÖZTÜRK
(Hacettepe Ün. Eğt. Fak.)
Arş.Gör. BEYLEM SİNOPLU
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. CANAY DEMİRHAN
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)

Arş.Gör. CEM KARACAOĞLU
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. MERT EREKMEKÇİ
(Dicle Ün. Batman Teknik Eğt. Fak.)
Arş.Gör. ÖZCAN ERKAN AKGÜN
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. YILDIZ KIZILABDULLAH
(Ankara Ün. İlahiyat Fak.)
Öğr.Gör. CELAL TEZEL
(Mersin Ün. Teknik Eğt. Fak.)
NEYYİR BERKTAY
(Sabancı Ün.)

EĞİTİM ORTAMI

BAŞKAN: Prof.Dr. Nejla TURAL
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. A. AZMİ YETİM
(Gazi Ün. Kastamonu Eğt. Fak.)
Prof.Dr. HACI DURAN
(Gaziantep Ün. Adıyaman Eğt. Fak.)
Prof.Dr. MUSTAFA KURU
(Başkent Ün. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. NECDET SAĞLAM
(Hacettepe Ün. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. NEJLA TURAL
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Prof.Dr. RAUF YILDIZ
(Yüzüncü Yıl Ün. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. RECAİ KARAHAN
(Yüzüncü Yıl Ün. Hakkari Eğt. Fak.)
Prof.Dr. REMZİ YAVAŞ KINCAL
(Çanakkale Onsekiz Mart Ün. Eğt. Fak.)
Prof.Dr. SELAHATTİN ÖĞÜLMÜŞ
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Doç.Dr. AHMET IŞIK
(Atatürk Ün. Kazım Karabekir Eğt. Fak.)

Doç.Dr. HAFİZE KESER
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Yrd.Doç.Dr. DENİZ DERYAKULU
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Yrd.Doç.Dr. LEVENT DENİZ
(Marmara Ün. Atatürk Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. LEYLA ERCAN
(Gazi Ün. Gazi Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. MELEK ÇAKMAK
(Gazi Ün. Gazi Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. SADİ SEFEROĞLU
(Hacettepe Ün. Eğt. Fak.)
Yrd.Doç.Dr. YUSUF CERİT
(Abant İzzet Baysal Ün. Eğt. Fak.)
Dr. HİLAL CAN
(Pamukkale Ün. Teknik Eğt. Fak.)
Dr. MUSTAFA AYDIN BAŞAR
(Çanakkale Onsekiz Mart Ün. Eğt. Fak.)
Arş.Gör. ABDURRAHMAN ILGAN
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. AHMET YILDIZ
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. ÇİĞDEM KILIÇ
(Kırıkkale Ün. Eğt. Fak.)
Arş.Gör. EBRU OĞUZ
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. İSMAİL ARICI
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. MURAT TAŞDAN
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
Arş.Gör. OKTAY AKBAŞ
(Kırıkkale Ün. Eğt. Fak.)
Arş.Gör. TUNCER BÜLBÜL
(Ankara Ün. Eğt. Bilimleri Fak.)
HALİL ALTINOK (MEB)
SERDAR POLAT (DPT)
YALIN KILINÇ (DPT)

II. Ulusal Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresinden Notlar

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Uzmanı

Birincisi iki yıl önce İzmir’de yapılan Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresinin ikincisi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde gerçekleştirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Van Valiliği işbirliği ile kongre 26-28 Mayıs 2005 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kongre tüm öğretim düzeylerinde (okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim) olmak üzere sosyal bilimler eğitiminin araştırma, kuram, teknoloji, politikalar, sorunlar, yenilikler, uygulamalar, yeterlilikler, standartlar gibi boyutların tartışılacağı bilgi ve deneyimlerin paylaşılacağı bir forum olarak planlanmış, bu konularda önerilecek etkinlikler, Türkçe/Türk dili ve edebiyatı, coğrafya, sosyal bilgiler ve tarih öğretimi, öğretmen yetiştirme ile sosyal bilimler eğitiminde teknoloji kullanımı başlıklı paralel oturumlarda sunulmuş ve tartışılmıştır. Birinci gün açılış programı saat 10.00’da Nihat Bayşu konferans salonunda Saygı Duruşu ve İstiklal Marşı ile başlamıştır. Ardından Eğitim Fakültesi, Müzik Bölümü öğrencileri, Yard. Doç. Dr. Serap Yükrük yönetiminde bir mini konser sunmuşlardır. Açılış konuşmaları sırasıyla, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Rauf Yıldız, MEB Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürü Sayın Hüseyin Atılğan, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr.

Yücel Aşkın, Van Belediye Başkanı Sayın Burhan Yenigün, Van Valisi Sayın Niyazi Tanılır, MEB Müsteşarı Sayın Necat Birinci tarafından yapılmışlardır. Daha sonra Prof. Dr. İlhan Başgöz “Türk Eğitiminde Yabancı Uzmanlar” adlı konferansını sunmuştur Sayın Başgöz¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’ye gelen ve Türk eğitim sistemi hakkında raporlar yazan John Dewey, Kühne, Omer Buyse, Albert Malche gibi uzmanların görüşlerini anlatmış ve değerlendirmiştir. Özellikle Dewey ve Kühne’nin köye göre eğitim görüşleri ve daha sonra şekillenen Köy Enstitüleri üzerinde duran Başgöz, bugün Köy Enstitülerine dönmenin mümkün olmadığını, ancak o günden bu güne değişen şartlar içerisinde bugün “Gecekondu Enstitüleri”nin olabileceğine işaret etmiştir. Öğle yemeğinden sonra oturumlara beş salonda başlamıştır. Ertesi günü de devam eden sunumlarla toplam 69 bildiri, 6 poster bildiri ile Prof. Dr. Cemil Öztürk’ün sunduğu bir konferans ve Prof. Dr. Ali Yıldırım başkanlığında Halil Altınok, Prof. Dr. Necmettin Tozlu, Prof. Dr. Şerif Aktaş ve Ömer Özcan’ın katılımıyla gerçekleştirilen “Sosyal Bilimler Eğitimi Ve Öğretmen Yetiştirme” konulu bir panel yapılmıştır. Oturum aralarında ayrıca slayt gösterileri ve konser düzenlenmiş olup, Van Kalesi ve şehri ile Van gölündeki Akdamar Adasına birer gezi tertip edilmiştir. Kongre bildirileri MEB tarafından yayınlanacağından ilgilenenlerin MEB, Öğretmen Yetiştirme Genel

¹ 1923’de Sivas’ın Gemerek ilçesinde doğan liseye kadar eğitimini Sivas’ta tamamladıktan sonra, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’ne giren Başgöz 1944 yılında Pertev Naili Boratav’ın asistanı olmuştur. 1949 yılında “Türk Folkloru ve Halk Edebiyatı” alanında doktor olduktan sonra bir süre öğretmenlik yapmış, daha sonra, Ford Vakfı’nın bursuyla 1960 yılında ABD’ye davet edilmiş, dört yıl Kaliforniya Üniversitesinde, ardından Indiana Üniversitesinde görev almıştır. Türk folkloru ve edebiyatı alanında çok sayıda çalışması olan Başgöz, Amerikan Folklor Cemiyeti’nin onur üyesidir. (Pan yayıncılık) Kendisiyle kongre vesilesiyle tanışım ve anılarımı dinledim, teşekkürlerimi bu satırlarla ifade etmek isterim.

Müdürlüğü ile irtibata geçmeleri gerekmektedir. Kongre düzenleme komitesi ve emeği geçen herkese teşekkür ederken, sonuç bildirgesi şöyledir:

II. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi Milli Eğitim Bakanlığı, Van Valiliği ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi işbirliği ile 26 – 28 Mayıs 2005 tarihleri arasında Van'da düzenlenmiştir. Kongreleri Bakanlık ve Üniversitelerin birlikte düzenlemesi ilişkileri sağlamlaştırması ve sorunlara çözüm bulunması açısından yararlı olmuştur. Bu tür toplantıların ülkemizin farklı yörelerinde düzenlenmesi olumlu bir yaklaşımdır.

Kongreye 160 bildiri, 6 poster gönderilmiştir. Bilim Kurulu Üyelerinin titiz ve dikkatli çalışmaları sonucu 69 bildiri, 6 poster kabul edilmiştir. Kongrede iki konferans, bir panel ve özel açılış sunumu gerçekleştirilmiştir.

Kongrede sunulan bildirilerin ortaya koyduğu bazı sonuçlar ve öneriler şunlardır:

1. Vatandaşlık ve İnsan Hakları eğitiminin amacı, düşünen dünyadaki ve çevresindeki olayları algılayan, eleştirel bakabilen, sorun çözebilen, sorumluluk taşıyan, haklarını bilen, kullanan, koruyan, geliştiren, başkalarının haklarına saygılı ve duyarlı, evrensel düşünen, topluma yön verebilen, hoşgörü ve demokrasi bilincine sahip bireyler yetiştirmek olmalıdır.

2. Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminde:

✓ Çok yönlü öğretim tekniğini barındıran bir yöntem olan yaratıcı drama, ezbere dayalı okuma yazma öğretiminden kurtulmak için çok yararlıdır.

✓ Türkçe ders kitaplarındaki dilbilgisi öğretimi, dört temel becerinin kazandırılması

bakımından sorunlar taşımaktadır. Bu konuya ciddi olarak eğilmek gerekir.

✓ Türkçe ve Edebiyat öğretmen adaylarının günümüz yazar ve şairlerini tanıma düzeyleri çok düşük. Bu konuya da eğilmek gerekir.

✓ Eski Türk Edebiyatı derslerinde öğrencinin ilgisini çekmek için biçimsel özelliklerden çok, metinlerin içerik özelliklerine yer verilmelidir.

✓ Eğitim değerleri ve bunların öğrenciye kazandırılması üzerinde durulurken kendi eserlerimiz de göz önünde tutulmalıdır.

✓ Türkçe kitaplarının yazılmasında resim konu ilişki veya ilişkisizliği üzerinde dikkatle durularak, kitapların basımına özen gösterilmelidir.

3. Bakanlığın hazırladığı yeni programların öğretmenlerce uygulanabilmesi için hizmet içi eğitim programlarına devam edilmelidir. Öğretmenlerin bu alandaki eksiklikleri giderilmelidir.

4. Üniversitelerde yapılan araştırmalarda MEB ile işbirliği yapılarak, bu araştırmalar hem güncel sorunların çözümüne dönük, hem de gelecekte olabilecek sorunlara dönük olmalıdır.

5. Milli Eğitim Bakanlığınca belirlenen öğretmen yeterliklerine bağlı olarak YÖK tarafından öğretmen yetiştirme programları geliştirilmelidir.

6. Eğitim Fakültelerinin altyapı ve fiziki olanakları iyileştirilmelidir. Milli Eğitim Bakanlığının her öğretim düzeyi için (Okul Öncesi, İlköğretim ve Ortaöğretim) geliştirmiş ve sağlamış olduğu araç gereç ve materyalleri tüm eğitim fakültelerine göndermesi niteliğin artırılması açısından önemli görülmektedir.

7. Öğretmen yetiştiren kurum mezunları arasında istihdama yönelik ayrıcalıklar giderilmelidir.

8. Öğretim elemanlarında da nitelik artırılmalı ve bu kurumların öğretim elemanı açığı kaliteden ödün verilmeden giderilmelidir.

9. Öğretmenlerin daha iyi yetişmesine yönelik olarak fakülte-okul işbirliğinin daha da geliştirilmesi için karşılıklı etkin çalışmalar yapılmalıdır.

Sunulan bildirimlerde ortaya konan bu sonuç ve öneriler yanında araştırmalarda görülen bazı eksiklikler de aşağıda sıralanmıştır:

1. Araştırmacı Tutumu: Araştırmalar sunulurken önyargılara ve araştırma verisi dışında yer alan önermelere sık yer verilmektedir. Sunulan bildirimlerde veri temelli olunmalı, sonuçlar verilere dayanmalı ve öneriler mutlaka verilerle ilişkili olmalı. Bildiri, söylev yapma amacıyla kullanılmamalıdır. Bildirilerin seçimi aşamasında dikkatli davranılmalıdır. Sonuçlar mutlaka tartışılmalıdır.

2. Kullanılan Kavramlar: Bu araştırmalarda bilimsel yaklaşımın ürünü temsil eden kavramlar söylev olarak yer almakla birlikte bu kavramların özüne uygun hareket edilmemektedir. Örneğin “nesnellik” kavramından söz edenin kendisinin nesnel olmaması gibi.

3. Kavram Kargasası: Sosyal Bilimlerin kavramlarının çeşitli olması ve bazı kavramların birbiri yerine kullanılması doğaldır. Ancak bazı kavramlar yanlış kullanılmaktadır. Bu konuda bir çalışma grubu oluşturulması düşünülebilir.

4. Örneklem Secimi: Küçük grupların evren olarak tanımlanması ve bu şekilde örneklem seçiminden kaçınma araştırmanın inandırıcılığını azaltmaktadır. Bu nedenle örneklem seçiminde mutlaka bilinen tekniklerden birisi kullanılmalı ve bu çerçevede sonuçların genellenebilirliği tartışılmalıdır. Aksi takdirde örnekleme “kolay ulaşılabilir grup örnekleme” olarak nitelenebilir. Bu yaklaşım da sonuçların genellenebilirliğini önemli ölçüde zayıflatır.

5. Bildiri Sunum Biçimi: Sunucuların süreyi etkili bir biçimde kullanabilmesi için uzun metinleri perdeden okumaması gerekir. Yansı olarak sadece temel kavramlara yer vererek bunların tartışmasını yapmalıdır. Ayrıntıların ve kuramsal bilgilerin basılan bildirimlerde yer alacağı hatırlatılabilir.

Son olarak bundan sonraki kongreler için düşünülen bazı öneriler şunlardır:

1. **Tartışma süresi:** Bildiri sonrası yapılan tartışmalara yeterli zaman kalmadığı görülmüştür. Bu nedenle tartışmaya ayrılan süre arttırılmalıdır.

2. **Bildiri süresi:** Bildiriler için verilen süreler 15 dakikadan 20 dakikaya çıkarılmalıdır.

Kongrenin programı ise aşağıdaki gibidir.

26.05.2005			OTURUMLAR		26.05.2005	
Otrm.	Saat	Salon	Oturum Bşk.	Araştırmacılar	Bildiri Konusu	
I	14.00 15.00	1	SB-3 Prof.Dr.Fusun Akarsu	Prof.Dr.Ali BAYKAL	Fen ve Sosyal bilim eğitiminde ayırma ve kaynaşma	
				Yrd.Doç.Dr.Şakir GÖZÜTOK	Tarihi perspektifte sosyal bilimler eğitimi -Selçuklu ve Osmanlılar dönemi-	
II	15.15 16.15	1	SB-3 Prof.Dr.Ali Yıldırım	Prof.Dr.Cemil ÖZTÜRK Araş.Gör.Yaşar KOP Araş.Gör.Gül TUNCEL	Türkiye'de sosyal bilgiler/sosyal bilimler eğitimi alanlarında bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler üzerine analitik bir çalışma	
				Uzm.Necibe Oran Araş.Gör.Yar.Ali Mete	Okulların Örgütsel İkliminin Sınıflarda Karşılaşılan Öğrenci Disiplin Problemleri Arasındaki İlişki Ve Öğretmenlerin Disiplin Problemlerini Çözme Seviyesi	
I	14.00 15.15	2	Prof.Dr.A.Fuat Doğu Tarih-Coğ.-4	Yrd.Doç.Dr.Nazlı UZUN	Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik tutumları	
				Selçuk Beşir DEMİR	İlköğretim II. Kademe Sosyal Bilgiler dersinin hedeflere ulaşma derecesi (Elazığ ili örneği)	
I	14.00 15.15	2	Prof.Dr.A.Fuat Doğu Tarih-Coğ.-4	Abdulkadir UZUNÖZ	Ortaöğretim coğrafya öğretmenleri ve öğrencilerinin Coğrafya öğretiminin psiko-motor amaçlarına ulaşma düzeyi	
				Yrd.Doç.Dr.Adem SEZİR Öğr.Gör.Orhan BÖLÜKHAŞ Araş.Gör.Ümit POLAT	Niğde ili ortaöğretim okullarının, Coğrafya dersleri açısından öğretim materyalleri varlığı ve Coğrafya öğretmenlerinin öğretim teknolojileri ve materyallerini kullanma düzeylerinin değerlendirilmesi	
	15.30 16.15		Prof.Dr.İbrahim Atalay	Yrd.Doç.Dr.İlhan TURAN	Coğrafya derslerinde beyin fırtınası yönteminin kullanımı	
				Yrd.Doç.Dr.Nevzat GÜMÜŞ Araş.Gör.Meryem KÖRİHAN	CBS Ortamında tematik harita üretimi: Liselerde Türkiye'nin beşeri ve ekonomik coğrafyası dersine yönelik materyal geliştirmeye bir örnek	
I	14.00 15.00	3	SB-3 Prof.Dr.İbrahim Atalay	Araş.Gör.Ahmet EYİM	Felsefe lise ders kitapları ve eğitimi üzerine bir inceleme	
				Araş.Gör.Dr.Mustafa TATAR	Sınıf Öğretmenliğinin Önemi ve Alan Dışından Öğretmen Akımları	
II	15.15 16.30	3	SB-4 Doç.Dr.Mehmet Arslan	Uzm.Songül BOYBEYİ Prof.Dr.Cemil ÖZTÜRK Hülya ÇELİK	Sosyal bilimler eğitiminin düşünce tarihindeki temelleri	
				Araş.Gör.Yasin DOĞAN Uzm.Kadir ULUSOY	Sosyal bilgiler dersinde rubriklerin öğrencilerin sözlü anlatım becerilerini geliştirme aracı olarak kullanılması	
				Araş.Gör.Sevgi COŞKUN (KESKİN)	İlköğretim 5. Sınıf sosyal bilgiler dersi öğretiminde kutuphanecilik kullanımının öğrencilerin referans becerilerini geliştirme üzerine bir çalışma	
				Nurhan Öktem	Sosyal bilgiler öğretiminde etkili okuma stratejilerinin kullanılması	
I	14.00 15.30	4	TDE-5 Prof.Dr.Şerif Aktaş	Prof.Dr.Şerif Aktaş	Sınıf dışı eğitim ortamlarından biri olan müze ortamında, Hittit uygarlığını inceleyerek yaparak, yaşayarak, yaşantılara dayalı çok yönlü öğrenmenin öğrenci tutum ve davranışlarına etkisi	
				Yrd.Doç.Dr.Mehralı CALP	Türkiye'de Dil ve Edebiyat eğitimi ve problemleri (Yeni programla teklif edilenler)	
				Öğr.Gör.Raşit KOÇ	İlköğretim okullarında kelime sözcük çalışmaları	
				Mehmet AYGÜNEŞ	Okuma yazma öğretimi yöntemleri ve "ses temelli cümle yöntemi"ne dönüş	
				M.Orhan Soysal	İçerik açısından ilköğretim 6 sınıf Türkçe ders kitaplarına eleştirel bir bakış	
I	14.00 15.00	5	SB-3 Prof.Dr.Necmettin Tozlu	Doç.Dr.Ahmet ÖZER	TDE öğretiminde özel eğitim yöntemleri metodu'nun önem ve gerekliliği	
				Araş.Gör.Aslı TAYLI	Yaratıcı eğitimde bilimsel özgürlük ve yönetsel özerklikin yeri ve önemi	
II	15.15 16.15	5	SB-3 Nun CANTÜRK	Araş.Gör.Güncel ÖNKAL	Vatandaşlık eğitiminin gereği olarak sosyal ve kişisel sorumluluğun ölçülmesi ve öğretilmesi	
				Yrd.Doç.Dr.Halilrahman ACAR	Felsefe yükseköğretiminde "yaşam sorumluluğu" kavramının kullanımı ve metodu üzerine öneriler	
				Uzm.Aslı GÖZÜTOK	Eğitimin etik bir gereksinimi Eleştirel vatandaşlık	
				Öğr.Şayan Tekinli	Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi etkinliği geliştirme, uygulama ve değerlendirme projesi (VATGLP)	
				Öğr.Kadir ULUSOY	Yeni ilköğretim Sosyal Bilgiler dersi (4-5 sınıflar) programında demokratik değerlerin işleniş	
	16.45 17.45	H.A	Prof.Dr.Mustafa Safran	KONFERANS	Yeni sosyal bilgiler programının tanıtımı ve pilot okullardaki uygulamaların değerlendirilmesi	
	18.00	H.A	Prof.Dr.Yücel AŞKIN	Slayt Gösterisi		
	18.40	H.A	Konser			
	19.30				Açılış Yemeği	

27.05.2005		OTURUMLAR		27.05.2005		OTURUMLAR	
09.30 10.00	S.N	Prof.Dr. Cemil Öztürk	Konferans				
1	10.30 11.45	1	SB-4 Prof.Dr.Servet Özdemir	Prof.Dr.Cemil ÖZTÜRK Araş Gör. Yaşar KOP Araş Gör. Gül TUNCEL Araş Gör. Betül BATIR Prof. Dr. Barış MATER Mustafa Şeker Yrd. Doç. Ali Yılmaz Fındık ÇALIŞKAN	Yapılandırmacı sosyal bilgiler dersinde anlam inşa etme üzerine deneysel bir çalışma İlköğretim sosyal bilgiler dersinde uygulamalı çevre gezilerinin önemi İlköğretim okulu 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersi kavramlarının kazanılmışlık düzeyi (Üsküdar Örneği) Çözümlemeli öykü yöntemi		
2	12.00 13.15	1	SB-4 Prof. Dr. Ali Baykal	Yrd. Doç. Dr. İsa KORKMAZ Yrd. Doç. Dr. Handan DEVECİ Tuba ÇENGELCI Yrd. Doç. Dr. Nuri Gömlekaiz Araş Gör. Ayşe Ülko KAN Araş Gör. Ahmet KATILMIŞ Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ Araş Gör. Gül TUNCEL	Sosyal bilgiler öğretiminde heyin temelli öğrenmenin kullanılması Sosyal bilgiler dersinde duygusal zekânın geliştirilmesi Sosyal Bilgiler öğretiminde kavram haritalarının kullanılmasının öğrenci başarısına etkisi (Elazığ ili Vali Lütfullah Bilgin İlköğretim Okulu örneği) Sosyal Bilgiler dersi tarih konularının Çoklu Zeka Kuramına göre işleniş		
1	10.30 12.00	2	SB-5 Prof. Dr. Adil Türkoglu	Uzm. Necibe Öran Araş Gör. Yar. Ali Mete Yrd. Doç. Dr. Ruştu YEŞİL Dr. Adem ORAKÇI Öğrt. Gör. Semra DEMİR Gölay BEDİR Öğrt. Gör. Dr. Ramazan ÖZBEK	Avrupa birliğinin eski ve yeni üyeleri ile Türkiye'deki öğretmen yetiştirme politikalarının karşılaştırılması Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dersi planlama ve planı uygulama yeterlikleri Tanzimat'tan Köy Enstitüsü yıllara Türk romanında öğretmen ve eğitim olgusuna yaklaşımlar İlköğretim sosyal bilgiler ve fen bilgisi öğretiminde öğretmenlerin dersin geliştirme bölümü etkinliklerine ilişkin öğrenci görüşleri İlköğretim sınıf ve branş öğretmenlerinin sınıflarındaki demokratik tutum ve davranışlarına yönelik öğretmen ve öğretmen adaylarının tutumlarının karşılaştırılması		
1	10.30 11.45	3	SB-4 Prof. Dr. Banuş Mater	Yrd. Doç. Dr. Adnan SEMENDEROĞLU Ali Ekber GÜLERSOY Araş Gör. Fulya ÖNER Doç. Dr. Mehmet ARSLAN Araş Gör. Hanife CAN ŞEN Yrd. Doç. Dr. İsmail BULDAN Araş. Gör. Ezgi AKTÜRK Bil. Uz. A. Serdar AYTAÇ Doç. Dr. Mehmet ARSLAN	İdeal sosyal bilgiler öğretim programı bağlamında yeni sosyal bilgiler öğretim programlarının değerlendirilmesi İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi programlarının öğretmen görüşüne göre değerlendirilmesi (kaysen ili örneği) Uygulanan sosyal bilgiler öğretim programına öğretmen yaklaşımları ve yeni programdan beklentiler Değişen değerler ve Sosyal Bilgiler öğretim programına yansımaları		
2	12.00 13.15	3	SB-4 Prof. Dr. Cemil Öztürk	Yrd. Doç. Dr. M. EMİN DİNÇ Yrd. Doç. Dr. Mehmet KÖÇER Selçuk Beşir DEMİR Araş Gör. Ahmet ŞİMŞEK Prof. Dr. Günül AYAN Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÇEBİ Yrd. Doç. Dr. Adnan KARADÜZ	Sosyal bilgiler öğretimi alanı içinde Tarih konularının öğretimini yönlendiren ve içeriğini oluşturan sorular üzerine bir analiz denemesi Sosyal bilgiler dersi duygusal amaçların gerçekleştirme düzeyinin bazı değişkenler açısından incelenmesi İlköğretimdeki tarih öğretimi açısından 1998 ve 2004 ilköğretim sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırılması Eğitim Fakültesinde Türkçe eğitimi bölümü Yaratıcı drama destekli okuma yazma öğretimi Türkçe dil bilgisi kitaplarının öğretim kavramı bağlamında analizi		
1	10.30 12.00	4	TDE-5 Prof. Dr. Cahit Kavcar	Okı. Ali TÜRKEL Nurgül YÜCEORAL Doç. Dr. Ali Yıldırım Prof. Dr. Hüseyin AYAN Yrd. Doç. Dr. İsmail H. DEMİRCİOĞLU	DEU Buca Eğitim Fakültesi Türkçe, Türk Dili Edebiyatı ve Sınıf Öğretmenliği öğrencilerinin gündümlük yazma ve şairlerini tanıma düzeyleri ve tanıma kavrakları Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin Eski Türk Edebiyatı Metinlerinin öğretimine ilişkin tutumları (Fırat Üniversitesi Örneği) On dördüncü yüzyılda yazılan bir mesnevide eğitim ve öğretim Bir öğretim yaklaşımı olarak sözlü tarihin tarih derslerinde kullanımı		
1	10.30 12.00	5	Tarih-Coğ-5 Prof. Dr. M. Safran	Araş Gör. Banu ÇULHA Araş Gör. Semih AKTEKİN Okı. Zihni MEREY Öğrt. Numan KARAHAN Yrd. Doç. Dr. Binnur GENÇİLTER Yrd. Doç. Dr. İ. Hakkı MİRİCİ Yrd. Doç. Dr. F. Özlem SAKA Doç. Dr. Hasan Boynukara Araş Gör. Aydın GÖRMEZ Doç. Dr. Rasim Özyörek	Yerel tarih çalışmalarının sosyal bilimlerin disiplinler arası yapısına katkıları Lise öğrencilerinin tarih derslerinde yerel tarih konularının öğretilmesiyle ilgili görüşleri Osmanlı mekteplerinde tarih eğitimi Tarih dersinde proje çalışmalarına örnek uygulamalar Ülkemizde yabancı dil öğretim elemanı yetiştirme sorunu Avrupa birliği ölçütlerine göre İngilizce öğretmeni yetiştirme Orta öğretim kurumlarının İngilizce öğretmeni yetiştirmedeki önemi Türkiye'de İngilizce öğreten bölümler, sorunları ve çözüm önerileri Türkiyeli öğrencilere Azerbaycan dilinde konuşma öğretimi ve öğelen		
1	10.30 11.45	Hakkı Altun	Y. Dil-4 Doç. Dr. Rasim Özyörek	Yrd. Doç. Dr. H. AŞKIN BALCI Okı. Bahar GÜNEŞ Yrd. Doç. Dr. H. AŞKIN BALCI Yrd. Doç. Dr. Gencer ELKILIÇ Okı. Bahar GÜNEŞ	Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretilmesinde uygulanabilecek gramer araştırma çeşitleri Yabancı dil olarak Türkçe'nin kelime hazinesini geliştirme öğretimi		
2	12.00 13.00	Hakkı Altun	Y. Dil-3 Doç. Dr. Hasan Boynukara	Doç. Dr. Hasan Boynukara Yrd. Doç. Dr. H. AŞKIN BALCI Okı. Bahar GÜNEŞ			
	14.00 15.30	Hakkı Altun	PANEL	Prof. Dr. Ali Yıldırım (Bşk.) İ. Halil Altınok Prof. Dr. Necmettin Tozlu Prof. Dr. Şerif Aktaş Ömer Özcan	Sosyal Bilimler Eğitimi ve Öğretmen Yetiştirme		
	16.00	GEZİ (Şehir-Kale)					
	19.30	AKŞAM YEMEĞİ					

POSTER BİLDİRİLER
26-27 Gün Boyu

Salon	Araştırmacılar	Poster bildiri konusu
SERGI SALONU	Öğr. Sibel ÖLMEZ	Sosyal bilgiler dersinde öğrenci merkezli eğitim-öğretime yönelik ders materyalleri ve aktiviteler
	Öğr. Alpay AKSİN	İlköğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersi için kullanılabilir öğretim amaçlı bir ders yazılımının incelenmesi ve değerlendirilmesi
	Öğr. Elvan TONGAL	8. ve 9. sınıf Tarih derslerinde görsel materyallerin ve edebi metinlerin kullanılması
	Öğr. Hande KUTLU	Lise öğrencilerinin Ankara'nın Taşpınar köyü'nde gerçekleştirdikleri bir monografi çalışması uygulaması
	Araş. Gör. Ahmet EYİM,	Felsefe öğretiminin çekici hale getirilebilmesi için öğrencilerimiz diyor ki
	Öğr. Sezai CANKOPARAN	İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde görsel materyallerin ve edebi metinlerin kullanılması
	Araş. Gör. Gülay GÖKÇE	Sosyal bilimler eğitiminde proje çalışmalarının okullar arası paylaşımı
	Öğr. Abdulkadir UZUNÖZ	Ortaöğretim coğrafya öğretmenleri ve öğrencilerinin Coğrafya öğretiminin psiko-motor anaçalarına ulaşma düzeyi

28.05.2005

Saat	Salon	Konu
09.00 09.30	Hakkı Hatun	Sonuç Bildirgesi
10.00 14.00	Gezi	
14.00 15.30	Öğlen Yemeği	
19.30	AKŞAM YEMEĞİ	

Cumhuriyetimizin yüksek Türk kültürü

Osmaniye Valiliği İl Kültür Müdürlüğü tarafından Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu işbirliği ile düzenlenen "Geçmişten Günümüze Kültürümüzden Örnekler" konulu panelde, aşam tarzımız, ağız tadımız olan Türk Kültürü ve Milli Tarih Şuuru ile milli birlik ve beraberlik...

AKM Başkanı Prof. Dr. Tacişer Önalık, Prof. Dr. Beşat Geşep ve TTK Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halasoğlu Osmaniye Valisi İsa Küçük ile birlikte

Emine Keskiner Sinema Salonu'nda gerçekleştirilen panelde Devlet Eski Bakanı ve Osmaniye Milletvekili Ahmet Şaban, kurum kurum ve kuruluşların müdürleri ile sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ve öğrenciler katıldı. Türk Milleti olarak zengin Türk Kültüründen uzaklaşmışız için büyük bir kültürel yozlaşma ve ihlali dejenereasyona uğradığımızıza dilimizden gelen koruyucular, yeni nesillere nasihat çıkmamız için sadece devlete ve resmi kurumlara değil, bütün vatandaşlarımızda sorumluluk ve görevler düşüştürü hatırlatular.

Panelde Oturum Başkanlığı yapan Atatürk Kültür Merkezi (AKM) Başkanı Prof. Dr. Tacişer Önalık, her türlü siyasi partilerin dışında kalarak, Türk Kültürünü bilimsel yoldan araştırarak, yine bilimsel yoldan halkımıza ulaştırmak, yaymak, yaygınlaştırmak ve dünya kültürleriyle buluşturmak için ellerinden gelen gayret gösterdiklerini belirtti. > 91 a

AKM Başkanı Prof. Dr. Tacişer Önalık

Bilge Yayın, Tanıtım, Tahlil Eleştiri Dergisi Yayın İlkeleri

Bahar, Yaz, Güz ve Kış olmak üzere yılda dört sayı yayımlanır. Böylece yılda bir cilt oluşturulur. Dergi, üye ve ilgililerine yayım tarihini izleyen 20 gün içinde gönderilir.

Amaç :

- Türkiye, Türk Dünyası ve öteki ülkelerde yapılan bilimlik yayınları tanıtmak, tahlil ve tenkit etmek,
- Okuyucuya, Dünyadaki ve Türk Dünyası'ndaki çalışmaları izleyebilme imkânı sağlamak.
- Türkiye'nin bilimlik çalışmalarına katkı sağlamak.
- Yazılar bazı istisnalar dışında, Türkçe veya Türk lehçelerinden birinde yayımlanır.

İçerik

- Alanında bir boşluğu dolduracak araştırmaya dayalı özgün makaleler,
- Alanında gelişmesine katkı sağlayacak tanıtım tahlil ve eleştiri yazıları.
- Bilimlik çalışmalara kuramlık ve yöntem açısından katkı sağlayacak çeviri yazıları.
- Alanında gerçekleştirilen derleme ve tarama çalışmaları,
- Bilge'de yayımlanacak yazıların daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması tercih sebebidir. Ancak bazı istisnai durumlarda yazı ikinci kez yayımlanma durumunda ise bunun belirtilmesi gerekmektedir.

Gelen Yazıların Değerlendirilmesi :

- Yayımlanması için gönderilen yazılar öncelikle yazı işleri tarafından konu, içerik ve yazım kuralları açısından incelenir ve düzenlenir. Gönderilen yazılarda yazarın adı görev yaptığı üniversite veya kurum adresi, telefonu ve e-mail'i belirtilmelidir.
- Yayın Kurulu'nda incelenir ve hakem onayına sunulur.
- Yazarlar, hakemlerin ve yazı kurulunun eleştiri, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar. Katılmadıkları noktaları gerekçeleri ile birlikte yazı kuruluna sunabilirler.
- Yayımlı kabul edilmeyen yazılar, istek halinde geri verilebilir.

Yazım Dili ile İlgili Genel Kurallar :

a) Bilge'nin dili Türkçedir. Latin harfleriyle Türk lehçelerinden birinde yazılan yazılar mümkün olduğu ölçüde Türkiye Türkçesi'ne aktarılır. Gerekli görüldüğü takdirde uluslararası geçerliliği olan diğer dillerde yazı da kabul edilir.

b) Yazarlar istedikleri kelime ve terimleri kullanmakta serbesttirler. Ancak yeni kelime ve terim kullanıldığı zaman herhangi bir Batı dilindeki karşılığı belirtilmelidir. Ayrıca, T.D.K. İmlâ Kılavuzu'na uyulması bir zorunluluktur.

c) Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir.

d) Yazarlar istedikleri transkripsiyon sistemini kullanabilirler. Dizgi imkânlarını da gözönünde bulundurarak, Türkiye'de yayın olan transkripsiyon sisteminin kullanılması tavsiye edilir.

e) Yazılar bilgisayarda dizilmeli, disket ve kağıt çıktısı ile gönderilmelidir. **El yazısı ile yazılmış yazılar ile disketsiz yazılar dikkate alınmaz.** Yazımda M.S.Word adlı program kullanılmalıdır. Başlıklar 18 punto bold, metin 10 punto normal, dipnotlar 8 punto olarak Times Tr fontu ile dizilmelidir. Kitap ve dergi adları bold, alıntılar tırnak içinde italik olmalıdır. Transkripsiyon için Times'a dayalı herhangi bir font kullanılabilir.

f) Kitap tahlil, tanıtım ve eleştiri yazılarında eserin son yıllarda basılmış olması şartı aranmaz; edebî eserlerin tanıtım, tahlil ve eleştirilerine yer verilmez.

g) Tanıtılan eserlerin bibliyografik künyesi tam olarak verilmeli, varsa diğer baskı ve tercümelemleri de belirtilmelidir. Yazar adı başlığın altında sol tarafta altında unvanı, adresi yazılı olmalıdır.

h) Kaynak göstermede dipnot kullanılmalıdır. Cümlelerin sonuna (örnek1) şeklinde yazılmalı künye metin sonunda, yazarı, kitap, dergi ya da makale adı, basım yeri, yılı belirtilerek verilmelidir. Kitap ve dergi isimleri bold, makaleler tırnak içinde olmalıdır.

i) Yazıların sayfa numarası verilmeli ve yazılar 5-10 sayfayı geçmemelidir. Gönderilen makalelerin başında Türkçe özet, Anahtar kelimeler, Abstract ve Keywords yer almalıdır.

j) Yukarıdaki kurallara uygun yazılar 2 nüsha çıktısı ve disketi ile birlikte yazışma adresimize veya s.ercebeci@mynet.com email adresine gönderilir.

невръз

